

VARIA

XX

**Zborník abstraktov z XX. kolokvia mladých jazykovedcov
(Častá-Papiernička 24. – 26. 11. 2010)**

**Editorky
Bronislava Chocholová
Anna Ramšáková**

**Bratislava
Slovenská jazykovedná spoločnosť
pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV**

2012

Slovenská jazykovedná spoločnosť
pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV

Editorky

Mgr. Bronislava Chocholová, PhD.

Mgr. Anna Ramšáková, PhD.

Technický redaktor

Mgr. Vladimír Radik

Organizačný výbor konferencie

Mgr. Katarína Gajdošová, Mgr. Bronislava Chocholová, PhD.

Mgr. Daniela Majchráková, Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.,

Mgr. Anna Ramšáková, PhD., PhDr. Mária Šimková

Z tlačových podkladov JÚLEŠ SAV vytlačil

OFPRINT

Better Polygrafic Services

Bratislava

ISBN 978-80-970561-2-4

EAN 9788097056124

Obsah

Slovo na úvod	7
Mira Nábělková: Naše Kolokvium, naše Varia.....	8
Giorgio Cadorini: Univerzity, mladí badatelé, společnost (akciová?).....	13
Katarína Barnová: Jazyková situácia v meste Lučenec	25
Ján Bauko: Krycie mená na internete.....	26
Mária Beláková: Zopár poznámok k vodnému toku Ronava, ľavostrannému prítoku Gidry.....	28
Martin Braxatoris: K pojmu transparentnosť deklinačných paradigiem	30
Júlia Bubáková: Slovesá vo francúzskej a v slovenskej hudobnovednej lexike z translátologického hľadiska.....	31
Miroslava Čurová: Miestne a etnické názvy ako motivácia vzniku prímien (na základe Žilinskej knihy).....	32
Radoslav Ďurajka: Typy motivácie a demotivácia v slovenčine ako cudzom jazyku	33
Ivana Džundová: Vybrané problémy prekladu z bieloruštiny do slovenčiny: Koncepcia prekladového slovníka	34
Jana Eichlerová: Slovenština do škol. Projekt na rozvoj česko-slovenského percepčného bilingvismu	35
Petra Fojtů: Variantnosť frazeologických jednotiek v slovenčine (na materiáli hovorového jazyka)	36
Adela Gabříková: Atribúty jazyka v kultúrnych súvislostiach.....	37
Jana Galabová: Kognitívna lingvistika a teória nativizmu z pohľadu Noama Chomského	38
Anna Gálisová: Logo® ako komunikát.....	39
Lenka Garančovská: Od ameriky cez talianov, maďarov, mongolov až po turecké hospodárenie (Národné stereotypy v jazykovej praxi)	40
Lenka Garančovská: Pragmatonymá v spoločenskej komunikácii.....	41
Miroslava Gavurová: Lingvokultúrne zdroje anglických frazeologizmov a ich odraz v slovenskej frazeológii.....	43
Andrea Goóťšová: Filozoficko-lingvistické východiská hydronymie Hornádu.....	44
Marek Grác: Sú dôležitejšie pádové koncovky alebo slovosled?.....	45
Barbora Hanzová: Textová transmise. Analýza Řečí nedělních a svátečních Tomáše ze Štítného	46
Zuzana Hargašová: Hľadanie prototypu v predspisovnom období slovenčiny	47

Juraj Hladký: Z historickej ojkonymie trnavsko-hlohovského pomedzia....	49
Anna Holečková: Česko-slovenská viacjazyčnosť u Martina Kukučina	51
Alexandra Chomová: K niektorým diachrónnym tendenciám vo vyjadrovaní posesivity (na pozadí historických textov)	52
Silvia Ivanidesová: Ivo Vojnović a sériové preklady jeho drám	55
Martina Ivanová – Miroslava Kyseľová: Úloha korpusu pri lexikografickom spracovaní valencie slovíec (na materiáli statických a procesných slovíec)	57
Martina Jamborová: Staročeská slovní zásoba a stredoveká textilní výroba v českých zemích (sprádaní, tkaní, valchování a postřihování).....	59
Ladislav Janovec: Možnosti popisu adjektívni kolokability.....	62
Petra Jesenská: Komparácia kategórie rodovosti v slovenskom a anglickom jazyku	63
Marcela Kapičáková – Szczerbová: Oravské goralské nárečia vo svetle kolonizácií a teórie jazykových kontaktov	64
Silvia Kaščáková: Grafológia ako súčasť vyučovania slovenského jazyka ..	65
Miroslav Kazík: Živé osobné mená a pomenovacie modely v triede slobodných v Černochovom Vrchu.....	66
Lenka Kolníková: Špecifickosť formálnej a obsahovej stránky eliptických výpovedí.....	68
Lucie Kopáčková: Co říká o tvoření přídavných jmen individuálně přivlastňovacích od přechýlených ženských jmen na <i>-yně/-kyně</i> v češtině odborná literatura a Český národní korpus	69
Ivana Kopásková: Analýza jazykovej stránky živých osobných mien.....	70
Martina Kopecká: Poľské prevzatia v predpisovnej slovenčine.....	72
Paulína Kováčová: Masová kultúra a masmediálna komunikácia cez prizmu filozofie.....	73
Hana Kreisingerová: Proměny biblického textu (některá specifika II. biblické redakce na pozadí pozdějších biblických překladů).....	74
Magdalena Kroupová: Kapsa, kieszeń, wreko. Z česko-poľsko-slovenskej lexikálnej konfrontácie.....	75
Daniela Kurucová: Kritika prekladu románu Večerný akt od Pavla Pavličića	76
Marta Lacková: Determinátory ako súčasť frazeologických jednotiek v typologicky odlišných jazykoch	77
Mark Richard Lauersdorf: Slovenčina na začiatku mladšieho predpisovného obdobia (15. – 16. storočie): Keď ani viac dát nestačí ...	79
Eva Leľáková: Matica lexikálno-sémantického poľa ako forma prezentácie vzťahu medzi slovom a jeho významami	80
Lucia Luptáková: Farba ako motivant v toponymii	82

František Martínek: Lexikum staré a střední češtiny v diachronním pohledu (na příkladu variant <i>kopa – kópa – kuopa – kůpa – kupa</i>)	83
Eva Matejková: Formy komunikácie v prostredí internetu	85
Michala Mračka: Sémantika slovíes s predponami <i>pred-, pre- a pro-</i> v chorvátčine a ich ekvivalenty v slovenčine.....	87
Jana Oriješčíková: Atribút implicitnosti vo vzťahu k postulátom komunikácie (princípu kooperácie H. P. Gricea)	89
Katarína Pekaríková: Modálnosť právnych textov.....	90
Katarína Podhajecká: Substantívne operátory <i>kto</i> a <i>čo</i> ako prostriedky rozvíjania a rozširovania výpovede	92
Snežana Popović: Česko-srbský frazeologický slovník a srbské elektronické zdroje.....	94
Eliška Pospíšilová: Příbuzenské terminologie v jazycích světa.....	96
Martin Pukanec: Onymá Ἀρδύγαστος – Radogost – Radhošť z akcentologického hľadiska.....	97
Markéta Pytlíková: Kniha Daniel v nejstarším českém biblickém překladu ..	99
Lubomír Rendár: Chápanie chrapľavej fonácie v slovenčine.....	101
Kateřina Rysová: K německým přejímkám v češtině doby střední.....	103
Lucia Satinská: Deväť trojkou do Petržalky, rýchlo a ľahko: Sonda do slangového tvorenia číselných podstatných mien označujúcich linky MHD v Bratislave	106
Terézia Slančová – Peter Kačúr: Analýza gestiky trénera vo volejbalových zápasoch	107
Gabriela Slezáková: Prezývkové obyvateľské mená na Orave	108
Lenka Szentesiová: Štylistické aspekty Kollárových Pamätí z mladších rokov života	110
Štěpán Šimek: K intertextovým vztahům <i>Zprávy písma slovenského</i> Tobiáše Masníka: prameny <i>Zprávy, Zpráva</i> jako pramen.....	111
Ivan Štancel: Slovesá vyjadrujúce manuálne činnosti v slovenčine	112
Pavel Štěpán: K interpretaci toponyma <i>Kocanda</i>	114
Veronika Štěpánová: Korpus řečových vzorů	116
Mária Tkáčová: Filozofické východiská pri vytváraní modelu vyučovania proprií v primárnej škole.....	118
Tamás Tölgyesi: O areálové lingvisticé a stredoevropském jazykovém areálu.....	119
Jasna Uhláriková: Priestorové metafory v jazykovom diskurze	121
Lucia Vaľová: Kvalitatívna modulácia reči v slovenčine.....	123
Hana Vančová: Bertold Brecht: Zadržateľný vzostup Artura Uiho	125
Martina Vohralíková: Instrukтивní text a jeho komický potenciál	126
Veronika Vojtechovská: Priezviská v slovenskom posunkovom jazyku....	127

Roman Vojtechovský: Nepriame pomenovania v slovenskom posunkovom jazyku	128
Daniel Vojtek: K slovenskému prekladu proprií v dielach B. Viana II.	129
Kateřina Voleková: K staročeským výrazům <i>bú</i> a <i>blázn</i>	130
David Weber: Motivačné vzťahy pri pomenúvaní budov v angličtine a slovenčine	132
Kamila Wojnar Ondicová: O <i>bierzmowanych</i> , <i>kościelnych</i> i <i>narzeczonych</i> , čiže poľské substantivizované výrazy označujúce osoby a ich slovenské ekvivalenty	135
Stanislava Zajacová: Reč orientovaná na psa	136
Andrej Závodný: Niektoré osadné názvy na Záhorí	138
Jana Zemanová: Zmeny významové struktury některých stč. slov ze sémantického pole hněvu v průběhu vývoje jazyka	140
Petra Zrníková: Čitateľská gramotnosť alebo kompetencia v materinskom jazyku?	141
Renata Žiláková: Syntaktické aspekty humoru v próze Rozmarné léto Vladislava Vančury	142

Slovo na úvod

Jazyk ako „sústava znakových hodnôt, ktorá slúži ako nástroj vyjadrovania, dorozumievania a ukladania poznatkov v istom spoločenstve“, *reč* ako „schopnosť človeka vyjadrovať myšlienky, názory a city“ a *slovo* ako „základná jazyková jednotka s ustálenou formou a významom“ sa stali neodmysliteľnou súčasťou tisícročnej ľudskej existencie. Tieto pojmy sa rozoberajú a skloňujú vo všetkých pádoch aj od začiatku vzniku Varií. Aj vďaka nim môžeme už dve desaťročia poznávať rozmanitosť variácií v jazyku, hľadať možnosti jej využitia v prospech poznania jazyka a jeho podstaty a v konečnom dôsledku aj v prospech poznania človeka samého. Jazyk, reč a slovo nám umožnili stretnúť sa aj na jubilejnom XX. ročníku Kolokvia mladých jazykovedcov (24. – 26. 11. 2010) v Častej-Papierničke, kde sme opäť doniesli i získali nové poznatky a prežívali nové stretnutia a získali nové skúsenosti. A tí z nás, čo už dlhšie prežívame toto naše súkromné ročné obdobie si začíname uvedomovať, že organizovanie stretnutí mladých jazykovedcov sa postupne stáva o to radostnejšie, o čo viac pocítiť uje-
me prítomnosť akejsi vlastnej „kolokvialistickej“ školy a generačnej spolupatričnosti. Veď kolokviá vždy predstavovali pre všetkých účastníkov symbiózu práce a oddychu, odborného poznávania i neformálnych priateľských stretnutí.

Milí mladí lingvisti, minulí i budúci kolokvialisti, ponorte sa do poznatkov o *jazyku*, *reči* a *slove* v zborníku, ktorý ste si práve otvorili. Prijmite, analyzujte a abstrahujte poznatky tak, aby boli užitočné pre vašu ďalšiu prácu v oblasti, ktorú ste si vybrali a ktorú i žijete. Nech vás pri tom však neľaká pocit potreby meniť doteraz nemenené.

A keďže na počiatku bolo *slovo*, slovom či slovami Teodora Münza ukončíme náš úvod: „Nemyslíme vždy starými slovami, vstupujeme do šera, ktoré objasňujeme novým slovom.“ *Slovom* krásnym, nevyhnutným a prirodzeným.

Editorky

Náše Kolokvium, naše Varia

Milé kolokvialistky, milí kolokvialisti,

do programu výročného stretnutia som prihlásila niekoľko slov o Variách, o tematickom spektre nášho zborníka, o jeho mieste v kontexte Kolokvia a v širšom odbornom priestore. Mali sme s Jaromírom Krškom podobnú ideu, Varia sú však iste hodny aj viacnásobného pristavenia.

Keď Lád'a Janovec niekedy pred rokmi písal svoje kolokviálne reflexie, vložil do názvu článku spojenie *dlouhá stříbrná řada* – obraz, ktorý zainteresovaným vcelku spoľahlivo sprítomní naše zborničky, zborníky až zborničiská, ako vychádzali v priebehu rokov. Jazyk dovoľuje modifikačnými úpravami slova zachytiť vývin rozsahu jednotlivých zväzkov zborníka, ktorý pri pohľade na tento edičný rad ťažko môže uniknúť. Pravda, až po bod zvratu, za ktorým sa hrúbka nových zborníkov dá znova porovnať s prvými, len s tým rozdielom, že novo ide o zborníky abstraktov – a celé texty príspevkov, ktoré by sa viac do jedného zväzku nezmestili, sú prístupné na cd-rome či na internete. Hoci v dosiaľ povedanom nie je nič o obsahu zborníkov, jeho podobe a vývine, predsa už sám pohľad na „rad“ niečo naznačuje. Nena darmo Slavo Ondrejovič svojho času nazval Varia rodinným striebrom Slovenskej jazykovednej spoločnosti. Doterajších 19 zväzkov zborníka je to, čo Kolokvium reprezentuje, čo z našich stretnutí natrvalo ostáva, na poličkách, v knižniciach, v rukách, v kyberpriestore – okrem toho, čo si nesieme v sebe. Pred „prihlásenými“ ďalšími slovami o Variách by som však predsa chcela ešte čosi aj o tom nemateriálnom, nezhmotnom, alebo zhmotnom trochu inak.

U mňa je pri tomto výročí asi najvýraznejším pocitom vďačnosť – rada by som (ako pamätnícka osoba, čo sa dosť intenzívne aktívne motkala okolo prvých desiatich ročníkov a v duchu a sporadicky aj inak okolo ďalších) vyslovila slová vďaky. Predovšetkým tým, čo stáli pri zrode Kolokvia – výboru Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, ktorý myšlienku Kolokvia ako stretávacieho odborného priestoru pre mladých podporil. Už som to všelikde spomínala, ale poviem zase – mysleli sme si, že je to dobrá myšlienka, ale ani sa nám nespínalo o chvíli, keď budeme v jeho dvadsiatom roku. Že raz budeme. (Ani že si napr. dovoľím písať Kolokvium, ako vlastne už dlho medzi nami žije – v propriálizovanej podobe.) Najväčších zástancov malo pred 20 rokmi v Kláre Buzássyovej, vtedajšej predsedníčke SJS, a v Jurajovi Furdíkovi, nedá sa zabudnúť, ako Kolokvium od začiatku a potom dlhé roky veľmi podporoval – svojou pozornosťou a svojou pravidelnou účasťou – náš pán profesor, Ján Horecký. Ale aj každý ďalší výbor spoločnosti vnímal Kolokviá ako dôležitú súčasť lingvistikého života. S takouto podporou sme prešli rokmi. S tým, že od východiskového organizovania v Bratislave s významnou spoluúčasťou Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV prevzali postupne opateru – organizáciu aj vydávanie zborníka – aj ďalšie slovakistické pracoviská. Veľká vďaka patrí všetkým, čo sa organizačne v priebehu rokov starali, aby Kolokvium žilo. A, samozrejme,

dnešnému výboru SJS a organizačnému štábu Kolokvia, ktorý pripravil toto výročné stretnutie. A, prirodzene, všetkým kolokvialistkám a kolokvialistom, ktorí ten vlastný odborný aj spoločenský život už po dlhé roky udržiavali a udržiavajú.

Aj to sa mi ešte žiada pri výročí pripomenúť, že časť nášho spoločného čistého zisku z Kolokvia, to, čo je nemenej dôležité, ako možnosť vystúpiť so svojou témou a zapojiť sa do diskusií o práci iných, je čosi, čo sa tvorí ponad tým – pocit spoločenstva. Čosi, čo sa vo vzťahovej rovine – rozmanité väzby, priateľstvá, medzipracoviskové, medzinárodné – premieta potom do ďalších pracovných rokov. Otváranie „ľudského“ odborného priestoru. Možno trochu predbehnem Giorgia Cadoriniho – neviem presne, akým smerom sa budú uberať myšlienky v jeho vystúpení – ale vyzerá to trochu aj tak, že Kolokvium, kolokviálne stretnutia v dnešnom čase, keď sa kladie taký dôraz na kvantifikáciu vo vyhodnocovaní našej práce, spolu s rozličnými ukazovateľmi hodnotenia, ktoré príliš nepodporujú komunitný aspekt vedeckého života (ak sa povedzme minimálne hodnotia publikované príspevky z konferencií), predstavujú z tohto hľadiska trochu ako keby luxus. Čosi, čo až tak vo vykazovaniach nezaväzú, ale je také dôležité pre budúci život všetkých, ktorí na kolokviách vstupujú do nekvantifikovateľných odborno-medziludských vzťahov s ostatnými generačne blízkymi, čo sa všetci, na rozličný spôsob, venujú jazyku, svojmu, alebo jazykom v porovnaní či v kontaktoch. Kolokvium ponúka štartovací, rozbehový priestor mladým adeptom vedy spolu s rozhlľadom a kolegiálnymi väzbami – som po tých rokoch veľmi vďačná všetkým, čo prispievali k jeho špecifickej atmosfére, k rozvíjaniu pocitu, aj tak by sa to vari dalo povedať, stavovskej príslušnosti a vzájomnosti.

A celkom aktuálne by som sa osobne, ale asi aj za nás všetkých, chcela poďakovať, hoci aj ťažko sa možno doďakovať, Jaromírovi Krškovi za prácu, ktorú v tomto výročnom roku vykonal, keď pripravil bibliografiu všetkých doterajších zborníkov Varia. Neviem, či viete, odkiaľ vlastne pochádza názov zborníka, už som to tiež niekde, myslím, „pamätnícky“ písala – zrodil sa v lingvisticko-literárnej latinickej buzássyovskej domácnosti. Ak sa nemýlim, prišiel s ním v čase, keď sme názov pre prvý ročník zborníka hľadali, básnik Ján Buzássy – s názvom, ktorý mal odrážať šírku, variabilitu tém príspevkov tematicky nevymedzovaného podujatia (ak by som sa mýlila, môže vplynúť táto informácia do našich kolokviálnych mýtov). Buzássyovská rodina je tak v histórii kolokvií zastúpená najpočetnejšie – keď Ludmila Buzássyová, tretia rodinná príslušníčka, po dvakrát vystúpila na kolokviu s témami prehľbujúcimi rodinnú (rodičovskú) tradíciu klasickej filológie. Podobne by sa dalo hovoriť o furdíkovskej či slančovskej línii, kde rodičovská časť reprezentuje tých, čo kolokvium v priebehu rokov podporovali, a „detská“ aktívnych účastníkov. A v priebehu dvadsaťročia už možno sledovať aj rodinnú generačný výmenu, ak na prvý ročník kolokvia v chate Univerzity Komenského v Modre-Piesku prišla z Brna Stanislava Kloferová a teraz už medzi kolokvialistov patrí aj Stáňa Spinková, jej dcéra. Spomínam to všetko ako súčasť toho, čo možno nazvať spoločenstvom

pospájaným nielen kolegiálnymi, priateľskými, ale aj inými vzťahmi. Rozličné vzájomné prepojenia aktívnych kolokvialistov by sa asi dali kadejako znásobovať (možno najzaujímavejšie by bolo sledovať kolokviálne postupnosti učiteľov a ich žiakov), ak už je však reč o rodinnom zastúpení, nedá mi ešte nespomenúť rodinné účastnícke tandemy Gigerovcov, Žeňuchovcov, Ološtiakovcov či Štěpánovcov, ktorí po mnoho rokov obohacovali či stále obohacujú kolokviálne rokovania a obsahové spektrum Varií.

„Personálna otázka“ našich stretnutí bude, prirodzene, prítomná aj v ďalšom rozvíjaní tohto výročného textu cez ich obsahovú stránku, tematické línie a tematickú prínosnosť. Bibliografia Varií, v ktorých je publikovaná väčšina prednesených príspevkov, hoci z rozličných dôvodov nie všetky, ponúka možnosť analyzovať uplynulých 19 ročníkov Kolokvia a 19 zväzkov Varií z rozličných hľadísk.

Jednou z dôležitých stránok Kolokvia z hľadiska prepájania výskumného priestoru a budovania mnohorakých vzťahov je jeho medzinárodnosť – medzi cieľmi, ktoré sme od začiatku sledovali, bolo okrem utvárania väzieb medzi slovenskými slovákistickými pracoviskami aj neprerušenie slovensko-českého lingvistického kontextu (prvé dva ročníky sa realizovali ešte v spoločnom štáte), nadväzovanie kontaktov so slovákistami z menšinových prostredí (najmä z Maďarska, Rumunska, Vojvodiny), so slovákistami a slavistami zo zahraničných pracovísk – oni všetci v priebehu rokov na Kolokviu rozvíjali tradičné a nastoľovali nové výskumné témy. Z najväčšej diaľky, z USA, prišiel pred 13 rokmi Mark Lauesdorf a je krásne, že je tu aj teraz. Okrem medzinárodnosti utvárala po mnoho rokov špecifikum Kolokvia jeho interdisciplinárnosť či multidisciplinárnosť. Lád'a Janovec v už spomínanom texte, písanom pri 13. výročí Kolokvia, o tejto jeho stránke napísal: „Tak se mohou vedle sebe potkat badatelé v oblasti počítačové a korpusové lingvistiky a baltoslavisté, lexikologové a neurolingvisté, didaktici mateřského jazyka a odborníci na staré slovanské jazyky, sociolingvisté a psychologové, i logoped s literátem“. Postupom času nám Kolokvium zlingvističnelo – aj preto, že pri vzrastajúcom počte záujemcov sa mladí bádatelia z iných odborov do programu už veľmi nezместia, hoci je to aj škoda. V každom prípade však zborníky zachovávajú texty, kde sa otázok jazyka dotýkajú rozliční čo do zastúpených odborov už menovaní, no aj ďalší – s dialektológiou korešpondujú texty z etnológie, s aplikovanou lingvistikou sa stýkajú príspevky špeciálnych pedagógov... Ak sa pozrieme na najvernejších kolokvialistov, tých, čo opakovane prichádzali, patrí medzi nich napr. aj Karol Furdík ako reprezentant výskumníkov z oblasti umelej inteligencie so zameraním na problematiku prirodzeného jazyka.

Do času, keď som prešla Jarovu Krškovu bibliografiu, som si myslela, že opakovane, po viac rokov prichádzala väčšina kolokvialistov – ukazuje sa však, že je veľa, možno aj väčšina tých, čo na Kolokviu boli len raz. Keď zvažujeme príležitosť sledovať aj cez Varia osobnú vývinovú líniu jednotlivých mladých vedcov, ukazuje sa v danej súvislosti viacero možností. O mnohých, opakovane

prichádzajúcich a aj len jednorazových účastníkoch vieme, že pracujú v lingvistiky, aj kde a na čom pracujú – iná otázka však je, kde sú dnes tí ostatní. Zrejme nie každý, kto tu predniesol a následne publikoval výsledky svojho výskumu a premýšľania, ostal v lingvistiky, nie každého dokázali naše lingvistické pracoviská zamestnať a využiť rozbeh či rozlet, ktorý sľuboval kus budúcej odvedenej práce. Vystúpenie na Kolokviu niekedy bolo nie začiatkom, ale záverom krátkeho, jazykovedne orientovaného úseku života – no aspoň ten jeden výstup, jeden príspevok vo Variách ostáva.

Pri – už som to tak niekedy pomenovala – „pružnej stabilite“ kolokviálneho osadenstva, prirodzenej obmene účastníkov, má Kolokvium svoje stálice – z nich najstálicovatejšia je česko-slovenská dvojica Láďa Janovec a Jaro Krško – v zborníkoch majú po 13 príspevkov. Za nimi nasleduje Karol Furdík a Anka Galisová s deviatimi, Juro Rusnák, Saša Chomová a Paľo Odaloš s ôsmimi, Martin Ološtiak a Zdeňka Opavská so siedmimi príspevkami, osem kolokvialistov prišlo na kolokvium 6-krát. Sú medzi nimi viacerí slovenskí a českí kolegovia, spomenula by som však aspoň ešte z poľskej strany Joannu Mielczarek. Zaujímalo ma pri nich, či boli v priebehu rokov sústredení na jednu, z rozličných strán obšľapávanú a rozvíjanú tému, alebo či sa ich pozornosť presúvala v nejakom rozbiehavejšom priestore. To sa, pravda, týka aj iných, čo boli na kolokviu menejkrát. Sú takí, čo v priebehu rokov postupne predstavovali, povedzme, čiastkové výsledky svojich dizertačných prác, sú aj takí, čo využili možnosť predstaviť nejaký svoj výskumný „solitér“, niekedy aj excentrickejšiu tému, pre ktorú Kolokvium predstavovalo vhodné prostredie. Kto má prehľad o kolokviálnej tematike, toho asi neprekvapí, že taký Jaro Krško patrí k tým, čo po celý čas rozvíjali jednu, v jeho prípade onomastickú problematiku – a treba povedať, že onomastika v celej šírke a diferencovanosti predstavuje – nielen úňho – jednu z výrazných kolokviálnych tém. Príspevky Láďu Janovca sú zase diferencovanejšie, aj keď prevažne ide o lexikálne témy – ešte ako študent prišiel u nás s dovedy nie príliš rozpracúvanou problematikou autorského slovníka (šlo konkrétne o slovník Jaroslava Seiferta), z rozličných ďalších jeho tém možno spomenúť frazeológiu, ktorá bola aj u iných autorov v priebehu rokov pri rozličnom zacielení hojne zastúpená, adjektívnu slovotvorbu či lexikálnu sémantiku. Na príklade našich nestorov chcem len demonštrovať rozličné možné individuálne línie, ako sa zrkadlia v zborníkoch. U stálic možno spomenúť viacero iných, z hľadiska odboru prínosných tém – u Anky Gálisovej otázku komunikácie a komunikačných prostriedkov rozličných sociálnych skupín a subkultúr, pri Zdeňke Opavskej problematiku prípravy výkladových slovníkov (na niekoľkých kolokviách predniesla spolu s ďalšími kolegynami z ÚJČ výsledky široko koncipovaného originálneho prieskumu preferencií používateľov slovníkov) a neologizácie slovnej zásoby; lexikálnym prevzatiam, ktoré tiež patria k témam kolokvia, v osobitom prepojení s onomastikou sa venoval Martin Ološtiak; Giorgio Cadorini nás na príklade svojej furlandčiny viedol do špecifickej problematiky revitalizácie a novej štandardizácie jazyka.

Nechcem sa však držať len tých, čo po mnoho rokov prichádzali a nedalo sa im „odísť“, hoci oni sú v mnohom pre udržiavanie atmosféry a zasväcovanie prvokolkvialistov takí dôležití, okrem iného aj tým, že privádzali a privádzajú ďalších, postupne už svojich študentov. Prirodzene však nemožno menovať všetkých, Jaro Krško sa dopočítal vyše 450 kolokvialistov. A ani všetky témy, ktorým sa venovali. Tak už len stručne k niektorým z ďalších otázok, ktorými Kolokvium prispelo do aktuálneho lingvistického diskurzu – mnohé z nich čiastkový diskurz, ktorý sa potom preniesol aj do ďalších odborných priestorov, otvárali. Takými nosnými témami boli napr. už spomenuté automatické spracovanie jazykov, počítačová a korpusová lingvistika, skúmanie variantnosti s využitím korpusových dát; novo nazeraná problematika bilingvizmu a jazykových kontaktov (v tom aj kontaktov menšinovej slovenčiny s väčšinovými jazykmi v rozličných prostrediach); problematika osvojovania reči a rozličné aspekty detskej reči; zreteľ na komunikačné, pragmatické a kognitívne aspekty fungovania jazyka; sociolingvistické výskumy – aj vo vzťahu ku koexistencii spisovného jazyka, resp. iných variet národného jazyka a nárečí; mnohoaspektový zreteľ na mediálnu komunikáciu, jazyk internetu, netspeak, reklamu, rozhlasový dialóg; výraznejšie ako v „nekolokviálnom prostredí“ sa venovala pozornosť hovorenej komunikácii a analýze hovorených textov. Pokiaľ ide o jednotlivé jazykové roviny, jednotlivé ročníky Varií priniesli nemálo príspevkov rozpracúvajúcich témy fonetiky a fonológie, nové prístupy k deklinačnému systému, čiastkové slovotvorné analýzy so zameraním na lexikálnu dynamiku, neologizáciu aj okazionálnu lexiku, možno viac ako v súčasných jazykovedných časopisoch je vo Variách zastúpená syntaktická problematika. Zo slovenského, z českého aj poľského prostredia, ale aj z ďalších slovanských aj neslovanských priestorov, kde žije „mladá jazykoveda“, sa veľa pozornosti venovalo rozličným dialektologickým a historickým otázkam, v zborníkoch sú výrazne zastúpené výsledky konfrontačných či kontrastívnych výskumov.

Čo povedať na záver. Asi to, že ak zdôrazňujeme – nie len ja, ale vlastne každý, kto sa Kolokvia nejakým dotýka, ľudský rozmer, aktuálny aj budúcnostný význam kolokviálnych vzťahov pre život jazykovedného spoločenstva, na úspešné odborné podujatie by to samo nestačilo. Je však zrejmé, a pohľad do Varií to jasne ukazuje, že Kolokvium príspevkami svojich účastníkov v priebehu rokov otváralo nové témy a v rozličných smeroch (hoci aj s prímiesou začiatocnickejších prác) zásadne rozširovalo aj prehlbovalo lingvistické poznanie. Na všeličo už dnes môžeme nazerať ako na súčasť dejín odboru, dejín jednotlivých disciplín aj osobných dejín ich nositeľov. A do budúcnosti budeme už môcť pre prvé dvadsaťročie narábať aj s ich „bibliografickou kronikou“ v prepojení s možnosťou nalistovať si potrebné aj v knižničke Varií dostupnej na internete (<http://www.juls.savba.sk/ediela/varia/>). Je to dobrý pocit.

Mira Nábělková

Univerzity, mladí badatelé, společnost (akciová?)

Giorgio Cadorini

Ústav cizích jazyků – italistika a latina, Filozoficko-přírodovědecká fakulta,
Slezská univerzita v Opavě, Opava

Letošní Kolokvium mladých jazykovedců je vědeckým setkáním s výrazným aktuálním nábojem: prožíváme dobu, kdy výzkumné ústavy, vysoké školství a univerzity živě diskutují o svém budoucím poslání.

Kolokvium je zřejmě aktuální už tím, že budoucnost se týká především mladých kolegů. Mladý kolega může ze změny nejvíce získat. Zároveň má stále čas přemýšlet svou životní dráhu, pokud se akademická kariéra stane slepou ulicí, a tím je nejméně podmíněným činitelem v soupeření pokusů o reformu. K tomu připomínám, že v době změn je zvlášť podstatná role mladých, neboť mladý člověk není ještě zařazen do zaběhlých struktur, ještě se nestal „další cihlou ve zdi“.

Kolokvium je ještě aktuálnější jako ukázka vědeckého života, který má málo společného s množícími se návrhy reformy „terciárního vzdělávání“ (abych nepoužíval sprostá slova jako univerzita či vysoká škola). Kolik elektronických formulářů vyplnili účastníci? Jakými akademickými tituly se prokázali? Kolik zaplatily jejich ústavy Slovenské akademii věd, aby jim poskytla své nejzkušenější odborníky jako konzultanty a debatéry? Na jakém papíře a s kolika fotografiemi vyjde sborník? Kdo má financovat výzkum otázek tohoto typu?: *Potrebujeme pádové koncovky alebo slovosled?*, *Atribúty jazyka v kultúrnych súvislostiach*, *Možnosti popisu adjektívnej kolokability*. Některé otázky navíc vypadají podezřele: *Filozofické východiská skúmania mediálnej komunikácie*, *K staročeským výrazům bú a blázn*, *Krycie mená na internete*.

Klimax složený z předchozích otázek jsem uzavřel narážkou na financování. Ekonomické téma se dnes zdá hlavním východiskem úvah o univerzitě. Avšak ekonomicko-právní vztahy jsou spojeny s univerzitami od samého začátku. Etymologií slova *univerzita* se dostaneme k středověkému významu latinského výrazu *universitas*. Oproti populárnějším výkladům, nemá tento výraz nic společného se snahou uchopit vesmír či být všeobjímající. Ve středověku *universitas* znamená „sdužení, jednota“ a označuje kolektivní útvar, do kterého se organizují učitelé působící na škole typu *studium generale* (Ceserani – De Federicis, sv. 3, s. 209).

Univerzita tedy vzniká z potřeby prosazovat i chránit zájmy vysokoškolských učitelů a jejich žáků. Oni si totiž tenkrát uvědomovali, že mají jisté znalosti a že potřebují záruky nejen kvůli osobnímu prospěchu, nýbrž i kvůli možnosti účinně bádát a předávat své znalosti mladším zájemcům. Podle místních možností jednotlivé univerzity postupně dosahovaly souboru ekonomicko-právních výsad, kterému říkáme *akademická svoboda*. Stručně o tom píše Hawel (2010, s. 51 – 53), detailně klasik Le Goff (1957, 1999).

Středověká univerzita se zabývala disciplínami, které odpovídají oborům pěstovaným na dnešních tradičních slovenských, českých a polských univerzitách: právo, písemnictví, lékařství, filozofie, teologie. Přírodovědecké a následně technické obory vznikaly později právě díky vývoji filozofie, po linii Mikuláš z Kusy – Francis Bacon – Galileo Galilei – René Descartes a dále, v nezávislém a nezakázkovém badatelském prostředí.

Zdůrazňuji netechničnost původních univerzit, abych upozornil na fakt, že právě neaplikované vědě města a panovníci výsadami zaručovali nezávislost. Poznali, že společnost potřebuje střediska vědeckého růstu jako předpoklad pro všeobecný pokrok.

Vysokoškolské vzdělání především humanitního typu se stalo zásadní oporou pro kariéru městského správce (např. Guido Guinizzelli) či vyhledávaného dvořana (např. Francesco Petrarca). Děti bankéřů získávaly stejný typ vzdělání a díky tomu dosahovaly významných funkcí ve městech (Giovanni Boccaccio) a dokonce se stávaly samy panovnicemi (Lorenzo de' Medici). Postupně se nejmocnější evropské země dostaly do rukou humanitně, případně i vysokoškolsky vzdělané generace a tento typ vzdělanosti se stal povinnou výbavou každého ctižádostivého šlechtice.

Společenský nástup vysokoškolského vzdělání s významnou humanitní složkou nezapříčinila působivost beletrie. Aktivní podpora a znalost souboru norem, které řídí fungování společnosti (což obnáší též znalost dějin navrstvení takových norem a příčiny aktuálního rozdělení moci), tvořily předpoklady pro to, aby panovník a jeho spolupracovníci mohli zachovat i rozvíjet své mocenské postavení – být zbožným krutým hromotlukem jako v raném středověku už nestačilo.

Od počátku 19. století až do poloviny 20. století se tento typ vzdělání předává širším společenským vrstvám v gymnáziích a na univerzitách. Po celá staletí, ačkoli bylo možno získat vysokoškolské vzdělání i mimo univerzity, se rozvoj vědy odehrával v badatelském kontextu poskytovaném sítí univerzit. Významné vynálezy se rodily, když ne přímo na univerzitě, díky práci filozofů a vědců, kteří na univerzitě studovali a nadále spolupracovali nebo aspoň diskutovali s univerzitními učiteli. Hlavním přínosem univerzitního badatelského prostředí byla právě nezávislost, která umožňovala uplatňování kritického myšlení (jehož kořeny sahají alespoň do helenistických filozofických škol) a jeho propojení s rozvojem vědecké metody. Kromě toho, univerzity umožňovaly bádání, které nebylo na zakázku.

Dnes už vládnoucí vrstvy nepocítují potřebu tradičního vysokoškolského vzdělání ani jeho tradiční humanitní složky. Také tento stav se označuje nálepkou *globalizace*. Výskyt tohoto výrazu v našem kontextu je právě ukázkou toho, co se děje na poli dnešního všeobecného vědeckého a kulturního povědomí. Následující shrnutí etymologie internacionalismu *globalizace* je provedeno na příkladu češtiny, avšak předpokládám, že jeho etymologie je v podstatě obdobná pro většinu evropských jazyků.

Etymologie

V záznamech Neologického lexikálního archivu (NLA ÚJČ) je první atestace českého slova *globalizace* (s podobou *globalisace*) z roku 1934 a slouží jako označení konkrétní pedagogické metody (Kartotéka NLA ÚJČ, 1934 Přítomnost 316 6, 4).

Další význam, „zevšeobecnění“, je zaznamenán v roce 1968 („Neoddělitelnou součástí přechodu na sazbovou daň z obratu je její globalizace.“ – Kartotéka NLA ÚJČ, 1968 Hospodářské noviny č. 4). První atestace slova s významem „celosvětové ekonomické propojování“ je z roku 1989 („Odvětví, v nichž globalizace zatím pokročila nejdále, jsou elektronika, komunikace...“ – Kartotéka NLA ÚJČ, 1989 Svobodné slovo 19. 5., 2d /Konkurence se zvyšuje/). Totožný význam je pro ekonomickou oblast vyjádřen už v roce 1967 pomocí „češtějšího“ tvaru *globalizování* (Kartotéka NLA ÚJČ, 1967 Hospodářské noviny č. 21 příl. 3a).

Význam, který nás nyní zajímá (formuluji ho následovně: proces vzniku novodobého celosvětového společného civilizačního rámce zapříčiněný působením moderní komunikační technologie a výsledný celosvětový civilizační rámec) se vyskytuje nejdříve v roce 1997 („Oslabená česká společnost vstupuje zároveň do éry globalizace a kybernetické revoluce...“ – Kartotéka NLA ÚJČ, Právo 13. 3. 1997 s. 10).

Polysémie výrazu *globalizace* není omezená na český jazyk, nýbrž je společná většině evropských jazyků. Polysémie je tedy vlastním rysem tohoto internacionalismu a, mimo jazyky původu jednotlivých inovací (francouzština a angličtina), postupně významově obohacování je spojeno s opakovanou výpůjčkou. Tento rys patří v různé míře celé čeledi výrazů se základem *-global-*: *globální*, *globálně*, *globalizovat*, *globalizace*, *polo-globální* a jiné.

Středem i původcem čeledi je přídavné jméno, které vzniklo ve francouzštině: *global* „celkový, všeobjímající; souhrnný; povšechný“. Toto slovo dovršilo integraci i konverzi adverbialního sousloví běžného v postklasické latině *in globo* „vcelku; úhrnem; přibližně“, které se v původní podobě používá dodnes ve francouzsky psaných textech. První atestace adjektiva *global* je z roku 1864, ale muselo existovat už během první poloviny 19. století, protože jeho odvozenina *globalement* je doložena už v roce 1840 (TLFi, s.v. *global*).

Adjektivum bylo následně přijato angličtinou se stejným významem i ve stejné psané podobě (OED2, s.v. *global*), ačkoli se už v roce 1676 objevil izolovaný výskyt přídavného jména *global* s významem „ve tvaru koule“ – podle všeho neúspěšný novotvar anglického teologa Roberta Dixona (+ 1688), který má jen jednu další atestaci z roku 1848 (OED2, s.v. *global*; HTOED 01.05.07.03.06.05|02 adj.).

Vraťme se k heslu *global* v oxfordském slovníku. Podle něho má anglická výpůjčka v podstatě stejný význam jako původní francouzské slovo,

avšak v definici je na konci přidáno též významové rozšíření: „Týkající se či obsahující souhrn jistého počtu položek, kategorií, atd.; všeobjmající, sjednocený; *obzvláště*: týkající se či zahrnující celý svět; celosvětový; univerzální“. (Pertaining to or embracing the totality of a number of items, categories, etc.; comprehensive, all-inclusive, unified; total; *spec.* pertaining to or involving the whole world; world-wide; universal.)

Podle tohoto hesla je tedy význam *celosvětový* jenom specifickým výskytem širšího významu *všeobjmající*. Kontext prvního záznamu z oxfordského slovníku z roku 1892 proplétá zeměpis s uměním i s filozofií a navrídí k představě celosvětovosti, ale význam slova v tomto případě musí být onen původně vypůjčený z francouzštiny, protože článek cituje doslova francouzský výraz (ale výraz v anglickém textu musel být srozumitelný též pro středně vzdělaného severoamerického čtenáře, vzhledem k zaměření časopisu): „M. de Vogüé loves travel; he goes to the East and to the West for colors and ideas; his interests are as wide as the universe; his ambition, to use a word of his own, is to be ‘global’.“ (OED2, s. v. global, 1892, *Harper’s Mag.* Sept. 492/2; Child, 1892, s. 492).

Z mého hlediska není významová příbuznost mezi celistvostí a celosvětovostí zřejmá a navrhuji následující mnohem pravděpodobnější příčinu anglické inovace: *global* až příliš intenzivně odkazuje na anglické slovo *globe*, jehož nejběžnější využití je ve smyslu „zeměkoule“ či „glóbus“. Anglické *globe* je skutečně etymologicky spojeno s latinským *globus* „koule, nejspíš nedokonalá jako při zinním koulování; klubko, smotek; hlouček lidí“, které je obsaženo v sousloví *in globo* a jím inspirovaným francouzským *global*. Přesto, jak jsme viděli, francouzský novotvar je vzdálený od latinského etyma, jak po stránce formální, tak po stránce obsahové a zakládá novou lexikální čeled’.

Toto jsme zjistili my etymologickým rozbořem, avšak u průměrného mluvčího angličtiny přitažlivá síla známého *globe* zapůsobila na jinak neprůhlednou výpůjčku *global* a ovlivnila její význam. Máme tady tudíž klasický případ lidové etymologie na základě metonymie (zde přenos z abstraktnějšího pojmu na konkrétnější).

Lze tedy tvrdit, že k rozšíření z původního francouzského významu na pojem „celosvětový“ došlo v angličtině vlivem lidové etymologie. První jednoznačná atestace inovace v oxfordském slovníku je teprve z roku 1928, dvě následující pocházejí z roku 1943 (OED2, s. v. global, 1928 *John o’ London’s* 24 Nov. 252/1, 1943 *Air Force* Feb. 22 (title), 1943 *Ann. Reg.* 1942 283).

Právě z roku 1943 jsou i první dvě české atestace v neologickém archívu. První jednoznačně prozrazuje svůj anglický (severoamerický) původ: „Pojem globální strategie se stal východiskem četných úvah v severoamerickém tisku. Rozumí se jím na oné straně oceánu strategie, která z vlastního kontingentu [sic!] vyzařuje na celou zeměkouli.“ Druhá atestace uvádí hned po internacionalismu „češtější“ ekvivalent – redakce pravděpodobně

předpokládala, že pro mnoho čtenářů není nový význam zřejmý: „[...] pro globální všesvětové vedení námořní války.“ (Oba záznamy: Kartotéka NLA ÚJČ, 1943 Lid. nov. 51.)

Abychom se dostali k „civilizačnímu“ významu, který nás zajímá, chybí ještě jeden krok. Důležitou roli v tom hraje originální myslitel. V roce 1960 Marshall McLuhan – univerzitní profesor zabývající se teoretickým výzkumem na poli literatury a kulturních dějin – vydává první text, který obsahuje slovní spojení *global village*: „Postliterate man’s electronic media contract the world to a village or tribe where everything happens to everyone at the same time: everyone knows about, and therefore participates in, everything that is happening the minute it happens. Television gives this quality of simultaneity to events in the global village.“ (OED2, s.v. global, 1960 Carpenter & McLuhan, *Explorations in Communication* p. XI.)

Z McLuhanova pojmu *global village* je odvozeno podstatné jméno *globalization* odpovídající českému *globalizace*, které jsme výše definovali „proces vzniku novodobého celosvětového společného civilizačního rámce zapříčiněný působením moderní komunikační technologie a výsledný celosvětový civilizační rámec“.

Glóbus

Reformy vysokoškolského zřízení jsou dnešními vládnoucími vrstvami často odůvodněny potřebami globalizace, a právě jsme určili, že výraz globalizace ve smyslu civilizačního procesu klade důraz právě na celosvětovost. Lze tedy říct, že konkuruje se starším internacionalismem *kosmopolitismus* „světoobčanství“, který je odvozen od původní řecké koiné, kde se světoobčanovi říkalo *kosmopolitēs*.

Vynechám podrobný rozbor otázky, v čem se pojmy globalizace a kosmopolitismus vzájemně liší, všimněte si ale toho, jak se jejich složení jeví ve světle klasických jazyků. Kosmopolitismus odkazuje na řecký *kosmos* „svět jako to, co je uspořádané, přehledné“, kdežto globalizace odkazuje na latinský *globus* „koule, nejspíš nedokonalá jako při zimním koulování; klubko, smotek“.

Nelze už dokázat, že generace, které studovaly podle staršího vzdělávacího paradigmatu obvyklého na evropských gymnáziích a univerzitách do poloviny 20. století, podvědomě vnímaly ve výběru termínů rozdíl mezi uspořádaným světem a smotkem. Avšak opravdu výmluvnou metaforou je skutečnost, že dnešní běžné použití výrazu globalizace spočívá na lidové etymologii.

Výskyt výrazu globalizace v našem kontextu je totiž ukázkou toho, co se děje na poli dnešního všeobecného vědeckého a kulturního povědomí. Právě jsme viděli, jak abstraktní složku *global* „souhrnný“ přemazalo konkrétnější *globe* „zeměkoule“ (navíc je mnoha uživatelům angličtiny určitě bližší ještě konkrétnější význam „glóbus“, protože pro označení zeměkoule

si vystačí s mnohem běžnějším *Earth*). Lidová etymologie odpovídá úrovni analytického přístupu dnes dostačující pro zastávání mnoha společensky významných pozic: není důležité, jestli je lidová etymologie pravdivá, stačí to, že se bezproblémově zařazuje do kontextu každodenních zkušeností. Vědecká etymologie, naopak, je ukázkou kritického myšlení: nejdřív sbírám všechny údaje, vyčerpám všechny zdroje a předchozí výklady, až sestavím výsledný rámec, o jehož hodnotě vím, že nové hledisko či nově objevené údaje ho mohou překonat.

Výraz globalizace nabízí kouzlem nechtěného další metaforu. Označení tohoto moderního jevu spojuje mnoho lidí s představou moderního glóbu. Není řeč o masivních dřevěných glóbech, které vidíme v dochovaných starých univerzitních knihovnách – byly by pro dnešní potřeby příliš těžké – nýbrž mluvíme o dnešních dutých koulích tvořených tenkou vrstvou umělé hmoty. Takový dutý glóbus je vhodným předobrazem povrchního rádobý globálního pohledu na svět, kterému chybí některé rozměry, hlavně ten časový.

K čemu je dobré toto povrchní nekritické myšlení? Třeba k tomu, aby výrazy *Arab*, *muslim*, *Íránec*, *Peršan* byly vzájemně zaměnitelné, taktéž slova *radikální*, *ortodoxní*, *integralistický*. K tomu, abychom si nepředstavovali jako nejlidnatější muslimskou zemi 230-miliónovou Indonésii. Abychom nemysleli na to, že nejdéle trvajícím násilným náboženským konfliktem je v Evropě stoletý krvavý vnitrokřesťanský spor mezi protestanty a katolíky v Irsku (podle Suttona – 2010 včetně aktualizací v odkazech – 3 589 vražd jen v období 1969 – 2010); abychom se vůbec uspokojili s výkladem, že náboženské konflikty mají hlavní příčiny v náboženstvích. Abychom trvali na řeckých, židovských a křesťanských základech evropské kultury a zároveň si neuvědomili, že v tom případě kolébka evropské filozofie i historiografie leží v dnešním Turecku, spolu s druhým nejvýznamnějším křesťanským sídlem na světě Istanbulem.

Před týdnem jsem se pozastavil nad slovy zahraničního redaktora veřejnoprávní stanice Český rozhlas. Mluvil o tom, že nejuspěšnější pro nastávající dobu bude ekonomická politika zemí, které mnozí ekonomové sdružují do zkratky BRIC – Brazílie, Rusko, Indie a Čína. Co je to za politiku? Samozřejmě se jedná ve skutečnosti o čtyři odlišné politiky. Hlavní děličí čára však odděluje Brazílii od ostatních. 200-miliónová Brazílie se úspěšně zbavila dohledu Mezinárodního měnového fondu a investuje do sociální oblasti a do vzdělávání, včetně vysokého školství (mnozí italská mladí badatelé se tam stěhují kvůli lepším podmínkám). Její průmysl má poměrně velkou státní složku. Brazílská ekonomika investuje do technologie obnovitelných energetických zdrojů včetně motorových paliv. Tedy, na rozdíl od ostatních zmíněných zemí, rází politiku rozhodně alternativní severoamericko-evropskému bloku. Díky své ekonomické politice Brazílie dosahuje výborných ekonomických výsledků doprovázených rozšířeným všeobecným vzestupem životní úrovně, včetně nárůstu gramotnosti.

Pan redaktor neměl v úmyslu něco tajit. Jednoduše dnes není třeba tyto věci znát či je umět zohlednit, aby člověk mohl zastávat jeho pozici. Hlavně se nevyžaduje, aby zahraniční redakce ovládala španělštinu, natož portugalštinu, bez kterých si zprávy o skutečné situaci v jižní a střední Americe nemohou prověřit. Prověřovat si zprávy je součástí kritického myšlení.

Výše jsem zdůraznil, že povrchní rádoby světově globální pohled postrádá hlubší, především časový, rozměr. Uvedu příklad, který pochází z diskuse na X. Kolokviu z roku 2000. Jeden příspěvek vyzdvihoval výhody, které přináší nárůst v počtu lidí, kteří ovládají cizí světové jazyky – obzvláště angličtinu. Během tradiční diskuse po příspěvku jsem se zeptal, kdo z přítomných umí starořecky – nikdo. Na stejný dotaz by před padesáti lety odpověděla kladně alespoň část přítomných tehdy mladých lingvistů.

Kdyby značná část dnešních obyvatelů bývalého sovětského bloku znala hry, které Aristofanés napsal před dvěma a půl tisíciletími – hlavně *Jezdce* či *Vosy* –, nebyli by zdejší občané překvapeni některými nepříjemnými doprovodnými jevy demokratického života, způsobenými nemravnými mravy některých spoluobčanů. Myslím, že by je nejen brali s větším humorem, ale také by byli pohotovější těmto nepříjemnostem předcházet, takže by nedosáhly dnešních rozměrů.

Nálepka

Pohled na svět, který sdílí velká část pracovníků v nejrozšířenějších sdělovacích prostředcích, jsem výše označil jako rádoby globální. Těsně před etymologií jsem nazval slovo globalizace nálepkou.

Upřesňuji, že nemám nic proti pokroku v komunikačních technologiích (učím informatiku pro filology, jsem správcem stránek od roku 1994, přispívám do hesel na Wikipedii) a velmi vítám posilování pocitu vzájemnosti mezi lidmi přes rozdíly v zemích původu, které je následkem nárůstu *kvalitní* informovanosti o jiných – i vzdálených – civilizacích.

Nic nenamítám ani proti použití termínu globalizace s původním odborným významem, který vyjadřuje vztah mezi novými komunikačními technologiemi a změnami v civilizacích na celosvětové úrovni.

Bouřím se tedy proti neoprávněnému rozšiřování množiny jevů, které jsou společně označovány slovem globalizace. Nebouřím se kvůli estetice jazyka, bouřím se proti zjednodušování a zkratkovitému myšlení, které činí lidi krotkými vůči záměrům mocných ekonomicko-politických seskupení. Zdá se mi, že se velmi často objevuje snaha přesvědčit, že jisté opatření je nevyhnutelné, protože je odůvodněno globalizací, a globalizace od začátku celosvětový přirozený vývoj, proti kterému je jakýkoli odpor od začátku beznadějný. Globalizace je často používána jako nálepka, která se lepí na věci nestejnorodé, aby je představila jako vzájemně nutné: jsi proti X = jsi proti globalizaci = jsi proti internetu.

V následujících odstavcích se pokusím vyvrátit některá tvrzení o tom, jak se prý projevuje globalizace v oblasti předávání vědy a výzkumu.

Globalizuje se i akademický svět, proto musíme srovnávat, tj. měřit vysoké školy. Avšak vysoká škola je abstrakcí, čirým pojmem, není měřitelným konkrétním předmětem. To co měřit lze, jsou počty studentů, věk učitelů, množství vydaných knih, článků, patentů a uměleckých počinů. Lze měřit schopnost/ochotu výzkumníků pronikat do skupin akademiků, které ovládají rádoby globální akademický tisk s jakousi angličtinou jako publikačním jazykem, a do komisi, které rozdělují peníze.

Toto měření odpovídá myšlence, že když nelze měřit přímo vysoké školy, lze měřit jejich materiální přínos, a to je výroba knih, diplomů atd. Jenže skutečným přínosem naší práce je nemateriální příspěvek do společenského života. Stejně tak jako je rozmanitý společenský život se všemi svými rozměry (ekonomie, město, region, obec, umění, politika, technologie komunikace, zábava, zdraví, nemoc, sport, občanská sdružení, cestování, hledání člověka, pozorování hvězd...), jsou rozmanité i způsoby, jak univerzity a ostatní výzkumná a didaktická pracoviště přispívají společenskému životu (viz Čada – Ptáčková – Stöckelová 2009).

Pro naši úvahu je hlavním závěrem z popsané rozmanitosti dovětek, že pro různé lidi a pro různé skupiny je přínosné něco jiného v rámci naší nabídky. Proto nejenom nelze srovnávat přínos jednotlivých univerzit, ale navíc takové srovnávání postrádá smysl. Jeho výsledkem může být především zúžení činností a glajchšaltování (nikoli světovost) vysokých škol. A kdo má právo určit kritéria takové přeměny?

Globální svět nabízí studentům volbu univerzity, a proto univerzity musí soupeřit o studenty. V tomto pojetí student představuje zákazníka univerzity a ta musí ladit i balit nabídku více méně tak, jak to dělají hypermarkety pro svou anonymní klientelu. Jestliže dotáhneme metaforu o studentu a o zákazníkovi ještě dál, vyjde nám, že věda je zbožím.

Domnívám se však, že většina evropských studentů studuje na nejbližší vysoké škole, a to i z ekonomických důvodů. Pokud je student ochoten vybrat si vzdálenější školu, rozhodující je charakter města, kde instituce sídlí (evropské vysoké školy nebývají na samotě v kampusu), anebo zvučnost jejího jména či vyhraněnost oboru, který studenta zajímá. Charakter velkého města univerzita těžko ovlivní, zvučná tradice se nevytvoří během málo let. Snadné je však kontraproduktivně tupit vyhraněnost specializovaných oborů ve snaze o globalizaci/glajchšaltování.

V globální akademii odpovídají učitelé a výzkumníci určitým vzorcům, proto je vysoké školy snadno vyměňují za lepší, neprocházejí-li úspěšně pravidelnými prověrkami. Není pravda, že učitele lze snadno měnit. Za prvé kvůli provázanosti mezi vysokou školou a jejím teritoriem, která velmi často ovlivňuje různý vývoj stejného oboru ve dvou různých lokalitách. Za druhé kvůli rozdílům ve vědeckých zázemích: například knihovny mají mnohaleté dějiny, které určují jejich složení.

Otázka knihoven a zázemí vůbec se týká též ekonomické stránky: pokud bylo 30 let soustavně investováno do literatury o syntaxi, nový lingvista zaměřený hlavně na sociolingvistiku bude kupovat mnoho nových knih (a mnohé z důležitých titulů už ani na trhu nenajde) a přitom nebude využívat už koupenou literaturu, čímž zmaří předchozí investici.

Co se týče prověrek, také pro ně platí to, co bylo řečeno o měření vysokých škol. Opravdový výkon učitele se měřit nedá a navíc takové měření postrádá smysl. Kdokoli se setkává opakovaně s formuláři výkazu vědecké práce, publikační činnosti, akreditačních materiálů apod., bude se mnou souhlasit. Proto pravidelné prověrky mají jako hlavní vnímatelný výsledek nastolení tyranie auditů, o které mluví literární vědec a filozof Konrad Paul Liessmann (2006, 2008). Takto ho cituje Václav Bělohradský (2010, *Chvála*): „Rakouský filosof K. P. Liessmann ve své *Teorii nevzdělanosti* hovoří o tyranii auditu: ‚Vědění je tu definováno podle externích kritérií, typu očekávání, aplikace a užítkovosti jako vyrobený produkt, tam kde neodpovídá těmto kritériím, musí být rychle vymazáno jako zastaralé.‘ Stát nás musí před tyranii auditů chránit, poskytnout nám dlouhý čas zrání, nutný k tvorbě až možná někdy v neznámém budoucnu užitečných zdrojů. Bránit před tyranii auditů to, co se rozvíjí jen v dlouhém čase růstu celku, je zakládající funkcí státu.“

Nebezpečí

Václav Bělohradský staví proti sobě prověřovací soustavu a dlouhodobé zrání vědecké znalosti. Navazuje tak na tradiční funkci univerzit, kterou jsem zmínil výše: neaplikovaná věda je nutná k všeobecnému pokroku. Vynález, ať je to nový technický nástroj jako počítačový procesor, anebo nový pojmový nástroj jako protokol http, se rodí mnoho let. Předchází mu dlouhá fáze teoretického vývoje. Fáze teoretického vývoje vypadá zpravidla jako redundantní ztráta času – její význam se projeví až potom, když přináší konkrétnější výsledky v podobě vynálezů.

Eratosthenés z Kyrény, knihovník státního alexandrijského Museia (Museion bylo starověkým předchůdcem středověkých univerzit) a první odborník, který sebe označil slovem filolog (Vránek 1974), už v 3. století před n. l. spočítal rozměry zeměkoule, ale první pokusy středomořských mořeplavců přeplout západní oceán přišly až více než půl druhé tisíciletí později. Potíž je právě v tom, že o teoretickém výzkumu nelze předem vědět, jestli povede ke konkrétním výsledkům. Proto se nedají předem odůvodnit náklady spojené s takovým výzkumem.

I když jsem zde zdůraznil propojení mezi redundantním teoretickým výzkumem (viz pojem *redundantní kapacita* u Bělohradského 2010, *Chvála*) a vynálezem, rozhodně nechci hájit postoj, podle kterého je užitečná jenom ta věda, která povede ke konkrétním vynálezům. Humanitní vědy nevedou zpravidla k vynálezům, nýbrž prohlubují naši znalost o člověku a o lidské společnosti.

Třeba historie se zabývá tím časovým rozměrem, který rádo by globální pohled, jak jsem ho popsal výše, postrádá. Popisuje důvody a hledá skutečné

příčiny takzvaných náboženských válek. Připomíná minulá rozhodnutí vládnoucích kruhů a poukazuje na jejich dobré i špatné následky. Ukazuje analogie mezi dnešními a minulými opatřeními, naznačuje, že jistým rozhodnutím užitečným pro určitou skupinu lidí se pravděpodobně znovu dostaví stejná škoda pro většinu obyvatelstva, jaká byla zaznamenána v minulosti.

Filologie rozebírá texty, objasňuje jejich význam, propojuje je s jinými texty, zasazuje obsažené myšlenky do neočekávaných či opomenutých souvislostí. Pomocí nástrojů filologie lze pozorovat vývoj slovní zásoby a vnímat podobnosti ve výrazivu některých veřejných osob, které se naopak představují jako vzájemně nekompatibilní. V poslední době je obzvláště zajímavé srovnávat hovory některých současných státních činitelů s projevy exponentů minulých totalitních režimů.

Humanitní vědy popisují společnost a lidi, jací jsou. Tím znesnadňují manipulaci s obrazem naší společnosti a hlavně s naším pohledem na ni, jinými slovy s naším diskurzem o ní. Právě kontrola nad tímto diskurzem – Václav Bělohradský ji nazývá *diskurzivní hegemonie* (2010, *Dispensa*, s. 5) – je jedním z klíčů, které umožňují vládnoucím vrstvám vládnout.

Pro toho, kdo chce určovat vývoj ve společnosti nad hlavami většiny občanů a omezit jejich účast v rozhodovacím procesu, pěstování humanitních věd na nezávislé státní vysoké škole představuje nejenom nežádoucí plýtvání ekonomickými prostředky, nýbrž i nebezpečí.

Humanitní vědy totiž používají jako nástroje projevy kritického myšlení. V rozboru, který jsem v tomto textu vyložil, jsem použil právě badatelské nástroje, které mi poskytly rétorika a lingvistika: klimax, metonymii, metaforu, etymologii. Tento popis důsledků pohledu ráboby globálních postojů, které se projevují v aktuálních návrzích reformy vysokých škol a výzkumných ústavů, je tedy aplikací kritického myšlení.

Na závěr ukázka redundantní humanitní vědy: Bělohradského (2010, *Chvála*, včetně kráčení) citát Čapkova výkladu o rozdílu mezi robotem a člověkem v *RUR*.

„Člověk, to je něco, co dejme tomu cítí radost, hraje na housle, chce jít na procházku a vůbec potřebuje dělat spoustu věcí, které jsou vlastně zbytečné (...), když má třeba tkát nebo sčítat. Naftový motor nemá mít střapce a ornamenty (...). A vyrábět umělé dělníky je stejně jako vyrábět naftové motory (...), jaký dělník je prakticky nejlepší? Ten, který má nejmíň potřeb. Mladý Rossum vynalezl dělníka s nejmenším počtem potřeb (...), vyhodil všechno, co neslouží přímo práci. Tím vlastně vyhodil člověka a udělal Robota.“

LITERATURA A PRAMENY:

- ADORNO, Theodor W.: *Teorie polovzdělanosti*. In: *Orientace*, 1966, č. 1, s. 62 – 71, č. 2, s. 66 – 75. Původně Adorno 1959 = Adorno 1979.
- ADORNO, Theodor W.: *Teorie der Halbbildung*. In: ders. *Soziologische Schriften I*. Hrsg. v. Rolf Tiedemann. Frankfurt a. M.: Suhrkamp 1979, s. 93 – 121. Text z roku 1959. Český překlad: Adorno 1966.

- BĚLOHRADSKÝ, Václav: *Dispensa di sociologia politica. 2010 – 2011*. 2010. 259 s. Online WWW (PDF 2 MB) [cit. 19. 1. 2011]: <<http://www.sp.units.it/Docenti%20Materiali/dispensa%20di%20sociologia%20politicia%202010-11.pdf>>.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav: Chvála státu. Věnováno státním zaměstnancům České republiky. In: *Salon*, č. 693, 4. listopadu 2010, s. 5, 7. Online WWW [cit. 6. 11. 2010]:<<http://www.novinky.cz/kultura/salon/215968-vaclav-belohradsky-chvala-statu.html>>.
- CESERANI, Remo – DE FEDERICIS, Lidia: *Il materiale e l'immaginario. Laboratorio di analisi dei testi e di lavoro critico*. Torino: Loescher 1978 – 1988. 10 voll.
- ČADA, Karel – PTÁČKOVÁ, Kateřina – STÖCKELOVÁ, Tereza: *Věda a nevládní organizace. Zkušenosti, možnosti, inspirace*. Praha: Zelený kruh 2009. 45 s. Online WWW [cit. 21. 11. 2010]: <<http://www.zelenykruh.cz/dokumenty/veda-a-no.pdf>>.
- CHILD, Theodore: Literary Paris. In: *Harper's New Monthly Magazine*, September 1892, vol. 85, Issue 508, pp. 489 – 507. Online WWW [cit. 7. 1. 2011]: <<http://digital.library.cornell.edu/cgi/t/text/pageviewer-idx?c=harp&cc=harp&idno=harp0085-4&node=harp0085-4%3A1&frm=frameset&view=image&seq=499>>.
- DONALDSON, Peter: „*All which it inherit*“: *Shakespeare, Globes and Global Medias*. In: *Shakespeare Survey 52. Shakespeare and the Globe*. Ed. Stanley Wells. Cambridge: Cambridge University Press 1999, pp. 183 – 200.
- HAWEL, Josef: Patří vzdělání do rukou trhovců?. In: KELLER, Jan a kol. *Proč nezavádět školné. Vzdělání není zboží!* 2010, s. 43 – 65.
- HTOED: KAY, Christian et alii: *Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary. With additional material from A Thesaurus of Old English*. Oxford: Oxford University Press 2009. 2 voll.
- KELLER, Jan a kol.: *Proč nezavádět školné. Vzdělání není zboží!* 2010. 100 s. Online WWW [cit. 21. 11. 2010]: <http://vzdelaninenizbozi.cz/dokumenty/BrozuraVNZI-Proc_nezavadet_skolne.pdf>.
- KOHÁK, Erazim: Myšlení národa. In: *Salon*, č. 610, 19. března 2009, s. 1 a 3. Online WWW [cit. 30. 12. 2010]: <<http://borntoanthropology.blog.cz/0904/mysleni-naroda>>.
- LE GOFF, Jacques: *Les intellectuels au Moyen Âge*. Paris: Seuil 1957. 191 p. Český překlad: Le Goff 1999.
- LE GOFF, Jacques: *Intelektuálové ve středověku*. Praha: Karolinum 1999. 183 s. Původně: Le Goff 1957.
- LIESSMANN, Konrad Paul: *Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissensgesellschaft*. Wien: Zsolnay 2006. 176 s. Český překlad: Liessmann 2008.
- LIESSMANN, Konrad Paul: *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia 2008. 125 s. Původně: Liessmann 2006. Online WWW (PDF 9,1 MB) [cit. 4. 2. 2011]: <http://download857.mediafire.com/f6f3uxfg9xg/2yjymmywngt/Liessman-Teorie_nevzd%C4%9Blanosti.pdf>.
- NLA ÚJČ: *Neologický lexikální archiv při Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky (ÚJČ)**.
- OED2: SIMPSON, J[ohn] A[ndrew]; WEINER, E[dmund] S.C: *The Oxford English Dictionary. Second Edition*. Oxford: Clarendon Press 1989. 20 voll.

---

* Děkuji kolegyni Zdeně Tiché, která mě seznámila s internetovými lexikografickými nástroji, které poskytují prostřednictvím internetu ÚJČ, a kromě toho prohledala v NLA výskyty řetězu „globaliz-“ od roku 1993. Výsledek dotazu mi poslala dne 8. prosince 2010. Se Zdeňkou jsem se seznámil díky minulým Kolokviím a bez její pohotovosti pomoci by etymologie slova „globalizace“ nedosáhla nynější kvality.

Pozvánka na konferenci. Idea univerzity v dnešní době. Zámek Pardubice 9. a 10. listopadu 2010. Přehled anotací. [Pardubice: Katedra filosofie Univerzity Pardubice]. 4 s.

SUTTON, Malcolm: *Sutton Index of Deaths* [online]. [2010]. WWW [cit. 7. 1. 2011]: <<http://cain.ulst.ac.uk/sutton/>>.

TLFi: *Le Trésor de la Langue Française informatisé*. Online WWW [cit. 2. 1. 2010]: <<http://atilf.atilf.fr/>>.

VRÁNEK, Čestmír: Eratosthenés z Kyrény. In: BAHNÍK, Václav a kol.: *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda 1974, s. 190.

Jazyková situácia v meste Lučenec

Katarína Barnová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Komunikácia ľudí prebieha prostredníctvom „fantastického“ fenoménu – jazyka. S jeho použitím súvisí výber výrazových prostriedkov, ktoré určujú smer našej komunikácie. Jazyk je prostriedok, ustavične vylepšovaný ľuďmi, potrebný na určitom mieste a v určitom čase. Ide o dynamizujúcu zložku, ktorá v sebe zahŕňa nespočetný súbor slov. Je to prispôsobivá veličina spĺňajúca svoje funkcie v každom okamihu, v každej jazykovej situácii. Hlavnou témou príspevku *Jazyková situácia v meste Lučenec* je zobrazenie súčasnej jazykovej situácie a typických znakov v meste Lučenec, ktoré sa nachádza na juhu stredného Slovenska. Ide o konštituovanie hovorovej podoby jazyka na základe analýzy spontánnych jazykových prejavov a údajov z dotazníkov. Príspevok prináša stručné priblíženie skúmanej lokality, oboznamuje s počtom obyvateľstva. Najpodstatnejšiu časť tvorí samotný výskum, ktorý sa zameriava hlavne na fónickú rovinu, ale všima si aj morfológické a lexikálne vzťahy. V našom výskume využívame metódu dotazníka a monologických a dialogických nahrávok, ktoré nám pomáhajú bližšie analyzovať danú problematiku. Pri nahrávaní sme sa zamerali na zaznamenanie spontánnych hlasových prejavov v bežnej komunikácii. Na základe nahrávok zisťujeme, aké variety jazyka obyvatelia skúmaného mesta v bežnej komunikácii najčastejšie uprednostňujú, aký je ich postoj k týmto varietam a ako vnímajú interferenciu iných jazykov, ktorá sa objavuje v komunikácii obyvateľov mesta Lučenec. Výsledky sú určené tým, ktorí sa venujú mestskej reči a zaoberajú sa jej vývojom, tým, ktorí skúmajú jazyk vo vybraných regiónoch.

Kľúčové pojmy: jazyk, reč, jazyk mesta, jazyková situácia, komunikácia, respondent, varieta, používateľ jazyka

Krycie mená na internete

Ján Bauko

Katedra maďarského jazyka a literatúry, Fakulta stredoeurópskych štúdií,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

Krycie mená zaraďujeme do systému antroponým; spoločensky nie sú kodifikované, tvoria otvorený menný systém (hocijaké slovo sa môže stať krycím menom), používajú sa väčšinou v užšom spoločenskom úze a môžu mať ústnu i písanú podobu. V onomastickej terminológii sa krycie meno označuje dvoma termínmi: *fiktonym* a *pseudonym*. Krycie mená sú mená prijaté na zatajenie úradného osobného mena.

Krycie mená môžeme nájsť aj na internete. Na webovej stránke Ústavu pamäti národa (www.upn.gov.sk) sú zverejnené registračné protokoly agentúrnych a operatívnych zväzkov Štátnej bezpečnosti (ŠtB), v ktorých sa nachádza zoznam bývalých spolupracovníkov ŠtB. V samostatnej rubrike boli zaevidované aj krycie mená osôb.

Autorom krycieho mena bol príslušník Štátnej bezpečnosti, ktorý zapisoval do registračných protokolov mená spolupracovníkov ŠtB. Krycie mená vznikali dvoma spôsobmi: onymizáciou a transonymizáciou.

Onymizácia je prechod apelatíva vo vlastné meno zmenou funkcie (apelatívum → proprium). Kryciami menami sa stávali lexémy označujúce povolania (*Botanik, Cestár, Dispečer, Doktor, Domovník, Drevár, Holič, Krémár, Kuchár, Novinár, Pekár, Učiteľ, Údržbár, Zdravotník*), vnútorné alebo vonkajšie vlastnosti (*Hrdoš, Kripel', Láskavý, Surový, Šálený, Veselý; Čierny, Dlhý, Opálený*), osoby (*Amater, Baptista, Barón, Cisár, Dedo, Dekan, Hraběnka, Majster, Pionier, Profesor, Študent*), zvieratá a rastliny (*Holub, Jastrab, Jeleň, Orol, Pštros, Včela, Vlk; Breza, Dub, Karfiol, Kukurica, Lipa, Melón, Palma, Paprika*), predmety, veci, výrobky (*Aktovka, Auto, Bankovka, Bicykel, Bodák, Celulóza, Cigareta, Čakan, Drát, Horčica, Kniha, Koberec, Kompresor, Lokomotíva, Traktor, Víno*), miesta (*Archív, Banka, Blok, Bufet, Činžák, Chata, Garzonka, Garzonka II., Knižnica, Škola*), abstraktnosť (*Dušička, Kultúra, Láska, Mier, Raj, Spravodlivosť*), číslovky (*Oktáva, Šestka, Trinástka*) atď.

Transonymizácia je prenos existujúceho vlastného mena do novej onymickej triedy, pričom jeden a ten istý názov môže identifikovať rôzne denotáty. Na utajenie pohlavia osoby slúžila zámena mužských a ženských mien. Ženské krstné meno, hypokoristikum, sa mohlo stať krycím menom muža (pseudogynym): *Anna* (Alojz), *Ilonka* (Ľudovít), *Kamila* (Peter), *Katka* (Vladimír), *Tamara* (Emil). Mužské krstné meno, hypokoristikum, mohlo byť krycím menom ženy (pseudoandronym): *Janko* (Božena), *Marian* (Brigita), *Palo* (Hermína), *Stanislav* (Eva). Frekventované boli krstné mená, hypokoristiká, odlišné od úradného mena nositeľa: *Arpád* (Alexander), *Béla* (Leonard), *Mirko* (Jozef),

Pepa (Pavol), *Sergej* (Ladislav), *Šaňo* (Imrich), *Betka* (Olga), *Eva* (Alžbeta), *Hana* (Mária). Ako krycie meno bolo občas zapísané aj rodné meno a priezvisko, ktoré evokovalo občianske meno osoby, ale v skutočnosti to bolo vymyslené, nepravé meno. Niektoré krycie mená vznikli z priezviska a pripomínajú prezývky: *Stará babka* (< z priezviska Babička), *Kapor* (< Karas), *Franto* (< Frantík), *Zdravas* (< Očenáš), *Morava* (< Morávek). Vo funkcii krycieho mena sa objavujú aj mená osôb z histórie (*Caesar*, *Cicero*, *Hviezdoslav*, *Jánošík*, *Platon*, *Spartakus*), literárnymá (*Quasimodo*, *Quijot*), obyvateľské mená (*Detvan*, *Kysučan*, *Nitran*, *Považan*, *Tatran*, *Trnavčan*), hydronymá (*Dunaj*, *Hornád*, *Hron*, *Ipeľ*, *Slaná*, *Váh*, *Vltava*), oronymá (*Ďumbier*, *Fatra*, *Karpaty*, *Kriváň*, *Magura*, *Pol'ana*, *Sitno*, *Tatry*, *Tribeč*, *Zobor*), ojkonymá (*Bojnice*, *Bratislava*, *Paríž*, *Praha*, *Stalingrad*), chrématonymá (*Makyta*, *Slovan*, *Sparta*) atď.

Zopár poznámok k vodnému toku Ronava, ľavostrannému prítoku Gidry*

Mária Beláková

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Vodný tok Ronava je ľavostranným prítokom Gidry. Pramení vo výške cca 207 m. n. m. pod juhovýchodnými svahmi Malých Karpát, na východ od obce Borová a nad obcou Ružindol. Dĺžka toku Ronava je 18,3 km. Tečie juhovýchodným smerom vo viacerých dolinách. Ústi do potoka Gidra pri obci Pavlice v nadmorskej výške 125 m. n. m., čím sa začleňuje do povodia Váhu.

Pri pokuse o etymologický výklad názvu Ronava sa oprieme o hydronymá s rovnakým sufixom -ava (Trnava, Pilava, Blava). Koreň slova *ron-* môžeme spájať s apelatívom *ron* vo význame „neregulovaný odtok dažďovej vody po svahu“ (doklad z Trenčína z roku 1698 uvádzaný podľa Historického slovníka slovenského jazyka z redakcie M. Majtána). *Roniť* znamená „vylučovať niečo po kvapkách“. Malá slovenská encyklopédia (1993, s. 615) pri hesle *ron* uvádza „geomorfologický proces, pôsobenie po svahu stekajúcej vody (plošne, v stužkách alebo ronových ryhách) na reliéf odnášaním častíc pôdy“. V Machek v Etymologickom slovníku (1957, s. 421) pri slovese *roniť* uvádza psl. tvar *roniti* ako príbuzný „s nemeckým *rinnen*, *tieť*, *plynúť*, *stekat*“. Ronava bola teda potokom, ktorý stekal slabým prúdom po svahoch.

V minulosti (ešte aj podľa 1. vojenského mapovania) mala minimálne dve silné ramená, no v súčasnosti je slabým vodným tokom. Rovnako ako všetky jej prítoky má veľmi slabý prúd, na viacerých miestach je len občasným vodným tokom a od vodnej nádrže Ronava je preklasifikovaná na hydromelioračný kanál.

Na mieste dnešnej vodnej nádrže Ronava mali spomínané dve ramená Ronavy pomerne široké koryto a tiež záplavové územie. Na obidvoch stranách presakovali spodné vody a dodnes na týchto miestach rastie trstina. V minulom storočí sa lokalita v živej reči nazývala aj *Močáre* (*Močiare).

V katastrálnom území Slovenskej Novej Vsi a Voderád sa Ronava v minulosti nazývala aj *Dolina patak* (*Dolina potok*, *Dolinský potok*, *Dolinská voda*, *Dolina*), pretože tiekla cez Doliny. V súčasnosti prevláda používanie variantu *Kanál*. Pri kanáli. V obci Pác je časť Ronavy v ľudovej reči pomenovaná *Šarlockí potok* (*Šarlotský potok – zdroj: kartotéka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV). Názov Ronava sa na označenie potoka nepoužíva.

Rozličné sú nielen varianty názvov, ale aj popis a zaznačenie Ronavy v kartografických materiáloch. V mapách prvého vojenského mapovania nie je

---

* Príspevok predstavuje časť grantového projektu Grantovej vedeckej agentúry MŠ SR a SAV VEGA č. 1/0447/09 *Analýza synchronnej a diachrónnej hydronymie povodia Váhu*.

vodný tok Ronava popísaný, hoci zaznačený je nad obcou Ružindol. Druhé vojenské mapovanie zaznačuje Ronavu od sútoku tzv. Vinohradskej doliny a toku tečúceho na východ od Ružindola. Pri hospodárskom dvore Jozefov dvor v katastrálnom území Voderady je zaznačená ako Dolinska Woda. Podľa tretieho vojenského mapovania je Ronava tok na východ od Ružindola (Ronava B.). Mapové materiály od roku 1980 staré koryto Ronavy neoznačujú. Vojenská topografická mapa (1 : 10 000) z roku 1963 a mapa okresov SR Trnava z roku 1998 Ronavu značia už iba po Ružindol, teda jej dolný tok, a klasifikujú ho ako občasný vodný tok. Na väčšine mapových listov nachádzame len Vinohradskú dolinu, ktorá sa stráca pri lokalite Šmolce a ďalej nepokračuje.

V súčasnosti sa ako Ronava označuje vodný tok Stredná dolina, ktorá pramení v lokalite Celiny pri obci Borová (susedná obec Ružindola). V mapách evidencie nehnuteľností je Ronava stotožnená s horným tokom Strednej doliny a keďže ide len o jediný takýto údaj, nebudeme s ním ďalej pracovať. Môžeme sa domnievať, že ide o chybný záznam. V základnej mape Slovenskej republiky (1 : 10 000) z roku 1991, vo vojenskej topografickej mape (1 : 10 000) z roku 1963 a v základnej mape ČSSR z roku 1972 je Ronava značená od sútoku Strednej doliny a Zadnej doliny v katastri obce Cífer.

Od vodnej nádrže Ronava (resp. v. n. Voderady) sa potok zaznačuje ako kanál, a to až po sútok s Gidrou. Vo vodohospodárskej mape ČSFR (1 : 50 000) z roku 1971 je Ronava na tomto území klasifikovaná ako občasný vodný tok.

V príspevku sme sa usilovali podať podrobný a čo najpresnejší popis toku, pretože nám nie je dosiaľ známe, že by sa daktó týmto vodným tokom podrobne zaoberal. V plnom príspevku uvádzame podrobnosti o jednotlivých prítokoch a heslo k vodnému toku Ronava.

K pojmu transparentnosť deklinačných paradigiem

Martin Braxatoris

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Príspevok sa venuje pojmu morfolologickej transparentnosti a jej vzťahu k morfolologickej jednoznačnosti a homonymii. Téma príspevku je spätá s ústredným pojmom teórie jazykovej prirodzenosti, autor však rozvíja tézu svojej práce smerom, v ktorom sa od spomínanej teórie značne odchyľuje. Azda najpodstatnejším rozdielom je skutočnosť, že sa opiera o výhradne objektivistické metodologické východiská, pričom zdôrazňuje, že neskúma „vlastnosti prototypických používateľov jazyka“, v rámci ktorých sa na úrovni preferenčných kritérií vyčleňuje percepcia, ale opiera sa o jednoduché konštatovanie, že na to, aby jazyk dobre slúžil bez nutnosti opory o kontext pri identifikácii významov jeho výrazov, mala by v ňom byť vylúčená homonymia.

Autor uznáva, že v základe uvedeného konštatovania je pragmatický predpoklad, že chce hovoriť tak, aby vylúčil komunikačné šumy vznikajúce v dôsledku viacznačnosti výrazov používaného jazyka. Od pragmatickej povahy tohto predpokladu však abstrahuje a bližšie ho neskúma. Miesto toho sa pokúša z objektivistického hľadiska stanoviť spôsob určenia miery, v akej ho spĺňajú deklinačné systémy jazyka. S uvedeným cieľom kvantifikuje mieru jednoznačnosti gramatických morfém, pričom zavádza koeficient jednoznačnosti, daný pomerom počtu pádových koncoviek a počtu kombinácií vyjadrovaných číselných a pádových údajov. Pre umožnenie nazerania na stavy deklinácií v rozličných etapách vývinu jazyka ako na diskkrétne fakty sa autor opiera o reláciu historického predchodcu a nasledovníka. Ďalej zavádza koeficient zmeny miery jednoznačnosti, daný pomerom koeficientov jednoznačnosti v rozličných fázach vývinu jazyka.

Na záver autor uvádza aplikácie navrhovaného prístupu v troch oblastiach lingvistického výskumu. Vo vzťahu k zisťovaniu tendencií historického vývoja jazyka argumentuje tvrdením, že prechodom od starej slovenskej deklinácie k súčasnej došlo k plošnému, aj keď miernemu nárastu jednoznačnosti prostriedkov substantívnej deklinácie. V oblasti interpretácie javov synchronnej dynamiky jazyka uvádza príklady, v ktorých môže byť zvýšenie miery jednoznačnosti chápané ako motivant jazykovej zmeny. Napokon rozoberá otázku, či prípustnosť pádovej homonymie súvisí s tým, že v niektorých tvaroch substantív predpokladaný kontext spravidla umožňuje (ľahšiu) identifikáciu ich sémantického korelátu.

Slovesá vo francúzskej a v slovenskej hudobnovednej lexike z translatickeho hľadiska

Júlia Bubáková

Katedra cudzích jazykov a všeobecného základu, Pedagogická fakulta,
Katolícka univerzita, Ružomberok

Hudba, spev a tanec sa stali súčasťou každodenného života človeka v rôznych prejavoch, a preto sa pomenovania z muzikologickej lexiky vzťahujú na mnohé oblasti ľudskej činnosti, udalostí v prírode a pod. V našom príspevku orientovanom na slovenskú a francúzsku hudobnovednú lexiku sa zameriavame na slovesá a ich možnosti z hľadiska prekladu z francúzštiny do slovenčiny pri práci s literárnym, populárno-náučným alebo odborným textom.

V prekladateľskej praxi sa často stretávame s problémami prekladateľov francúzskych textov z oblasti hudobného umenia do slovenčiny. Ťažkosti sa objavujú aj pri prekladoch textov, ktoré nie sú zamerané na hudbu, ale vyskytujú sa v nich výrazy, ktorých súčasťou je určitý pojem z lexiky patriacej do muzikológie.

V príspevku sa najskôr venujeme problematike prekladu, kde uvádzame skúsenosti slovenskej prekladateľky Klaudie Bäckaiovej pri prekladaní diela *Desiata symfónia* zo španielčiny a krátkemu pohľadu na slovesá ako slovný druh vo všeobecnosti. Nasleduje jedna z dvoch hlavných častí príspevku, kde sa orientujeme na slovesá ako termíny v hudobnej vede z hľadiska ich derivácie. Uvádzame príklady prekladov viacerých slovík vo výrazoch, ktoré by mohli robiť ťažkosti. Ide o také slovesá, ako napr. *carillonneur*, *flûter*, *cymbaler*, *tambouriner*, *trompeter*, *pianoter*, *violoner*, *diéser*, *bémoliser*. V druhej časti sa venujeme dvom slovesám z hudobnovednej lexiky, a to slovesu *chanter* (*spievať*) a *danser* (*tancovať*). Predkladáme ich použitie vo viacerých významoch, čo môže byť dobrou pomôckou pre prekladateľov. V prípade slovesa *chanter* sa pri preklade môžeme stretnúť s ekvivalentmi: *spievať*, *zaspievať*, *prespievať*, *ospievať*, *ospevovať*, *páčiť sa*, *kričať*, *vytárať* a pod.

Cieľom nášho príspevku bolo načrtnúť do bohatstva francúzskych a slovenských výrazov, porekadiel a prirovnaní a zamyslieť sa nad možnosťami správneho prekladu v nich sa vyskytujúcich slovík.

Miestne a etnické názvy ako motivácia vzniku prímien (na základe Žilinskej knihy)

Miroslava Čurová

Katedra slavistiky, Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

Príspevok sa venuje čiastkovému výskumu antroponymickej sústavy v Žilinskej právnej knihe. Na základe vyexcerpovaného materiálu, v ktorom sa sústreďujeme na miestne a etnické názvy ako motiváciu vzniku prímien, môžeme skúmať premenu antroponymického systému v predkodifikačnom období a zároveň jeho prirodzený vývin až do času jeho právneho uzákonenia.

Základnou, prvotnou úlohou týchto prímien alebo informáciou, ktorú zahŕňali, boli odpovede na otázky: odkiaľ pochádza?, odkiaľ prišiel?, kde býva? (kde sa narodil?). Najčastejšie sa v týchto prímienách teda skrýva informácia o vzťahu identifikovanej osoby k určitému miestu. V momente ich vzniku tieto prímiená poukazovali na istý vzťah pomenovanej osoby s daným miestom, toponymickým objektom. Zvyčajne to bolo aktuálne miesto bydliska, často aj miesto narodenia či majetok, ktorý daná osoba vlastnila. No rovnako môžu poukazovať aj na príslušnosť identifikovaného jedinca k istému kraju či národnosti.

Vzťah pomenovanej osoby k istému toponymickému objektu alebo príslušnosť k istej etnickej skupine môže byť vyjadrený dvoma spôsobmi: analytickým a syntetickým. Prímiená, ktorých motiváciou sa stali toponymické alebo etnické názvy, vo väčšine prípadov nadobudli/mali osoby, ktoré zmenili miesto svojho bydliska.

Analytické modely pomenovania osôb, ktoré vznikli na základe miestnych názvov, toponým, vyjadrovali vzťah medzi pomenovanou osobou a miestnym názvom (miesto narodenia, bývania, vlastníctvo) pomocou predložiek.

Na rozdiel od analytického modelu syntetický spôsob využíval na vyjadrenie vzťahu pomenovanej osoby k istému miestu rôzne sufixy, napr. -ský, -cký, -ec. K najčastejším patria prímiená utvorené sufixom -ský. Tieto formy sa od začiatku svojho vzniku vyskytujú spoločne s analytickými formami prímien, neskôr ich však začínajú zatláčať do úzadia a plne preberajú pomenovacia úlohu, stávajú sa expanzívnejšími.

Miestne i etnické názvy nám dovoľujú a pomáhajú sledovať spôsoby a zároveň isté pravidlá utvárania pomenovania a samotnej identifikácie osôb v čase jej vývinu. Práve na ich základe môžeme vidieť, aký veľký vplyv malo pri utváraní prímien poznanie o pôvode, mieste narodenia či vlastníctva majetku identifikovanej osoby. Zároveň nám antroponymické modely využívané v tomto období umožňujú sledovať využívanie jednotlivých foriem, ich vzájomné prelínanie a postupné nahrádzanie a tým aj samotné formovanie antroponymickej sústavy v jej predkodifikačnom období.

Typy motivácie a demotivácia v slovenčine ako cudzom jazyku

Radoslav Ďurajka

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Príspevok predstavuje výsledky prieskumu, ktorý bol realizovaný so zahraničnými študentmi Filozofickej a Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ako aj medzi účastníkmi Letnej školy slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca. Opiera sa o už zrealizované zahraničné výskumy a používanú terminológiu. Podtypy vnútornej i vonkajšej motivácie, v porovnaní s demotiváciou, rozširujú rozsah motivačných konštruktov, ktoré sú nesporným príkladom intenzifikácie osvojovania si jazyka (slovenčiny ako cudzieho jazyka) – tak ako to dokazujú doložené výpovede študentov.

Vybrané problémy prekladu z bieloruštiny do slovenčiny: Konceptia prekladového slovníka*

Ivana Džundová

Katedra slavistiky, Inštitút rusistiky, ukrajinizistiky a slavistiky, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita, Prešov

V rámci obojstranného prekladu medzi bieloruštinou a slovenčinou sa stretávame s viacerými problematickými okruhmi. Najvýraznejším problémom však naďalej ostáva absencia prekladového slovníka v uvedenej kombinácii slovanských jazykov. Keďže výučba bieloruštiny na Slovensku a slovenčiny v Bielorusku pokračuje, potreba vytvorenia prekladového slovníka je stále aktuálnejšou.

Na základe analýzy bežne dostupných 42 súčasných slovanských dvojjazyčných slovníkov vypracovala autorská dvojica Viktoria Ľašuková – Ivana Džundová dvojjazyčnú koncepciu slovensko-bieloruského a bielorusko-slovenského prekladového slovníka stredného rozsahu, ktorého heslo bude orientované na nositeľov slovenského i bieloruského jazyka. Slovníkové heslo bude okrem významov v oboch jazykoch obsahovať tiež optimálny výber gramatických príznakov a doplnkové heslá zohľadnia foneticky odlišné gramatické formy prostredníctvom využitia ilustračných kontextov z frazeológie a parémie. Túto koncepciu charakterizujeme ako lingvokulturologickú.

---

* Článok bol vytvorený realizáciou projektu *Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnickeho centra* na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Slovenština do škol Projekt na rozvoj česko-slovenského percepčního bilingvismu

Jana Eichlerová

Kabinet slovakistiky, Ústav slavistických a východoevropských studií,
Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Príspevek pojednává o výsledcích průzkumu odezvy projektu Slovenština do škol v českých školách. Jedná se o popis dvou průzkumů, které byly provedeny v letech 2009 a 2010 na českých základních školách a víceletých gymnáziích.

Po rozpadu ČSFR se českým dětem zúžily možnosti přístupu ke slovenskému jazyku a realii a tím i k možnosti rozvíjení česko-slovenského pasivního bilingvismu. Výzkumy zaměřené na tuto problematiku ukazují, že problém nejmladší generace s porozuměním jazyku našich sousedů vyplývá především z tohoto omezení kontaktu dětí se slovenštinou, při němž by si mohly diferencní jevy postupně osvojovat. Snižování možností kontaktu českých žáků se slovenštinou je v převážné míře důsledkem vypuštění slovenštiny z médií a ze škol. V posledních letech však došlo ke zvratu v oficiálním nahlížení na slovenštinu a problematiku rozvíjení česko-slovenského pasivního bilingvismu na českých školách, kde byla po rozpadu Československa slovenština zmiňována spíše sporadicky. Začlenění tématu do výuky požaduje Evropská rada na základě Charty o menšinových či regionálních jazycích, promítá se i do Národního plánu výuky cizích jazyků. To vše vedlo ke vzniku projektu Slovenština do škol (2007) s cílem dát vyučujícím druhého stupně základních škol a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií možnost zabývat se slovenským jazykem a realie-mi s využitím metodické pomůcky – pracovních listů.

Výzkum, který měl ukázat, zda byl cíl projektu splněn, jak byl na školách přijat a zda a jak jsou pracovní listy využívány, probíhal prostřednictvím e-mailové komunikace. Touto cestou bylo v několika etapách osloveno celkem 931 škol (z toho 887 základních škol a 44 víceletých gymnázií). Vzhledem k nízké návratnosti průzkumných e-mailů, jež však také může vypovídat o malém zájmu o projekt ze strany škol, nelze bohužel jednoznačně určit, jakou stopu projekt na školách zanechal. Z výsledků výzkumu je však zřejmé, že jen mizivý počet škol o projektu ví a pracovní listy využívá. Převažují naopak školy, které o něm nejsou informovány. Ze škol, které na e-mail zareagovaly, velké procento uvedlo, že pracovní listy se na školu nedostaly a vyučující o projektu nevědí.

Výzkum týkající se projektu Slovenština do škol poukázal na skutečnost, že opatření, jež bylo v souladu s Chartou a Národním plánem výuky cizích jazyků přijato, není dostačující, zejména pokud se tyto listy skutečně k adresátům nedostaly. I když vzhledem k nízké návratnosti odpovědí získané výsledky nelze považovat za průkazné, počet škol, které projekt v současnosti využívají, zřejmě není příliš vysoký a zvrát v oficiálním nahlížení na slovenštinu ve školách zatím do školní praxe nepřechází.

Variantnosť frazeologických jednotiek v slovenčine (na materiáli hovorového jazyka)

Petra Fojtů

Katedra slavistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc

Príspevok sa zaoberá otázkami variantnosti frazeologických jednotiek v hovorovej reči. Variantnosť je chápaná ako jedna zo základných vlastností frazeologizmov, ktorej cieľom je umožniť obnovenie expresivity frazeologických jednotiek. Príspevok pracuje s frazeologickými jednotkami zapísanými v hovorovej reči a tiež s jednotkami získanými pomocou dotazníkového výskumu na slovenských základných školách (prípadne viacročných gymnáziách). Cieľom príspevku je určiť, na základe akých zákonitostí funguje variantnosť frazeologických jednotiek. Na takúto analýzu sme si zvolili frazeologické pole *opilstvo*, pri ktorom sme predpokladali vznik veľkého množstva frazeologických variantov. Navyše sémantické pole *opilstvo* je charakteristické veľkým množstvom frazeologických modelov, ktoré sú pri tvorbe nových frazeologických variantov východiskové.

Atribúty jazyka v kultúrnych súvislostiach

Adela Gabríková

Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk,
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Príspevok približuje niekoľko vybraných atribútov jazyka – antropocentrickosť, kontextuálnosť, symbolickosť, štandardizovanú štruktúrovanosť, intersubjektívnosť a osvojiteľnosť, ktoré poukazujú na jeho prepojenosť s kultúrou. Vychádza z troch základných myšlienok: vznik a rozvoj kultúry (a v jej rámci aj jazyka) je kognitívnym procesom: jazyk je kultúrnym fenoménom vzhľadom na svoju štruktúru, ktorá je výsledkom arbitrárnej štandardizácie, a v kontexte kultúry jazyk slúži človeku predovšetkým na orientáciu vo svete.

Antropocentrickosť jazyka spočíva v reflexii objektívnej reality z ľudskej perspektívy, čo úzko súvisí s chápaním atribútu kontextuálnosti, kde je v centre pozornosti zameranie na prirodzený svet a priamu ľudskú skúsenosť s ním, pretože podstatu jazyka nemôžeme hľadať mimo človeka, mimo jeho interakcie s ostatnými v každodennom živote a ani mimo kultúrneho kontextu, v ktorom sa každý nositeľ jazyka pohybuje. Symbolickosť predstavuje vzťah jazykových jednotiek k svetu a následne ich kultúrne podmienenú interpretáciu. Štandardizovaná štruktúrovanosť nie je výsledkom logických vzťahov, ale arbitrárnych pravidiel, ktoré určité spoločenstvo akceptovalo. Atribút intersubjektívnosti nadväzuje na štandardizáciu, pretože jej proces môže prebiehať iba v rámci kolektívu za podmienok upravených konvenciou. Jazyk umožňuje fixovanie nielen denotácií, ale aj konotácií a je integračným prvkom kolektívu aj vďaka tomu, že spĺňa podmienku osvojiteľnosti.

Človek ako kultúrna bytosť vychádza zo svojej skúsenosti so svetom, interpretuje ju abstrahujúc z toho, čo nepovažuje za potrebné zaradiť do svojho (jazykového) obrazu sveta. Následne sa tieto interpretácie stanú predmetom štandardizácie, sú kolektívne prijaté a postupne si ich osvojujú aj ďalšie generácie ako nositelia tej istej kultúry.

Kognitívna lingvistika a teória nativizmu z pohľadu Noama Chomského

Jana Galabová

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

Príspevok o kognitívnej lingvistike a teórii nativizmu z pohľadu Noama Chomského sa zaoberá všeobecnou charakteristikou kognitívnej lingvistiky ako jednej z moderných interdisciplinárnych jazykových disciplín, pričom sa naznačujú jej východiská, primárne ciele, predmet a metódy skúmania.

Pojem kognícia sa v texte stáva centrálnym pojmom, pretože úzko súvisí s oblasťou skúmania kognitívnej lingvistiky, preto v príspevku venujeme dostatočný priestor na objasnenie jeho podstaty.

V rámci príspevku sa však dôslednejšie zameriavame na Noama Chomského a jeho myšlienky z oblasti kognitívnej lingvistiky. Do pozornosti dávame najmä jeho mentalistický prístup ku skúmaniu jazyka, jeho generatívnu teóriu jazyka a najmä teóriu nativizmu súvisiacu s osvojovaním jazyka. Myšlienky Noama Chomského o kognitívnej lingvistike môžeme konfrontovať s názormi viacerých lingvistov, a to vzhľadom na to, že v texte zaznievajú názory viacerých jazykovedcov o jej podstate. Pri chápaní kognitívnej lingvistiky z pohľadu Noama Chomského sa vyzdvihuje najmä fakt, že ju autor do istej miery dáva do súvisu s psychológiou a vo výskumnom programe sa orientuje na kognitívnu stránku osobnosti človeka, respektíve na skúmanie jazykovej schopnosti jedinca.

Pri problematike generatívnej gramatiky aspoň v stručnosti uvádzame fungovanie mysle v procese používania jazyka a naznačujeme, ako sú mentálne štruktúry vytvárané a reprezentované vo vedomí jedinca.

Neodmysliteľnou súčasťou Chomského koncepcie sú myšlienky o vrodených predispozíciách, ktoré sú v úzkom vzťahu s ideou nativizmu. Vzhľadom na teóriu nativizmu ďalej uvádzame dôkladné rozlíšenie empirizmu a racionalizmu na základe hypotéz, pričom zdôrazňujeme začlenenie Noama Chomského k racionalistom.

Logo® ako komunikát

Anna Gálisová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Príspevok predstavuje sondu do problematiky špecifického komunikátu obchodnej sféry komunikácie – loga a logotypu. Nevšimame si však onomas-tické súvislosti, ale zameriavame sa na charakteristiku loga ako komunikátu, vymedzujeme prostriedky jeho vyjadrenia a pod. V texte analyzujeme a inter-pretujeme niekoľko vybraných druhov log v súvislostiach medzi ich grafickou a verbálnou stránkou a všimame si aj sémantické posuny pri tvorbe loga. Prís-pevok obsahuje aj klasifikáciu log a logotypov na základe uplatňovania niekoľ-kých relevantných hľadísk.

Od ameriky cez talianov, maďarov, mongolov až po turecké hospodárenie (Národné stereotypy v jazykovej praxi)*

Lenka Garančovská

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Stereotypy sú súčasťou sociálnej rekonštrukcie reality. Vytvára si ich každý národ, pretože pomáhajú pri generalizovanej alebo, inak povedané, aj zjednodušenej orientácii vo svete.

Národné stereotypy majú používatelia jazyka pevne ukotvené vo svojom jazykovom povedomí. Väčšina z nich sa odráža nielen priamo v samotných etnonymách (názvoch príslušníkov národov, kmeňov, národnostných menšín), ale aj v tzv. deetnonymách (prenesených použitíach etnických názvov, čiže v názvoch, ktoré sa apelativizovali), i v mnohých slovách a slovných spojeniach od nich utvorených.

Cieľom nášho príspevku je poukázať na to, ako sa prenášajú konotácie späť s etnonymami na jednoslovné i viacslovné spojenia, ktoré vznikli v procese deonymizácie/apelativizácie (napr. etnonymum *Škót* (obyvateľ Škótska) > deetnonymum *škót* (skúpy človek)), a ako sa stávajú prirodzenou súčasťou ich významu. Ústrednou problematikou článku je zodpovedať otázku, do akej miery sa v deetnonymách a od nich utvorených pomenovaniach manifestujú národné stereotypy, aké emocionálne hodnotenia sa s nimi spájajú, či prevažujú skôr negatívne alebo pozitívne hodnotenia.

Výskum sme zrealizovali na základe bohatého korpusu pomenovaní, ktoré sme získavali systematickým excerpovaním zo základných kodifikačných príručiek slovenského jazyka dostupných na internetovej stránke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied – <http://slovník.juls.savba.sk/>. Okruh skúmaných pomenovaní sme potom podrobili dôkladnej analýze a načrtli sme jednu z možných klasifikácií deetnoným, pri ktorej sme sa sústredili na ozrejmenie faktu, do akej miery sa v jednotlivých pomenovaniach uplatňujú, resp. neuplatňujú národné stereotypy.

---

* Príspevok odznel na XIX. kolokviu mladých jazykovedcov v Modre-Harmónii v novembri 2009.

Pragmatonymá v spoločenskej komunikácii

Lenka Garančovská

Škola úžitkového výtvarníctva, Košice

Pragmatonymá (názvy sériovo produkovaných výrobkov každodennej či dlhodobej spotreby) predstavujú osobitný druh komunikátov, prostredníctvom ktorých dochádza obmedzeným spôsobom ku komunikácii medzi producentmi daného tovaru a spotrebiteľmi.

Slúžia nielen na identifikáciu určitého výrobku, ale aj na diferenciaciu od iných produktov, pričom na ich ploche dochádza k špecifickému druhu komunikácie. Možno tvrdiť, že pragmatonymá komunikujú s používateľmi jazyka prostredníctvom názvov na obaloch výrobkov, reklamných letákov, nápisov a sloganov v mediálnych alebo iných reklamách. Na jednej strane komunikačného reťazca stojí expedient textu reprezentovaný výrobcom produktu a na druhej strane sa nachádza percipient textu zastúpený spotrebiteľmi. Text predstavuje samotné pragmatonymum. Z charakteru pragmatonym vyplýva, že miera sprostredkovania obsahu je tu do istej miery obmedzená.

Na margo tejto problematiky možno súhrne konštatovať, že tvorba názvov si vyžaduje veľkú pozornosť. Proces kódovania takejto informácie je náročný, pretože je nutné zohľadňovať množstvo jazykových i mimojazykových faktorov. Dôležitý je aj adekvátny prenos informácie a podnet na jej zapamätanie. Do popredia vstupuje nielen samotný názov produktu, ktorý býva obvykle doplnený aj výstižným obrázkom, symbolom a logom materskej spoločnosti, ale aj dôležitý fenomén zvaný reklama.

Pragmatonymá plnia v spoločenskej komunikácii okrem základných funkcií spoločných pre všetky propriá aj špecifické funkcie.

Predstavujú základný zdroj informácie sprostredkovanej medzi výrobcom a spotrebiteľmi. Pod pojmom **informačná hodnota pragmatonym** rozumieme ich schopnosť charakterizovať denotát, sprostredkovať príjemcovi, resp. spotrebiteľovi základné informácie o produkte sériovej výroby, tzn. oboznámiť ho s inherentnými (napr. so zložením výrobku, s jeho tvarom, veľkosťou, balením, množstvom – gramážou, objemom, počtom kusov, (prí)chuťou, farbou, konzistenciou, kvalitou a pod.) a/alebo adherentnými vlastnosťami (napr. priamou, geografickou, či nepriamou, symbolickou geografickou, spätosťou produktu s miestom jeho výroby, účelom výrobku, jeho následným použitím, spotrebiteľským charakterom atď.).

Všetky pragmatonymá plnia komunikačné ciele, ale s rozličnou mierou. Niektoré názvy podávajú svojim spotrebiteľom vyčerpávajúce informácie, iné ich zase oboznamujú iba minimálne. Fungovanie pragmatonym v komunikácii dokáže ovplyvniť akýkoľvek druh printovej alebo mediálnej reklamy, ktorá sa adekvátnym spôsobom podieľa na prenose informácie a podnetoch

na jej jednoduchšie zapamätanie v po(d)vedomí percipientov, resp. spotrebiteľov. Treba tiež vyzdvihnúť fakt, že miera informačnej hodnoty sa mení v závislosti od aktuálneho skúsenostného komplexu percipientov, resp. konzumentov.

Lingvokultúrne zdroje anglických frazeologizmov a ich odraz v slovenskej frazeológii

Miroslava Gavurová

Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

V našom príspevku sa zameriavame na porovnanie motivačných zdrojov anglickej frazeológie so zdrojmi slovenskej frazeológie. Analyzujeme ich z pohľadu lingvokultúrológie, vednej disciplíny, ktorá skúma vzťah kultúry a jazyka. Zaznamenávame prieniky nielen medzi týmito zdrojmi, ale aj medzi konkrétnymi frazémami, a pomenúvame aj viac či menej výrazné diferencie medzi frazeologickými ekvivalentmi.

Lingvokultúrny prístup k frazeológii slovenského a anglického jazyka naznačuje, že pri anglickej frazeológii možno diferencovať medzi univerzálnymi a špecifickými anglickými zdrojmi. Špecifické lingvokultúrne zdroje vychádzajú z histórie, kultúry a geografickej charakteristiky Britských ostrovov. Aj keď najviac prienikov v lingvokultúrnej motivácii slovenských a anglických frazém je logicky pri univerzálnych zdrojoch (Biblia, antika, remeslá a obchod), ukazuje sa, že aj špecifické lingvokultúrne zdroje (britské námorníctvo a armáda, právny systém, bývalé kolónie – napr. USA) majú svoje zastúpenie v slovenskej frazeológii. V prípade spoločných prienikov frazém medzi oboma jazykmi používame v práci termín frazeologický internacionalizmus.

Aj keď v základných črtách sa lingvokultúrne pozadie anglických frazém do značnej miery prekrýva s klasifikáciou, ktorú vo svojej monografii uvádza J. Mlacek, prítomnosť špecifických lingvokultúrnych motivácií robí anglickú frazeológiu jedinečnou a inšpiratívnou. Anglické frazémy s univerzálnou i špecifickou motiváciou prenikli aj do slovenčiny, takže obohatili klasifikáciu frazém o ďalšie kategórie pôvodu. Lingvokultúrny prístup k frazeológii oboch jazykov zároveň ukazuje, že poznanie motivácie frazém sprehľadňuje komunikantom sémantiku frazém a pôsobí v prospech efektívnej komunikácie.

Filozoficko-lingvistické východiská hydronymie Hornádu

Andrea Goóťšová

Katedra slovenského jazyka a literatúry s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva,
Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Príspevok reflektuje problematiku vývoja poňatia vlastného mena z pohľadu viacerých filozofov a lingvistov, počnúc starovekom a končiac modernou semiotikou. Cieľom však nie je prostredníctvom enumerácie zachytiť jeho celkový priebeh, pretože imanentným sa stáva dôkladné ozrejenie chápania a vymedzenia vlastných mien u vybraných predstaviteľov (Platóna, Sokrata, Aurelia, Russella, Fregeho či Milla), ktorých definícia propria výrazným spôsobom modifikovala jeho ďalší vývin.

Je zrejmé, že dnešné vymedzenie a chápanie vlastného mena ako výsostne relevantnej zložky podieľajúcej sa na utváraní pomenovania (vzťahujúce sa iba na určitú, jedinečnú osobu/vec), ako i jeho znakovkej povahy formulovanej saussurovskými postulátmi má síce v súčasnej modernej semiotike jednoznačne stále a nezastupiteľné miesto, avšak tomuto stavu predchádzal dlhý divergentný vývoj, ktorý stručne vysvetľujeme spolu s ilustrovaním príkladov z hydronymie Hornádu na pozadí filozoficko-lingvistických aspektov.

Po objasnení súčasného vymedzenia vlastného mena, so zreteľom na jeho lingvistický, ale aj onomastický status, pertraktujeme jednotlivé názory začínajúc od antických filozofov, pretože už tí sa zaoberali podstatou jazyka, jeho pôvodom a základnými vlastnosťami. Na pozadí kontinuálneho vývoja v chápaní proprií funkčne prepájame ich koncepcie s názvami vodných tokov povodia Hornádu, pričom z tejto priamej konfrontácie vyvstane, že nie vždy potvrdzujeme opodstatnenosť ich úsudkov a následne sa s ich poňatím (ne)stotožňujeme.

Sú dôležitejšie pádové koncovky alebo slovosled?

Marek Grác

Centrum zpracování přirozeného jazyka, Fakulta informatiky,
Masarykova Univerzita, Brno

Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka sa snaží o formalizáciu jednotlivých vrstiev jazyka a ich následné spracovanie. V skutočnom jazyku tieto vrstvy nedokážeme úplne oddeliť a často potrebujeme informácie z vyššej vrstvy na vyriešenie nášho problému na nižšej vrstve. Tento stav je viditeľný aj pri spracovaní syntaxe. Súčasné syntaktické analyzátory, ktoré sú založené na pravidlách, pracujú len s morfológiou slov a ich poradím vo vete. Dodatočné informácie o sémantike nám môžu výrazne uľahčiť výber vhodného syntaktického stromu. V našom experimente sme sa zamerali na otázku, či sú pádové koncovky a slovosled navzájom nahraditeľné. Pokusné subjekty mali za úlohu rekonštruovať vetu, ktorej chýbal slovosled (slová boli zoradené abecedne) alebo v nej chýbali tvarotvorné koncovky (slová boli v základnom tvare). Experimentu sa podarilo poukázať na skutočnosť, že tvarotvorné koncovky hrajú nižšiu rolu pri spracovaní vety ako samotný slovosled.

Textová transmise Analýza Řečí nedělních a svátečních Tomáše ze Štítného*

Barbora Hanzová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Príspevek analyzuje Řeči nedělní a sváteční, soubor náboženských textů kazatelského charakteru, vykládající čtení na příslušný den liturgického roku, které Štítný ze Štítného sepsal na základě starších kazatelských příruček v roce 1392. Výchozím materiálem jsou dohledané prameny, které uvádí Josef Straka ve své paleografické edici, a také v souboru statí zveřejněných v Listech filologických v letech 1908 – 1910. Sleduje se zde poměr dohledaných a převzatých pasáží, dále výběr textového materiálu, překlad, individuální autorská intence, perifrastické tvůrčí postupy, odkazy na pramen a žánrovou problematiku. Nejde tedy o postižení proměny jediného textu, ale transmisi staršího textového materiálu do nově vznikajícího díla.

Štítný postupuje ve všem v souladu s tradicí a dobovými postupy, s prameny zachází volně, překlad je do různé míry přesný, parafráze jsou různého typu. Prameny výkladem interpretuje ve shodě se záměrem nově vznikajícího kazatelského textu. Užitím pestrých pramenů dochází k obohacení kazatelského textu a naplnění jeho funkcí.

---

* Tento příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR č. P406/10/1140 *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálovýchází)* za podpory Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny č. LC 546.

Hľadanie prototypu v predpisovnom období slovenčiny

Zuzana Hargašová

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Ťažiskom príspevku je analýza a komparácia deklinácie substantív opísanej v troch normatívnych príručkách biblickej češtiny používanej na našom území z obdobia konca 16. až polovice 17. storočia – *Zpráva Pjřma Slowenřkého* Tobiáša Masnicia (1696, Levoča), *Rudimenta Grammaticae Slavicae* Daniela Krmana (1704) a *Grammatica Slavico-Bohemica* Pavla Doležala (1746, Bratislava) – ako prostriedok poznávania a zdroj informácií o hľadaní prototypu v predpisovnom období slovenčiny.

Všetky tri príručky sú štruktúrne podmienené stredovekým myslením a latinskou gramatickou tradíciou, donátmi. T. Masnicus uvádza päť substantívnych deklinácií, pričom primárnym klasifikačným kritériom je zakončenie tvaru G sg. Ide o tvarotvorné prípony *-a*, *-e/-ě*, *-i/-í*, *-y*, *-o*, resp. *-ýho* a *-u*. D. Krman klasifikuje substantíva rovnako ako T. Masnicus do piatich deklinácií, primárnym klasifikátorom je tiež formálne kritérium – zakončenie tvaru G sg. s tvarotvornými príponami *-a*, *-e/-ě*, *-i/-í*, *-y*, *-o*, resp. *-eho/-ého*, *-iho* a *-u*. Až v rámci jednotlivých deklinácií D. Krman uplatňuje kritérium rodu. P. Doležal na rozdiel od svojich predchodcov pokladá za výhodnejšie klasifikovať substantíva podľa významového kritéria (v zmysle gramatického významu), teda podľa kritéria rodu. Uplatnením kategórie rodu ako primárneho klasifikačného kritéria tak vyčleňuje štyri deklinácie maskulín, tri deklinácie feminín a tri deklinácie neutier. V rámci toho istého rodu je smerodajný posledný konsonant koreňa, resp. konsonant alebo vokál na konci slova.

Keďže autori skúmaných príručiek si pre klasifikáciu substantív zvolili rôzne kritériá, pre potreby výskumu bolo potrebné stanoviť jednotný klasifikátor, po ktorého uplatnení by bolo možné získať prehľad o totožných či rozdielnych tvarotvorných príponách substantív pre jednotlivé rody, čísla a pády. Ako najvhodnejšie sa javí použitie kritéria gramatického rodu. Následnou analýzou všetkých tvarotvorných prípon jednotlivých deklinácií sme vytvorili makroparadigmy T. Masnicia, D. Krmana a P. Doležala a z nich tabuľku všetkých tvarotvorných prípon maskulín, feminín a neutier použitých v tvaroch jednotlivých pádov singuláru a plurálu.

Ako ukázala analýza, v deklinácii maskulín sa prejavuje značná variantnosť, obsahuje 64 tvarotvorných prípon, z toho 26 uvádzajú všetci traja autori príručiek v rovnakom páde a čísle. Desať tvarotvorných prípon je totožných len u D. Krmana a P. Doležala. V deklinácii feminín sa nachádza väčší počet stabilných tvarotvorných prípon, ktoré sa vyskytujú zhodne u T. Masnicia, D. Krmana i P. Doležala – 33. U D. Krmana a P. Doležala je totožných desať pádových prípon, T. Masnicus a P. Doležal majú spoločných päť prípon a D. Krman

a P. Doležal tri tvarotvorné prípony. Počet tvarotvorných prípon totožných u všetkých troch autorov v deklinácii neutier je poznačený faktom, že T. Masnicius uvádza len jediné vzorové slovo, v jeho deklinácii absentujú neutrá zakončené na *-o*, *-e/-ě* a *-í*. Celková zhoda tak nastáva len v 13 pádových príponách. U D. Krmana a P. Doležala je totožných 21 tvarotvorných prípon.

Zo 180 tvarotvorných prípon vo všetkých pádoch singuláru a plurálu nastáva úplná zhoda u všetkých troch autorov pri 72 koncovkách, zhoda u D. Krmana a P. Doležala v 41 pádových príponách, zhoda u T. Masnicia a P. Doležala v piatich a zhoda u T. Masnicia a D. Krmana v troch koncovkách. 59 tvarotvorných prípon sa vyskytuje v príslušnom páde a čísle len u jedného autora.

V procese hľadania prototypu v predpisovnom období slovenčiny sa v deklinácii substantív prejavujú prirodzene protichodné javy: variabilita aj stabilita. Ako stabilné v danom období sa ukazujú tvarotvorné prípony prítomné v substantívnej deklinácii všetkých troch autorov, ako variabilné tie, ktoré sa vyskytujú jednotlivito len u jedného autora. Tie sú svedectvom toho, že boli vo vedomí daných autorov súčasťou ich jazykového prototypu, k prototypovému efektu však nedošlo, pretože neboli splnené funkčné kritériá overené praxou.

Z historickej ojkonymie trnavsko-hlohovského pomedzia

Juraj Hladký

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Na starobylé slovanské (slovenské) osídlenie okolia Trnavy upozorňuje nielen archeológia, ale mnohé cenné informácie nám poskytujú vlastné mená – hydronymá a osobitne ojkonymá, ktoré zaraďujeme medzi najstaršie vlastné mená. V tomto príspevku sa zameriame na historickú ojkonymiu na trnavsko-hlohovsko-piešťanskom pomedzí, kde sa z historickej obchodnej cesty vedúcej cez Trnavu oddeľovala jej odbočka smerujúca do Nitry a Topoľčian.

Ratkovce (1388 *Ratkolch*, 1773 *Rattkowcze*) vznikli na mieste pôvodného veľkomoravského sídliska. Názov odvodzujeme od osobného mena vlastníka, zakladateľa alebo ináč významnej osobnosti osady alebo rodu so základom *Rat-* (*Ratko*, *Ratibor*, *Ratimír*; príp. *Ratislav* od psl. i stsl. **ratъ* s významami „vojna“; „bojovník, protivník“). Pôvodne tu možno ide aj o osobné meno s koreňom *Rad-* (*d > t*), ktorý sa však etymologicky už nemusel v hypokoristickej podobe mena pociťovať (*Radko* [*ratko*]).

V rokoch 1974 – 1990 patrili k obci **Žlkovce**. Vyvinuli sa na mieste veľkomoravského sídliska. Roku 1258 sa už uvádzajú *Slovenské Žlkovce (*Swk Sclaurorum*) a *Nemecké Žlkovce (*Swk Teutonicorum hospitum castris Nitriensis*). V rokoch 1571 – 1573 sa uvádzajú ako jedna osada *Zwkocz*. Doklady jednoznačne ukazujú, že región poznačený tatárskym vpádom bol od polovice 13. storočia doosídľovaný Nemcami. R. Krajčovič (1990, s. 63) dáva názov do súvislosti s verbom *žlkatí* (*žlknúti*) s významom „od vlhkosti odumierať, zahnívať“ (o dreve, listí...). Prirodzene, môžeme ho odvodiť aj od osobného mena *Žuk*, resp. *Žlk* + sufix *-ovce* (v lat. zápise *s = ž*).

Na starobylé predslovanské, slovanské a veľkomoravské osídlenie nadväzuje aj susedná obec **Trakovice** so skráteným dokladom villa *Wra* z r. 1229 (1275 *Korkouch*, 1353 *Karkoch*). Značnú rozkolísanosť názvu vidno aj z mladších dokladov: 1773 *Karkocz*, *Tarkowitz*, *Trakowicze*; spoluhláska *t* v názve Trakovice má mladší pôvod. R. Krajčovič názov rekonštruuje ako *Krakovec a odvodzuje ho z apelatíva *krak (to z verba *kráčať*, psl. **krakjati*; porov. srb. *krak*, *kraka* „odbočka cesty, trate“) a motiváciou malo byť podľa neho vetvenie cesty. Jazykové argumenty nám skôr ukazujú na skutočnosť, že názov je odvodený od slovanského osobného mena *Krak*; v tomto prípade by sme uvažovali o motivácii vlastníctvom lokality, resp. o motivácii podľa zakladateľa či významného člena rodu alebo osady. Pôvodný názov obce bol teda pravdepodobnejšie *Krakovice. V západoslovanskej, ale aj slovenskej ojkonymii a toponymii je množstvo dokladov s identickou motiváciou viacerô (*Krakov*, *Krakovice*, *Krakořice*, *Kracovice*, *Kračenovice*... < OM. *Krak* a jeho hypokoristické formy

Krák/-a, Kračen, Krača...); v susednom piešťanskom regióne obec Krakovany (*Krakov, resp. *Krakova [ves] + obyvateľský sufix *-an-y* s tou istou motiváciou: 1111 *Cracowa*, 1113 *Craco*, 1258 *Korkov*). Častý výskyt názvov s koreňom *Krak-* v slovanskej toponymii a výlučná distribúcia sufixov vyjadrujúcich posesívnosť (**Krak/-ov/-a, -o, -ec, -ic-e, -an-y, Krač* (< *kj)-*in*) ukazujú, že spájať tieto vlastné mená s ináč nedoloženým apelatívom *krak je viac ako problematické.

Susednou obcou sú **Malženice** (1113 *Malga*, 1229 *Manga*, 1307 *Maniga*, 1773 *Maniga, Malschenitz, Malženicze*) < apelatívum *malžen* s významom „manžel“. Prehľad etymologickej literatúry o celoslovan. apelative *malžena (psl. *malъžena/**malženvъ*) predstavil Etimologičeskij slovar slavjanskich jazykov (zv. 17, s. 178 – 179). Občas sa usudzuje, že apelatívum vzniklo z nem.-slovan. zloženiny *manъžena „muž-žena“, resp. *māngia < *mon-g-io*. Vývin ojkonyma Malženice, v pôvodnej forme *Maniga*, ktorá spoľahlivo zachováva pôvodnú formu *māngia, ukazuje, že názov Malženice (staršie Maniga) sa uplatňoval aj v novoveku a striedavo sa používali obidva názvy. Zároveň je zjavné, že doklady o ojkonymách *Maniga* a *Malženice* a ich vývin môžu etymológom umožniť spresniť výklad apelatíva *malžen.

Zaujímavá je motivácia ojkonym *Maniga* a *Malženice*. V obci sa nachádza kostol z polovice 13. storočia, ktorý v stredoveku umožňoval praktizovať vieru aj obyvateľom z okolitých obcí (Ratkovce, Žlkovce, Trakovice). Zároveň to bolo jediné miesto v okolí, kde bolo možné uzavrieť podľa cirkevného práva kresťanské (sviatostné) manželstvo, ktoré získavalo čoraz väčší spoločenský kredit na rozdiel od bežného (nesviatostného) spolužitia alebo napríklad pohanskej polygamie, ktorá bola po prijatí kresťanstva chápaná ako jeden z najťažších hriechov. Za prijateľný výklad motivácie by sme mohli prijať ten, že ide o „obec, kde bolo možné uzatvoriť sviatostné manželstvo (v kostole)“. Starobyľý doklad *Maniga* dosvedčuje, že osada bola pomenovaná už vtedy, keď v slovnej zásobe starých Slovákov ešte nebol udomácnený termín *malžen/manžel*.

Poslednou obcou na skúmanom pomedzí je obec **Brestovany** (1113 *Bristem*, 1280 *terra Scyl*). Nová osada Malé Brestovany sa spomína až v roku 1520 (*Kyszyl*; maď. *kis* malý) a vznikla azda v rámci doosídľovacích procesov po tatárskom vpáde. Názov má slovenský pôvod a motivoval ho porast v lokalite (< apelatívum *brest*, maď. *szilfa*).

Analyzované vlastné mená na trnavsko-hlohovsko-piešťanskom pomedzí vznikali približne v rovnakom období a odzrkadľujú typický postup pri pomenovaní včasnostredovekých hrádok (Trakovice, Žlkovce) podľa významného člena rodu *Krak, *Žlk). Zároveň dokumentujú aj postupné usádzanie sa kresťanských tradícií vo včasnom stredoveku (Malženice).

Česko-slovenská viacjazyčnosť u Martina Kukučina

Anna Holečková

Ústav slavistických a východoevropských štúdií, Filozofická fakulta,
Univerzita Karlova, Praha

Príspevok sa zaoberá koexistenciou češtiny a slovenčiny v poviedke Martina Kukučina *Zápisky zo smutného domu*. Česko-slovenská literárna viacjazyčnosť predstavuje vďaka štruktúrnej blízkosti jazykov a množstvu jazykových aj kultúrnych kontaktov špecifický typ viacjazyčnosti. Toto špecifikum je u Kukučina podporené tým, že o viacjazyčný text ide len v rámci primárnej komunikácie. Komunikácia postáv je oproti tomu jednojazyčná a prebieha výhradne v češtine. Čeština a slovenčina nie je postavená do opozície a nepodieľa sa na vytváraní identity postáv z hľadiska národnosti. Jazyky, predovšetkým rôzne varianty češtiny, slúžia ako indikátor sociálnej identity postáv. Namiesto opozície čeština – slovenčina vzniká opozícia mesto – dedina. Okrem identitotvornej funkcie sa u Kukučina vyskytuje aj funkcia atmosférotvorná a komikotvorná. V pásme rozprávača je hlavným príznakom češtiny citátovosť, o čom svedčí aj spôsob uvádzania češtiny do bázo­vého slovenského textu. Využívajú sa úvodzovky, ako aj metatextové komentáre. Uplatňuje sa aj priame vkladanie „cudzieho textu“.

K niektorým diachrónnym tendenciám vo vyjadrovaní posesivity (na pozadí historických textov)

Alexandra Chomová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Príspevok poukazuje na niekoľko špecifik vo vyjadrení posesívnych vzťahov v diachrónnom priereze. Podklad pre synchronónno-diachrónny pohľad na vyjadrenie posesivity predstavuje excerptia materiálu z oblasti umeleckej, náboženskej, ale aj publicistickej literatúry. Historické texty dokladáme z druhej polovice 17. storočia až po začiatok 20. storočia, čím sme aspoň čiastočne pokryli spisovný úzus predbernoľákovskej, bernoľákovskej, štúrovskej aj poštúrovskej kodifikácie.

Pri sledovaní posesívnych vyjadrení v historickom priereze možno v zhode so synchronónnym pohľadom konštatovať, že pomenúvajú všetky sémantické vzťahy (chápané širšie aj užšie), ktoré v rámci kategórie posesívnosti vydeľujeme, napr. predmetné vlastnenie, majetok (... *hrad byl celé geho gměnj...* – 1861), príslušnosť abstraktných entít (*Majitelia winíc mají právo předávat' svoje wíno...* – 1889), pôvodcu, vzťah k artefaktu (*Obrazy jeho sú živé a epithetá ešte živšie...* – 1846; ... *knihy pána Zigmundíkowe nemaly by nikde chybeť.* – 1890), vyjadrenie stavu (*A mne i w žalúdku i w gáгоре horí...* – 1845), charakteristiku prostredníctvom určitej vlastnosti alebo vonkajšieho špecifického znaku (tzv. posesívna kvalifikácia, napr. ... *Revín (...)* u Lipska reněň jsa/O dřevěné noze... – 1836; ... *ukazowali sa nám páni s peknou twárou...* – 1904), špecifické vzťahy časti a celku (*Taž rúže pět listů ma* – 1682; ... *mřtva schytila podávané jej škru-piny, ale i dievke prsty na ruke odtrhla...* – 1900), vyjadrenie vzťahu k organickým súčastiam tela (*Na děvčíných rtkách milost se usmívá...* – 1836; *Páv (...)* je u nás oblíbený vták pre jeho krásne peria a perá. – 1870), príbuzenské a širšie spoločenské vzťahy (*Šla s nimi Jarmila též, dcera moudré matky pověstné.* – 1836, *Sám Golem s Ráchelou swogou ženou.* – 1845) a pod.

Vzhľadom na nevyhranenosť kategórie posesivity v staroslovienskom období sa pri tvorení staroslovienskych posesívnych adjektív využívali aj forman-ty, ktoré sa uplatňovali aj pri tvorení iných relačných adjektív. Okrem sufixov *-ovъ/-evъ (odvodzovali názvy osôb, zvierat, napr. *ženichovъ, *učitelevъ, *lvnovъ, *zmijevъ, ale aj rastlín, napr. *avorovъ a neživotných substancií, napr. *trъnovъ; formant sa rodovo obmedzoval na maskulína), *-inъ (používal sa bez rodového obmedzenia, napr. *vojevodinъ, *bogorodičinnъ, *osbletinnъ), *-jъ/-ijъ (tento formant sa dodnes uplatňuje predovšetkým pri odvodzovaní posesív z pomenovaní osôb a zvierat; vo väčšine prípadov dochádza použitím tohto formantu aj k zmenám koncových konsonantov) to boli aj *-bъskъ (ako najproduktívnejší sufix sa spájal s maskulínami a feminínami označujúcimi osoby,

zvieratá, rastliny, neživotné substancie, abstraktá, napr. *rabьskъ, *ženьskъ, *dětьskъ, *zapadьskъ; najvýraznejšie je jeho využitie pri tvorení názvov miest, pričom vo vývine sa rozšírila jeho sféra použitia pri tvorení adjektív od substantív pomenúvajúcich osoby) a *-*ьнѣ* (tento sufix možno považovať za okrajový, napr. *gospodьнѣ s významom „pánov, hospodárov“, doložený napr. v češtine z obdobia 14. a 15. storočia). Vo vývine sa ako výrazné ukazuje rozdelenie formantu *-*ovъ* po zániku jerov, a to na formant posesívny (-*ov*) a relačný (-*ovъ*), čím sa oddelila posesivita individuálna a posesivita druhová. V posesívnych adjektívach tvorených formantom -*ov* má pôvod aj toponymia označujúca miesta (napr. Bajerov, Davidov, Gertalov). Podobná situácia je i pri posesívnych adjektívach zakončených na -*in*.

Rovnaký posun možno badať aj pri sufixe -*ský* (s významom patriaci, prislúchajúci), ktorá historicky vyjadruje privlastňovanie osobám. K adjektívnemu privlastňovaciemu významu radí adjektíva utvorené pomocou sufixu -*ský* (*otcovský*, *panský*, *ženský*, *mužský*, *meštiansky*, *pohanský*, *kresťanský*, *meštiacky*, *kupecký*, *turecký*) ešte aj S. Czambel (1919, s. 119 – 120).

J. Vachek (1972) na pozadí skúmania pohybu vo vzťahu posesívnych adjektív a genitívneho vyjadrenia v prospech prenikania adnominálneho genitívu v češtine sleduje tendenciu upúšťania od kedysi bežného významového rozlíšenia medzi typom *práva autora* (vo všeobecnom význame) a *práva autorova* (vo vzťahu k určitému jednotlivcovi). Tento posun je podľa autora prejavom zatlačania posesívneho adjektíva adnominálnym genitívom predovšetkým od osobných mien. K obmedzeniu sféry používania posesívnych adjektív mohla prispieť aj skutočnosť, že ich funkciou ako gramatických tvarov substantív, ktoré sa mohli bližšie určovať atribútom, bolo nahrádzanie adnominálneho genitívu pri životných substantívach v prípade, že tento genitív nebol určený prívlastkom (J. Petr, 1984).

Pri posesívnom vyjadrení prostredníctvom adjektív je v staršom jazyku príznačné použitie sufixu typického pre menné skloňovanie (-*ov*, -*ova*, -*ovo*), napr. *Ant' kaděrovlasatý zlanika je Parnova synček/Nášmu věkem rovný Kazimírkovi...* (1836), ... *oni k nohám Brūnowa padli...* (1861). Tieto menné tvary stoja v ostrej opozícii ku konštrukciám s nie menným tvarom posesívnych adjektív.

Pri sledovaní posesívnych relácií vyjadrených genitívom treba spomenúť výraznejšie zastúpenie *kvalitatívneho genitívu*, *partitívneho genitívu* a vyjadrenia vzťahov príslušnosti prostredníctvom využitia genitívu pri tvaroch *vzťazných zámen*.

Pri posesívnych zámenách sa historicky takmer dôsledne využíva syntaktická postpozícia (antepozícia sa chápe príznakovo), napr. *A tam naučila ma zkúsenost moga...* (1845), *Ani to nenie vinou mojou...* (1891). V sukcesívnom radení vetných členov sa objavuje kontaktné reťazenie do bezprostredného susedstva, avšak pri postavení vo väčšom atributívnom komplexe sa kontaktné postavenie nadradeného a rozvíjajúceho člena môže narušiť. Najvýraznejšie sa

rušenie kontaktného postavenia prejavuje práve pri posesívnych zámenách. Tak sa posesívne zámeno môže dostať do dištantného postavenia. Dištantné postavenie je prítomné aj vo vyjadrení posesívnych vzťahov prostredníctvom genitívu ako tesného nezhodného prívlastku. Postpozícia genitívu je bezpríznačným syntaktickým spojením, no stretávame sa aj s inverzným (apozičným) postavením substantíva v genitíve, napr. ... *zlostníka nehodná/po tvé si kráčí mohyle spupně noha*. (1838/1839). V rámci posesívnych pronomín výrazne vystupujú do popredia podoby zámena tretej osoby singuláru feminín. Pri zámenných tvaroch tretej osoby (*jeho, jej*) sa uvádzajú na pozadí osobitého vývinu prívlastňovacích zámen v západoslovenskej oblasti podoby *jehóv* (podľa tvaru *occóv*), z ktorej sa vyvinul nový vzor pre singulár a plurál, a v ženskom rode podoby *jejěj, jejého, jejích*, ktoré vznikli z tvaru *jej*. Tieto tvary podľa R. Krajčoviča (1988, s. 121 – 122) existovali popri tvaroch *jeho, jej, ich*, ktoré ostali nesklonné (podobne ako je to v spisovnej slovenčine). V nami analyzovanom materiáli sme našli tieto tvary predovšetkým u J. Fándlyho. Objavujú sa aj nestiahnuté formy posesívnych pronomín typu *mojeho, mojemu, našeho, tvojého, svojého* a pod., ktoré napr. S. Czambel (1919, s. 78) hodnotí ako pôvodnejšie a oprávnené, vyskytujúce sa popri stiahnutých formách, hoci sú menej obvyklé. Na rozdiel od súčasného jazyka je časté použitie nereflexívneho posesívneho zámena v pozícii pronomína *svoj*, keď sa prívlastňuje gramatickému subjektu vety, čo je dôkazom citového dôrazu v uvedených konštrukciách (táto skutočnosť je spojená aj so žánrovým zameraním jednotlivých textov).

Častá je aj intenzifikácia posesívneho vzťahu pri datívnej väzbe (súčasným použitím osobného prívlastňovacieho zámena), napr. ... *pobral gim gegich statek a gměnj*. (1861), *Negeden si swogho ubiu otca, matku* (1845); *Ty mi chodiš na moje vino!* (1900).

Ivo Vojnović a sériové preklady jeho drám

Silvia Ivanidesová

Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského, Bratislava

Autorka vo svojom príspevku predstavuje prvé čiastkové výsledky v rámci výskumu témy dizertačnej práce *Determinujúce faktory vzniku sériových prekladov chorvátskych diel do slovenčiny*. Približuje dve drámy chorvátskeho dramatika Iva Vojnovića – *Ekvinokciu* a *Dubrovnícku trilógiu* a ich dva preklady. *Ekvinokcia* bola preložená v roku 1924 (M. Galanda) a v roku 1957 (V. Kovár), *Dubrovnícka trilógia* v rokoch 1968 a 1984 (oba preklady pripravil B. Choma).

V prvej časti príspevku sa autorka venuje najprv objasneniu pojmu sériový preklad. V rámci svojho výskumu bude prvotne vychádzať zo štúdie Kataríny Bednárovej *Teória prekladovej série* (uverejnenej v zborníku *Chiméra prekladania. Antológia myslenia o preklade I.*). K. Bednárová približuje faktory, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu pri posudzovaní toho, čo zohrávalo úlohu pri vzniku druhého prekladu, čo podmienilo jeho vznik. Ide nielen o jazykovú rovinu (zastarávanie jazyka), na ktorú možno myslieť v prvom rade, ale aj obľúbenosť u čitateľov, resp. divadelného publika, literárne, spoločenské a politické pomery a pod.

V rámci skúmania prekladov hovoríme o kritike prekladu, ktorá by nemala posudzovať dielo vytrhnuté z kontextu, len čisto na základe prekladateľskej analýzy. Pri vzniku prekladu zohrávajú dôležitú úlohu aj iné prvky, napr. zasadenie textu do kontextu východiskovej a cieľovej literatúry. O to sa snaží aj autorka príspevku a približuje nielen postavenie I. Vojnovića v chorvátskej literatúre, ale ho začleňuje aj do slovenského kultúrneho priestoru, kde stručne predstavuje jeho celkovú tvorbu a recepciu na Slovensku (preklady a divadelné inscenácie).

Hlavnou časťou príspevku je prekladateľská analýza. Ide o porovnanie prekladov s východiskovým textom a prekladov medzi sebou. Autorka sa sústredila na niektoré aspekty lexikálnej roviny, ku každému sa snaží uviesť aspoň jeden výstižný príklad. Na lexikálnej rovine sa najlepšie prezentujú základné charakteristiky prekladu a ponúkajú pohľad na prekladateľovu koncepciu prekladu. Na základe týchto výsledkov je potom možné uvažovať o faktoroch, ktoré prispeli k vzniku ďalšieho prekladu daného diela, resp. ho podmienili.

Pri dráme *Ekvinokcia* bol rozhodujúci faktor jazykovej roviny, kde autorka príspevku pozorovala zastarávanie prekladu z roku 1924 práve na tejto rovine. Tiež pri posudzovaní prekladateľskej koncepcie musela konštatovať viaceré nedostatky tohto prekladu, keďže dochádza k zníženiu štylistickej a výrazovej kvality textu. Tieto dôvody ukazujú na skutočnosť, že vznik ďalšieho prekladu

v sérii bol opodstatnený. Preklad z roku 1957 zase vykazuje odlišnosti na obsahovej rovine, keďže V. Kovár prekladal z iného východiskového originálu. Napriek tomu možno konštatovať, že originál tlmočí adekvátne na všetkých rovinách a prekladateľské chyby sa vyskytujú v nízkej miere.

Oba preklady *Dubrovníckej trilógie* sú na veľmi vysokej úrovni. V prvom preklade z roku 1968 sa vyskytujú chyby, ktoré sú však v druhom preklade, z roku 1984, opravené. Okrem odstránenia týchto nepresností možno uvažovať aj o ďalšom faktore, ktorý podmienil vznik druhého prekladu v sérii. Prvý preklad vyšiel vo vydavateľstve Slovenského divadelného a literárneho zastupiteľstva DILIZA, teda bol primárne určený pre potreby divadiel. Druhý preklad bol v tom prípade tiež opodstatnený, pretože práve ten zoznámil bežnú čitateľskú verejnosť s analyzovanou drámou.

Úloha korpusu pri lexikografickom spracovaní valencie sloviess (na materiáli statických a procesných sloviess)

Martina Ivanová – Miroslava Kysel'ová

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

1. Valenčné výskumy slovesa na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove nateraz završuje vydanie *Valenčného slovníka slovenských sloviess 2. zväzok (na korpusovom základe)* (Nižníková, 2006; ďalej VSSS 2), ktorý z teoreticko-metodologického hľadiska nadväzuje na *Valenčný slovník slovenských sloviess* (Sokolová – Nižníková, 1998, ďalej VSSS 1). Využitie korpusu v VSSS 2 prináša oproti prvému zväzku, kde sa mnohokrát pri odlišných lexiách opakovali podobné príklady, nespočetné výhody nielen na úrovni exemplifikácie, ale aj pri dôslednom mapovaní valenčných štruktúr (valenčné varianty, status a formálne stváranie participantov) a sémantických rolí jednotiek. Bezprostrednou motiváciou tohto príspevku je projekt prípravy VSSS 1 na korpusovom základe. V tejto súvislosti sa núka príležitosť precizovať riešenia prijaté v VSSS 1. Nadväzujeme pritom na viaceré otázky, ktoré zazneli v teoretických príspevkoch (Panevová, 2005; Ivanová, 2006) a recenziách (Ivanová, 2006/2007) reagujúcich na tento lexikografický projekt, ako aj na nové výskumy, materiálovo založené na báze Slovenského národného korpusu (korpusová verzia prim-4.0-public.all, ďalej len SNK).

2. Kvalitatívny aspekt delimitácie verbálneho polysémantu. Jedným z problémov lexikologicky orientovaného chápania valencie je potreba diferenciacie akčných, procesných a statických lexií. Na výhody korpusového materiálu pri delimitácii slovesných lexií poukážeme v analýze troch slovesných polysémantov (*dosiahnuť*, *dozvedieť sa*, *držať sa*).

3. Kvantitatívny aspekt delimitácie polysémantu (počet vymedzených lexií). Problémy týkajúce sa kvantitatívneho aspektu delimitácie polysémantu sa môžu prejaviť neadekvátnou extenziou polysémantu, resp. redukciou polysémantu.

3. a) Redukcia polysémantu: prípad *cítiť*. Na základe korpusových zistení navrhujeme nahradiť parafrázu významu *cítiť* 4 („mať sociálne, humánne cite-nie, presvedčenie“) parafrázou „mať presvedčenie, pociťovať príslušnosť k niečomu“ (porov. <*Cítíme*> *objektívne*, <*cítíme*> *logicky*, <*cítíme*> *morálne, ale necítíme citom*). Prostredníctvom dokladov z SNK identifikujeme existenciu ďalších lexií verba *cítiť*: „mať zmysel, cit pre niečo“ (*Som perkusívny muzikant*, <*cítim*> *rytmicky*.), „chápať niečo ako niečo, považovať niečo za niečo“ (*Eudstvo by malo <cítiť> naliehanie doby ako výzvu na návrat k všetkým zásobám ľudskosti*).

3. b) Extenzia polysémantu – prípad *báť sa*. K lexií *báť sa* 1 (s významom „mať pociť strachu, ohrozenia, ľakať sa“; *Lucia sa bojí psov. Kone sa báli bitky*.)

možno podľa nášho názoru pripojiť (v slovníku samostatne vymedzenú) lexiu 2 (s významom „mať obavu z nejakej činnosti“; *Bojím sa byť sám. Kôň sa bál skočiť cez prekážku.*) a lexiu 3 (s významom „mať pocit strachu, že sa niečo nestane“; *Bojí sa, aby nespadla. Psi sa báli, že dostanú výprask.*). Špecifikácia strachu, resp. jeho zdroja, pôvodu (báť sa aktuálne ohrozujúceho javu, báť sa javu aktuálne neprítomného, ale očakávaného v budúcnosti) totiž nie je zakódovaná v sémantickej štruktúre lexikálnej jednotky, ale je sprostredkovaná vetným kontextom.

4. Problematika potenciálnych participantov – prípad *báť sa, bolieť*. Doklady zo SNK dokazujú, že vyjadrenie pravointenčného evokátora vo VŠ lexie *báť sa* nie je obligatórne (ako to uvádza VSSS 1), ale potenciálne, tzn. ide o VŠ Sn – VF – (Sg/INF/VV): *Kristus ako človek o sebe pochybuje a <bojí sa>*. Podobne pri slovese *bolieť* vo význame „spôsobovať bolesť“ korpusové texty potvrdzujú pomerne frekventovaný typ VŠ Sn – VF – (Sa) s potenciálnym pravovalenčným doplnením.

5. Problematika formálneho stvárnenia participantov. Pri predikáte *platiť* zaznamenávame pomerne vysoký počet dokladov aj pri realizácii ľavointenčného participanta formou vedľajšej vety, ktorú VSSS ani Vallex (2008) neuvádzajú: *V Írsku doteraz <platilo>, že na občianstvo má nárok každý*. Podobne sa vo VSSS 1 pri slovese *dariť sa* (s významom „dosahovať výsledok“) nezachytáva realizácia ľavointenčného participanta formou vedľajšej vety: *Snažím sa, a presvedčená som, že <sa> mi <dari>, aby hodiny boli zaujímavé, pestré*.

6. Problematika okolnostných určení. Pri uplatnení metódy dialógového testu s cieľom striktné diferencovať povrchovú a sémantickú obligatórnosť (Panevová, 2005) nemožno pri lexii *sedieť* s významom „byť zatvorený“ kauzativne okolnostné určenie hodnotiť ako obligatórne (ako to je vo VSSS): *Jeho rodina žije v dedine, otec momentálne <sedí> v base. Za čo? Nevie.*

7. Práca s korpusovým materiálom umožňuje bádateľovi realizovať empiricky podložený a objektivizovaný výskum jazyka. Pri lexikografickom spracovaní valencie sloviessa ako najväčšie výhody ukazujú možnosti overovania obligatórnosti a potenciálnosti aktantu a ich odlišenie od typických doplnení, formálneho stvárnenia participantov, ako aj delimitácie lexii pri verbálnych polysémantoch. Na druhej strane, korpusový materiál môže viesť aj k nekorektným záverom (napríklad neadekvátna extenzia polysémantu). Vďaka uvedeným výhodám sa tak v konečnom dôsledku ponúka možnosť precizovať niektoré riešenia, ktoré sa s časovým odstupom i s novými výskumami ukazujú ako neadekvátne.

Staročeská slovní zásoba a středověká textilní výroba v českých zemích (spřádání, tkání, valchování a postřihování)*

Martina Jamborová

Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Příspěvek navazuje na referáty přednesené v minulých ročnících KMJ. Ve středu naší pozornosti je staročeská slovní zásoba týkající se středověké textilní výroby, a to těchto jejích fází: spřádání (zejm. na spřádacím kole, předení pomocí vřetena se podrobněji věnoval předchozí referát), tkání, valchování a postřihování.

Většího výkonu než na ručním vřetenu se dalo dosáhnout pomocí spřádacího kola, které se podle odborné literatury používalo zřejmě již ve 14. století, ale staročeské lexikální doklady neumožňují potvrdit existenci výrazu „kolo“ ve významu „spřádací kolo“. Později, asi od 15. stol., se ke spřádání používal *kolovrat* (na ruční pohon, šlapací kolovrat je vynálezem ještě pozdějším), ale ani zde to není s lexikálními doklady jednoduché. Slovo kolovrat označovalo nejprve vratidlo (tj. válec v tkalcovském stavu), dále pak různé nástroje užívající kola, jako např. lis, různé tkalcovské nástroje, provaznický kolovrátek ap. Druhá část složeniny kolovrat je utvořena k „vrtěti“ a slovo kolovrat má význam „nástroj pomocí kola vrtící něčím, obračející něco“.

Dalším stupněm v textilní výrobě bylo tkání, sč. *tkánie*. V technice tkání se v průběhu středověku vytvořily dvě samostatné oblasti, a to tkání *plátna* (ze lněné příze) a tkání *sukna* (z vlněné příze). Náročnější výroba sukna byla již koncem 13. stol. podomácku nevládnutelná, vyžadovala speciální provozovny a odborné dovednosti.

Pro tkání na jakémkoli typu stavu bylo potřeba připravit osnovu a útek. Pro soukání útkových cívek se dle odborné literatury od 15. stol. používalo upravené spřádací kolo, tzv. sukadlo. Ve staročeštině je doložen výraz *sukadlo*, který svědčí o přípravě cívek pro textilní výrobu. Snad se lze domnívat, že podobný význam mají ojedinělé doklady „*kolovrat súkeničí*“ (SlovKlem 89b) a „*kolovrat súkenný*“ (SlovKlem 78b).

Snování, příprava osnovy na osnovní vál, bylo velmi pracnou činností. Bylo potřeba postupně navinout několik tisíců nití. K této činnosti a souvisejícím reáliím se váže bohatá slovní zásoba: *osnova*, *osnovatí*, *návitek*, *postav*, *postava*, zařízení k vytváření osnovy se jmenovalo *osnovadlo* nebo *snovadlo*, máme doložena pojmenování řemeslníků *osnovnicě* a *osnovník*, válec, na který se

---

* Tento příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR č. P406/10/1153 *Slovní zásoba staré češtiny a její lexikografické zpracování* a projektu GA ČR č. P406/10/1140 *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálových bázi)* a za podpory Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny č. LC 546.

u tkalcovského stavu navijela osnova, se stč. nazýval *vratidlo* nebo *tkadlišče*. Před použitím osnovních nití se provádělo jejich šlichtování: uhlazení a zpevnění nití pomocí škorbu nebo u vlněných nití pomocí klihu. Nitě se mnuly nebo šlapaly ve škopcích se šlichtou, poté protřepaly a usušily.

Tkaní se provádělo do 14. stol. na jednoduchém stojatém stavu. Postupně ho nahradil ležatý stav podnožkový. V ležatém stavu byla osnova napjata vodorovně mezi osnovním válem (*vratidlem*, válcem, na němž byla natočena osnova) a zbožovým válem (válcem na hotovou tkaninu). Svisle visely pohyblivé konstrukce, tzv. listy, kterými procházely osnovní nitě. Osnovní nitě v listu procházely nitěnkami, stč. *nitidlnicemi*, šňůrkami s očky navázanými na společné tyči. Polovina nití byla vedena jedním listem, polovina druhým, a nadzvedáváním a snižováním listů mezi osnovními nitěmi vznikal otvor, nč. prošlup, kterým byl prohazován člunek s *útkem*. Staročesky je útek nazýván též *osnovka*. Útková příze byla ve *člunku* navinuta na *cievece*. U stavů větší šíře pracovali dva tkalci, kteří prohazovali člunek s útkem zleva doprava a naopak.

Na listy byla k jejich ovládní zespona připevněna provazová oka, později prkénkové stupačky, tzv. podnožky. Příraz útku se prováděl hustým hřebenem, paprskem, stč. *paprsikem*. Součástí tkalcovského stavu bylo též brdo. Podle odborné literatury tvoří brdo soustava listů, a úkolem brda je zvedat listy a vytvářet prošlup. Dochované staročeské doklady slova *brdo*, *brdlo* jsou ale většinou překlady jednoslovných slovníkových hesel, jejichž výklad je obtížný. Stč. *brdo* nebo *brdlo* je podle dokladů tkalcovský hřeben, dřevo rozdělující osnovu nebo obecně součást tkalcovského stavu. Snad nás alespoň potěší, že ve staré češtině existovalo slovní spojení „*býti tkán v jedno brdo*“, vazbou podobné a významem shodné s dnešním frázemem „*být na jedno brdo*“: „*všel sů v jedno brdo tkaní, není čemu příti a jednoho mimo druhého chváliti*“ (TovHád 127b).

Vyráběnými tkaninami bylo ve středověkých Čechách převážně plátno a sukno, ne příliš rozšířená byla výroba brokátů, látek dodatečně vyšíváných ozdobnými nitěmi. Tato specializace byla prací *krumplěřů* nebo jinak *pošivačů*, vyšívačů zlatem nebo stříbrem. Existenci drahých ozdobných látek dokládají též adjektiva *protkaný* a *přetkaný*.

Sukna podstupovala valchování. Účelem valchování bylo zplnění tkaniny a zhuštění její vazby. Zprvu se tkaniny šlapaly v kádích nebo se do sukna bušilo dřevěnými palicemi. Později se objevily valchy s vodním pohonem: do dřevěného žlabu s valchovacím roztokem dopadaly dubové trámce uváděné do pohybu hřídelem vodního kola. K valchování se vztahuje též řada stč. lexikálních jednotek: *valcha*, *valeč*, *valchovna*, *valchárna*, *valchář*, *valchářstvo*, *valchovati*, *zváleti*.

Sukno se při valchování vysráželo, proto ho při sušení bylo třeba vypnout a usušit. K tomu sloužily velké rámové konstrukce, na něž se vešla napnout celá délka utkané látky. Tyto rámy daly jméno ulicím mnoha českých měst. K dalšímu plstění sloužila tzv. soukenická nebo knapská střela, jejíž strunou se sukno

bičovalo a vlněný vlas sukna vstával. Dlouhý a zcuchaný vlas poté řemeslníci na zavěšeném sukne česali soukenickými štětkami.

Na látce bylo též potřeba odstranit uzlíky, dělo se tak pomocí zvláštního želízka. Pracovníkům, kteří uzlíky odstraňovali, se říkalo **rajfěři**. Poté se sukno rozložilo na stole zvaném **šartyš**, a vlas byl **postřihací** sestřihán na vhodnou délku pomocí postřiháčských nůžek. Tyto speciální pružinové nůžky (dlouhé přes ¾ metru a vážící kolem 20kg) se staly spolu s jinými nástroji symboly cechu soukeníků. Ze staročeských názvů vztahujících se k úpravě sukna jmenujme ještě např. **postřizek**, **planér**, **šerhaklik**. Příklady lexikálních jednotek popisujících středověkou úpravu tkaniny se tento příspěvek uzavírá.

Na první pohled pouze praktická pojmenování z oblasti textilní výroby mohla však ve staročeské době posloužit i jako lexikální zdroj pro vzosné obrazné vyjádření: „*království nebeské ... věčné jest ... jenž je na vysokém nebi jako sukno na rámu roztaženo, u Veliký pátek z vlny božího beránka obnažením ostřiženo, zmykáno, spředeno, setkáno, zváleno i sčesáno*“ (Jan Bechyňka, přelom 15. a 16. stol.).

Cílem tohoto příspěvku bylo prozkoumat slovní zásobu vztahující se k vy-
mezeným fázím historické textilní výroby (spřádání, tkaní, valchování a postřihování). Zde představené lexikální jednotky představují poměrně početnou podmnožinu staročeské slovní zásoby. Některé staročeské výrazy jsou pocho-
pitelně doloženy omezeně, poněvadž tato slovní zásoba je excerpována z nej-
různějších druhů památek (méně početné bývají např. doklady slovníkové) a staročeské odborné prameny týkající se speciálně oblasti textilní výroby nejsou dochovány. Přesto můžeme u řady lexikálních jednotek pozorovat zřetelnou terminologizaci. Celkově je shromážděná slovní zásoba reprezentativním sou-
bohem, dokumentujícím vyspělost staré češtiny, která byla schopna vyhovět
jazykovým potřebám neustále se vyvíjejícího oboru textilní výroby.

Možnosti popisu adjektivní kolokability

Ladislav Janovec

Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

V příspěvku se věnujeme otázkám spojeným s problematikou kolokability neslovesných adjektiv v češtině a běloruštině. V dokončeném projektu, jehož větší výstup by měl být publikován v roce 2011, jsme se věnovali především případům, kdy je adjektivum shodným atributem substantiva, stranou naší pozornosti zůstávaly případy, kdy adjektivum představuje dominující člen syntaktické dvojice adjektivum – substantivum, např. případy jako *dobrý na + akuzativ*, *bohatý na + akuzativ* apod.

Při popisu lexikální kolokability hrají rovněž důležitou roli lexikální opozice, protože vedle centrálních opozic jako *dobrý – špatný*, *vysoký – nízký*, *malý – velký* apod., existují periferní ztvárnění těchto vztahů, vázaná právě na konkrétní kolokace, např. *chladný vztah – vřelý vztah*.

Nové možnosti v popisu kolokability nabízí rovněž systém lexikálních funkcí I. A. Melčuka, které vytvořil právě za účelem popisu spojitelnosti lexikálních jednotek pro výkladově-kombinovaný slovník ruského jazyka (projekt nebyl dosud realizován pro ruštinu, existují ovšem slovníky pro jazyky západní).

Komparácia kategórie rodovosti v slovenskom a anglickom jazyku

Petra Jesenská

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Cieľom príspevku je komparácia kategórie rodu dvoch jazykových systémov, angličtiny a slovenčiny, a zároveň upriamenie pozornosti na (nad)používanie generického maskulína aj tam, kde to nie je potrebné, dokonca kde je to nevhodné.

Kľúčové pojmy: rod, prirodzený rod, gramatický rod, generické maskulínium, jazyková prax

Oravské goralské nárečia vo svetle kolonizácií a teórie jazykových kontaktov

Marcela Kapičáková – Szczerbová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Týmto príspevkom sme sa pokúsili o historickú, lingvistickú a kultúrnu sondu do problematiky oravských goralských nárečí. Vývin jazyka závisí od rôznych vonkajších (mimojazykových) a vnútorných (jazykových) činiteľov, ktoré ho po celé storočia formovali. Tieto činitele mali vplyv na vývin slovenčiny i poľštiny. Slovensko-poľské jazykové kontakty sú najlepšie pozorovateľné predovšetkým v nárečiach, no neodkladáme bokom ani spisovné jazyky. Následné rozšírenie výskumu teórie jazykových kontaktov smerom k nespisovným útvarom jazyka umožňuje omnoho širšie chápanie pojmu jazykový kontakt. Často sa jazykové javy skúmali izolovane a nie ako súčasť konkrétnej jazykovej situácie, čiže bádatelia si všímali iba jazykový aspekt, avšak chýbali napr. kultúrno-spoločenské, psychologické či historické aspekty. Uvedeným nárokom v plnej miere zodpovedá teória jazykových kontaktov, ktorú sme podrobne špecifikovali.

Goralské nárečia majú svoje miesto aj v slovenskej dialektológii a označujú nárečia poľského pôvodu. Sú to nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí na Spiši, Orave, Kysuciach, v enklávach na Liptove a v západnom Gemeri. Goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí predstavujú istý jazykový filter, cez ktorý prenikali slovenské vplyvy aj do poľských nárečí, boli studnicou šírenia a prenikania niektorých poľských vplyvov do slovenských nárečí. Vývin slovensko-poľských jazykových kontaktov neprebíhal vo všetkých goralských oblastiach jednotne, ale diferencovane. Spomenutá diferencovanosť bola podmienená odlišnými zemepisnými, kultúrnymi i sociálnymi faktormi v jednotlivých goralských oblastiach, ktoré sa podieľali na vzniku a formovaní slovensko-poľského bilingvizmu, tiež aj slovensko-poľských jazykových kontaktov.

V príspevku podrobnejšie charakterizujeme jednotlivé goralské nárečia a národnouvedomovací proces goralského obyvateľstva. Následne sme podrobili lingvistickej analýze štruktúru oravských goralských nárečí. Namiesto záveru sme ponúkli prehľad literatúry (slovenskej, českej, poľskej), ktorý sa venuje problematike goralských nárečí.

Grafológia ako súčasť vyučovania slovenského jazyka

Silvia Kaščáková

Katedra katechetiky a praktickej teológie, Pedagogická fakulta,
Katolícka univerzita, Ružomberok

Grafológia môže veľmi významne ovplyvniť školský proces. Je to dôležitá diagnostická metóda, ktorú je vhodné zaradiť na jedno z popredných miest prístupu k žiakom. Najúžší kontakt s rukopisom žiaka majú učitelia slovenského jazyka a literatúry, ktorí by mohli túto metódu využívať vo svojej profesionálnej pedagogickej praxi. Pri špecifikácii pojmu grafológia v pedagogickej praxi sa opierame o názory Jozefa Mistríka (1982), podľa ktorého ide o interdisciplinárnu vednú oblasť, úzko súvisiacu s psychológiou i jazykovedou.

Kľúčové pojmy: grafológia, jej význam a grafologický znak, pedagogika, slovenský jazyk, výchovno-vzdelávací proces, osobnosť žiaka

Živé osobné mená a pomenovacie modely v triede slobodných v Černochovom Vrchu

Miroslav Kazík

Katedra slovenského jazyka a literatúry,
Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava

V príspevku sa pokračuje v analýze živých mien v Černochovom Vrchu. Po štúdiách o pomenovaní ženatých mužov a vydatých žien sa v uvedenej lokalite autor venuje živým menám slobodných osôb.

Pre triedu slobodných celej kopaničiarskej osady je hodnota frekvenčného kvocientu 1,28 (1,45), distribúcie pomenovacích modelov 1,41, členitosti živých osobných mien 3,04. Pomer funkčných členov využitých v pomenovacích modeloch a počtu pomenovacích modelov je 3,18. Údaje sa podrobne uvádzajú i pri každej časti Černochovo Vrchu (Černochoh Vrch, Drgoňova dolina, Durcova dolina).

Celkovo sú v staroturianskej kopaničiarskej osade Černochoh Vrch v triede slobodných najčastejšie trojčlenné (vyše 35 %) a dvojčlenné živé osobné mená (vyše 33 %). Časté sú štvorčlenné živé mená (20, čo je takmer 21 %). Päťčlenné živé osobné mená (9) predstavujú niečo vyše 9 %, jedno jednočlenné živé osobné meno 1 %. Modelov je spolu v Černochovom Vrchu 23, v Drgoňovej doline 36, v Durcovej doline 17 a v celej kopaničiarskej časti Černochoh Vrch 68. 51 modelov má frekvenciu 1. Živé osobné mená najfrekventovanejšieho modelu $\underline{K} + P_1 = \text{RMD}$ tvoria 7,29 % všetkých živých osobných mien v triede slobodných v osadách Černochovo Vrchu.

V živých osobných menách výrazne prevláda rodné meno (34,8 %), potom nasleduje priezvisko (20,1 %), apelatívny člen (17,1 %) a individuálna charakteristika (15 %). Rodinné meno predstavuje 9,6 % všetkých funkčných členov v triede slobodných v Černochovom Vrchu. Najmenšie zastúpenie má v živých osobných menách meno domu (3,4 %).

V živých menách sa používajú častejšie rodné mená v hypokoristickej podobe (75) ako rodné mená v úradnej podobe (22), mená v nárečovej podobe sú zastúpené minimálne (5). Priame pomenovanie v rodných menách (57) len mierne prevláda nad rodnými menami príbuzných (45). (V živých menách vydatých žien rodné mená príbuzných osôb mierne prevládajú nad rodnými menami pomenovaných, v živých menách ženatých mužov priame pomenovanie v rodných menách výraznejšie prevláda nad rodnými menami príbuzných.)

Najproduktívnejšie prípony pri tvorení hypokoristických podôb sú *-o*, *-ko* (pri menách mužských osôb), *-ka* (pri menách ženských osôb).

Jednoznačne prevláda úradná podoba priezviska.

Funkčný člen (FČ) rodinné meno má najvyššiu frekvenciu v Drgoňovej doline.

Pri FČ meno domu je zachytený typ, kde sa dostáva vyjadrenie bydliska podľa budovy a podľa polohy do FČ živého osobného mena jednotlivca, ale s inou predložkou, ako je v mene domu ako samostatnom pomenovaní domu. FČ meno domu, ktoré je zhodné s antropobázou priezviska, sa objavil raz v Černochovom Vrchu v genitive plurálu: *Jano Ťaški s Černochovho Vrchu ot Ťaškých*. Pomenovanie U Ťažkých je názov menšej osady patriacej pod Černochovej Vrch.

Individuálne charakteristiky (CH) podľa pôvodu a bydliska, čo predstavuje z celkového počtu pomenovaní 79,55 %, prevládajú nad individuálnymi charakteristikami podľa zamestnania v prepočte 13,64 % a vlastnosti predstavujú 6,82 %. Je to zapríčinené i geografickou členitosťou terénu a administratívnym členením. Priame charakteristiky predstavujú 59,09 %. Okrem jedného štvorčlenného modelu a živého osobného mena, kde sú dva FČ CH, sa FČ CH v modeloch a živých menách nachádza len raz. Ako nárečové prvky v individuálnych charakteristikách možno označiť neprítomnosť mäkkých spoluhlások (*l* miesto *l'* a *d* miesto *d'* – *Datel* v živých menách *Datlova céra Anka, céra Boženi a Milana Datla n* miesto *ň* v názve osady *Drgonova dolina*), slovo *ciment* namiesto spisovného *cement* v základe živého osobného mena *Cimentárov sin*, podobu vokalizácie predložky *z – ze*. Miesto úradných názvov *Durcova dolina, Drgoňova dolina* sú bežné tvary *Durcých dolina, Drgoných dolina*. Stretávame sa aj s eliptickým *Dolina (sin Janka Zemana z Dolini)*. Okrem náležiteho tvaru *s Černochovho Vrchu* sme zaregistrovali tvar *s Černochového Vrchu*. V súvislosti s FČ individuálna charakteristika sa používajú predložky *po, z, ze, v, pri, na*.

Apelatívny FČ sa najviac používa v trojčlenných živých osobných menách. Najviac je v živých menách zastúpené apelatívum *sin* (19), potom *céra* (8). Popri apelatíve *céra* sa používa aj jej zdobenina *cérka* (1). V triede slobodných v Černochovom Vrchu sa nachádza jeden model s jedným živým menom, ktorý obsahuje dva apelatívne členy: *vnuk teti Idesých A + (A - RM₃ = P)₄₄*. Prvý člen vyjadruje príbuzenský vzťah, druhý je oslovením staršej osoby. Apelatívny FČ v triede slobodných v Černochovom Vrchu inak vyjadruje len príbuzenský vzťah pomenovanej osoby.

V závere je tradične prehľad modelov s ich frekvenciou a príslušnými živými menami.

Špecifickosť formálnej a obsahovej stránky eliptických výpovedí

Lenka Kolníková

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

V príspevku sa zaoberáme charakteristikou eliptických výpovedí, ktoré sú špeciálnym typom znakovkej jednotky, pretože medzi ich formou a obsahom vzniká disharmónia. V eliptickej výpovedi sa vzťahy medzi vetnými členmi na formálnej úrovni redukovujú, avšak hĺbková, teda významová štruktúra sa zachováva. Upozorňujeme, že pri interpretácii eliptických výpovedí je potrebné dovtváranie a vytváranie určitých vzťahov a že vzťahy v rámci eliptických výpovedí sú *dekonštruované*, tzn. rozobraté (ale nie deformované), a následne pri interpretácii vo vedomí recipienta opäť poskladané.

Co říká o tvoření přídavných jmen individuálně přivlastňovacích od přechýlených ženských jmen na *-yně/-kyně* v češtině odborná literatura a Český národní korpus

Lucie Kopáčková

Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Od přechýlených ženských jmen na *-yně/-kyně* se přídavná jména individuálně přivlastňovací netvoří. Toto tvrzení je tradičně uváděno ve všech českých gramatikách i v odborných studiích o přivlastňovacích přídavných jménech na *-ův/-in* v češtině. Už ho však nenajdeme v nejnovější *Mluvnici současné češtiny I* (Cvrček, 2010). Příspěvek si klade za cíl zjistit na základě analýzy dat z Českého národního korpusu, zda se v současné češtině přídavná jména individuálně přivlastňovacích od přechýlených ženských jmen na *-yně/-kyně* opravdu netvoří. Výzkum byl prováděn v korpusech psaného jazyka SYN2000, SYN2005, SYN2006PUB, SYN2009PUB a SYN2010.

Příspěvek navazuje na naši magisterskou diplomovou práci *Co říká o posesivních adjektivech odborná literatura a ČNK* (Kopáčková, 2007). Tato diplomová práce se zabývá morfosyntaxí přivlastňovacích přídavných jmen zakončených na *-ův/-in* v češtině. V teoretické části se snaží ukázat, jak jsou tyto slovní struktury popsány v českých gramatikách a odborných studiích, v praktické části je podán popis jejich sémantických rolí a řeší se otázka, zda existují určitá syntaktická omezení víceznačnosti těchto rolí. Materiál byl získán na základě dat subkorpusu Českého národního korpusu – SYN2005.

Analýza jazykovej stránky živých osobných mien

Ivana Kopásková

Súkromná obchodná akadémia, Akadémia vzdelávania, Žilina

Antroponymický systém sa ako zložka onymického systému manifestuje v priestorových, časových a frekvenčných dimenziách. Jazyková stavba proprií je výrazom rozličných spôsobov pomenúvania uplatňujúcich sa v rozličných komunikačných situáciách, pretože vývin spoločnosti a spoločenských potrieb poskytuje ustavičné podnety na jazykovú diferenciaciu.

Hláskoslovné hľadisko živých osobných mien je charakteristické pohybom na osi spisovná forma, štandardná forma, subštandardná forma, nárečová forma. Treba zdôrazniť, že používanie spisovnej formy je skôr ojedinelé, oveľa vyššiu frekvenciu majú slová, v ktorých sa prejavujú odchýlky od dôsledne spisovnej výslovnosti. Najproduktívnejšie sú však nárečové hláskoslovné znaky. Vokalizmus dolnokysuckého nárečia v nami skúmanej lokalite v Krásne nad Kysucou tvoria len krátke vokály (napr. *Fabrička, Školník*), po diftongoch sú tu stopy ja, je, vo (*Vjera, dješka*), po perniciach a po r, s, z je dlhé é, po iných spoluhláskach je dlhé á (*mlačá, staršá*). Konsonantizmus dolnokysuckého nárečia charakterizujú štyri mäkkostné páry t – t', d – d', n – ň, l – l' (napr. *Košťelník, Poldík, Policajt*), presahuje zóna s asibilátmi dz, c za d', t' (napr. *ceta*). Menná flexia dolnokysuckého nárečia – v gen. pl. podst. mien muž. rodu sa ustálila prípona -och (napr. *chlapoch*), v inštr. podst. mien žen. rodu sg. je tvar *ze ženu*. V súvislosti s industrializáciou, migráciou za prácou, prístupnosťou medzi mikrosocietami prenikajú prvky hornokysuckého nárečia do dolnokysuckého nárečia a naopak. Všimnime si aspoň niektoré javy hornokysuckého nárečia v dolnokysuckom nárečí – neutralizácia v – f sa realizuje dôsledne (napr. *dješka, Čipakof otec*), vo flexii maskulín má gen. pl. príponu -of, ale aj -och (napr. *synof* i *synoch*), vo flexii adjektív má lok. sg. tvar *o mladem*. Uvedené príklady sú potvrdením toho, že pre neúradné antroponymá je charakteristické ich používanie v istom geograficky vymedzenom priestore. K osobitným prípadom patrí napríklad zámena hlások.

Lexikálny systém má najbohatší inventár prvkov a najpružnejšie reaguje na spoločenské zmeny, preto sa aj v oblasti neúradného pomenúvania ponúkajú široké možnosti. V oblasti propriálnej lexiky zaznamenávame variabilnosť spočívajúcu vo využívaní lexém zo všetkých makroparadigiem slovnej zásoby. Propriá z bezpríznačkovej, neutrálnej a nociónálnej makroparadigmy disponujú atribútom úradnosti a priestorom ich funkčného uplatnenia je verejné prostredie, oficiálny vzťah. Pri označovaní osôb prostredníctvom individuálnej charakteristiky sa naopak využívajú lexémy z emocionálno-expresívnej makroparadigmy. Živé osobné mená sú z morfológického hľadiska propriá. Rodné (krstné) meno a priezvisko ako funkčné členy neúradných mien vychádzajú z úradnej

pomenovacej sústavy, t. j. priamo z propriálnej lexiky. Individuálna charakteristika ako funkčný člen živého osobného mena vychádza najmä z apelatív, ale tvorí sa aj z proprií v závislosti od druhu motivácie (napr. vlastné mená športovcov, napr. *Miler*, spevákov, napr. *Šakira*, filmových hrdinov, napr. *Angelika*, štátov či regiónov, napr. *Chorvat*, *Oraščan*). Apelatívny člen živého osobného mena má apelatívny charakter. Je ním vyjadrený príbuzenský vzťah pomenovanej osoby (napr. *Drahušin chlap*, *Punt'ova žena*), vekové a generačné zaradenie (napr. *stari Brithel*, *Zamurovaného d'ješka mlačá*) či oslovenie staršej osoby (napr. *ceta Herminka*, *pan Primar Masňica*).

Najpočetnejšiu skupinu vo funkčných členoch predstavujú substantíva a druhé miesto patrí adjektívam. Ostatné slovné druhy sú ojedinelé. Z hľadiska členenia slovnej zásoby na slovné druhy sa akýkoľvek slovný druh proprializáciou mení na substantívum.

Na spracovanie jazykovej stránky živých osobných mien využívame pri analýze antroponymický princíp, podľa ktorého sa zameriavame len na tie prípony, ktoré sú relevantné z hľadiska vytvorenia konkrétneho funkčného člena. Vychádzajúc z čisto onomastického princípu pri určovaní antropoformantov môžeme konštatovať, že pri individuálnej charakteristike je rôznorodosť prípon oveľa väčšia ako pri ostatných funkčných členoch.

Integrálnou súčasťou problematiky onymického systému je komunikačno-pragmatický aspekt. Zo sociolingvistického hľadiska rozlišujeme dve podoby onymických systémov. Pre úradnú sústavu, ktorej základná podoba je písaná, sú charakteristické úradné podoby mien. Konštitutívne prvky úradnej sústavy sú rodné meno, priezvisko, rodné meno + priezvisko. Okrajovými prvkami tejto sústavy sú napríklad druhé a tretie rodné meno alebo pseudonym. Naopak neúradná sústava, ktorej základná podoba je hovorená, ponúka priestor variantným podobám vlastných mien. Výber antroponymických modelov podmieňujú identifikačné potreby v konkrétnej komunikačnej situácii. Tie sa menia podľa toho, či sa pomenúva osoba v rámci rodiny, medzi známymi, na pracovisku, v rámci obce, okresu atď.

V spoločenskej komunikácii sú pre antroponymický systém typické dva kontexty. V propriálnom kontexte sa onymické príznaky uplatňujú explicitne, v apelatívnom kontexte sa do popredia dostáva informačná zložka obsahu, príznaky nižšej abstrakčnej roviny sa neutralizujú. Apelatívna a propriálna vrstva sú v úzkom vzťahu, pretože medzi nimi jestvujú neustále prechody. Apelatívnosť a propriálnosť nie sú dané kvality, a preto vzťahy medzi apelatívami a propriami charakterizuje dynamickosť.

Poľské prevzatia v predpisovnej slovenčine

Martina Kopecká

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, Slovenská akadémia vied, Bratislava

V príspevku venujeme pozornosť poľským prevzatiám spracovaným v siedmich zväzkoch Historického slovníka slovenského jazyka. Všímame si ich adaptáciu skloňovaniu a časovaniu v systéme predpisovnej slovenčiny. Na skloňovanie a časovanie poľských výpožičiek mali vplyv viaceré činitele, spomenúť môžeme napr. pôvod pisára, resp. autora dokumentu, jeho vzdelanie, miesto, v ktorom žil, resp. istý čas pôsobil a tu napísal daný dokument, zároveň aj to, že pôvodca takéhoto dokumentu mohol pri zápisoch urobiť aj nevedomé chyby, a tiež skutočnosť, že skloňovanie a časovanie v sledovanom období neboli ustálené.

Výsledkom skloňovania a časovania sú heterogénne tvary – ich lexikálna stránka je poľského pôvodu a gramatická stránka je v prevažnej miere slovenská (v skupine substantív, napr.: I sg. neživ. m. *poborom*, *harnassem*, A pl. neživ. m. *tymfou*, *zarembkow*, *fflakuow*, I pl. neživ. m. *dudki*, A sg. f. *búlawu*, *gorelku*, *likrecziju*, A pl. n. *bydlata*, v adjektívach, napr.: G sg. m. *kraweckeho*, A sg. f. *smačnu*, *kalamaykowu*, v slovesách, napr.: neurčitok *šukac*, I. os. sg. prít. času oznam. spôsobu *tynkugem*, I. os. pl. prézenta indikatívu *polyeczame*, *znagdeme*, 3. os. pl. prít. času oznam. spôsobu *priwenchawagu*, *znaydu*). Do poľských prevzatí mohli preniknúť aj české prvky (v substantívach, napr. L sg. n. *opekunistwy*, v slovesách, napr.: neurčitky *otynkowati*, *skurati*, *zaprositi*, *plaguwati*, morféma *se* v konštrukciách *uskarzam se przed panstwem...*, *neb se welice a neporadne (...)* *zakochal a zamilowal*, ..., *ktera dokonalost w nekterim swatim se znachádza*, 3. os. sg. min. času oznam. spôsobu, napr. *nasadl*), gramatický tvar sa mohol prevziať celý z poľštiny (v substantívach, napr.: G pl. neživ. m. *dukuw*, *wenguruw*, A pl. neživ. m. *obraszkuw*, G a A pl. živ. m. *czessleruw*), resp. v polonizmoch sa mohli vyskytnúť prípony, ktoré sú z hľadiska pôvodu spoločné pre slovenčinu, poľštinu a češtinu (D sg. živ. m. *gnogku*, A sg. živ. m. *hulanya*, D pl. živ. m. *czieslom*, (N) a A pl. f. *kapki*, *megdali*).

Masová kultúra a masmediálna komunikácia cez prizmu filozofie

Paulína Kováčová

Katedra slovenského jazyka a literárnej vedy, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Príspevok pertraktuje problematiku masmédií v kontexte masovej kultúry i otázku expedienta – novinára v komunikačnom procese. Ponúka prehľad úvah filozofov a teoretikov médií, ktorí sa danej téme venovali. V úvodnej časti charakterizujeme masmédiá z komunikačného hľadiska a spomedzi jednotlivých teórií médií sformovaných na základe rôznych prístupov si volíme kultúrny prístup. V nasledujúcich pasážach približujeme pojem masovej kultúry prostredníctvom kritickej teórie T. Adorna a jeho diela *Schéma masovej kultúry* a práce *Masová kultúra a „úrovň kultury“* z pera U. Eca. K samotnej téme novinára sa dostávame cez koncepciu mýtu R. Barthesa, predstavenú v knihe *Mytologie* a cez práce teoretika médií a sociológa M. McLuhana. V našom kontexte uvažujeme nad Barthesovou charakteristikou mýtu ako prehovoru definovaného oveľa viac intenciou ako doslovnosťou. Prostredníctvom publikácie *Člověk, media a elektronická kultura* našu pozornosť zameriavame na McLuhanovo ponímanie masmédií ako extenzií človeka, na tvrdenie o potenciálnom vplyve typu média na prijímanie informácie a na tvrdenie o tom, že rozsah, formu a konanie ľudskej spoločnosti tvoria a riadia médiá. Záver príspevku ponúka možný uhol pohľadu na niektoré aspekty masmediálnej komunikácie.

Proměny biblického textu (některá specifika II. biblické redakce na pozadí pozdějších biblických překladů)*

Hana Kreisingerová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Druhá biblická redakce stojí poněkud v pozadí mezi ostatními biblickými překlady. Je to způsobeno mj. tím, že patří k dosud nejméně probádaným staročeským redakcím. Menšího zájmu se jí dostalo patrně především pro její nejednotnost a zároveň velký počet památek, které se k tomuto překladu, alespoň částí svého textu, hlásí. Rozkolísanost jednotlivých verzí je vysoká zejména v případě Starého zákona, a zdá se proto pravděpodobné, že spíše než o uceleném novém překladu se v tomto případě dá hovořit pouze o revizi předchozího překladu, přičemž není zcela jisté, zda jednotlivé úpravy vůbec pocházely z jediného centra. V případě novozákonního překladu je situace méně komplikovaná (třebaže i zde nacházíme mezi jednotlivými památkami jisté rozdíly), a Nový zákon je proto považován pro popis druhého biblického překladu za stěžejní. Výjimečnost druhoredakčního překladu Nového zákona vyzdvihl zejména V. Kyas, který jej dokonce označil za „zdařilý překlad Nového zákona“, který se „stal základním českým zněním, které se nadále vcelku již nezměnilo a propracovávalo se jen v podrobnostech“ (V. Kyas, 1997, s. 71). Kyasovo tvrzení je pro další vývoj novozákonního překladu nepochybně velmi zásadní. V. Kyas se při jeho formulování opíral mj. o srovnávací práci A. Zemana, který se při svém výzkumu Husova vlivu na formulování novozákonního překladu podrobně věnoval rozboru Matoušova evangelia. Jeho práce je však v současné době neznámá (sr. V. Kyas, 1997, s. 74, pozn. 14), a proto nám nezbyvá, než si učinit konkrétnější představu o podílu druhoredakčního překladu na další vývoj novozákonního textu na základě vlastních pozorování. A k tomuto zkoumání by měl přispět i tento příspěvek.

Hlavním cílem našeho článku proto bylo posouzení míry vlivu novozákonního překladu druhé redakce na konstituování mladších překladů. Vzhledem k omezenému rozsahu článku jsme se rozhodli prezentovat pouze dílčí průzkum, zaměřený na 5. kapitulu Matoušova evangelia, konkrétně na text tzv. Blahoslavenství (Mt 5, 1 – 19). Daný úryvek byl vybrán proto, že se jedná o teologicky důležitou pasáž, která zároveň obsahuje některá překladově náročnější místa, u nichž se dala předpokládat jistá překladová pestrost. Nejedná se o úsek rozsáhlý a získaná data tak jsou nutně jen velmi dílčí. Zajímalo nás však především, jak se – i u takto exponovaného textu – přelévají vlivy jednotlivých překladů a jak velká je skutečná samostatnost jednotlivých překladových verzí.

* Příspěvek vznikl za podpory projektu GA ČR č. P406/10/1153 *Slovní zásoba staré češtiny a její lexikografické zpracování* a dále Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny č. LC 546.

Kapsa, kieszeń, vrečko Z česko-poľsko-slovenskej lexikálnej konfrontácie

Magdalena Kroupová

Slovanská filológia, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Medzijazyková lexikálna konfrontácia sa zameriava častejšie na dvojice jazykov, prehĺbenie poznania však môže priniesť rozšírenie pohľadu na viacero jazykov v rámci jednej jazykovej rodiny. Príspevok sa venuje lexikálnemu porovnaniu západoslovanských jazykov; z problematiky česko-poľsko-slovenskej lexikálnej konfrontácie bol na analýzu vybraný jeden čiastkový prípad, trojica ekvivalentných lexém *kapsa*, *kieszeń*, *vrečko* a ich slovotvorné hniezda.

Prezentovaná trojica výrazov – *kapsa*, *kieszeń* a *vrečko* vo význame „*váčok – vsítý do odevu, tašky, stanu atd. – slúžiaci na ukladanie drobných predmetov*“ – predstavuje medzijazykové ekvivalenty. V medzijazykovom porovnaní sú tieto lexémy zaujímavé z rôznych hľadísk – príspevok sa zaoberá predovšetkým otázkou ich sémantickej korešpondencie v celej šírke sémantického spektra, otázkou ich derivačného potenciálu v jednotlivých jazykoch a porovnaním slovotvorných hniezd a všima si aj spájatelnosť a špecifické kolokácie.

Medzijazykové porovnanie uvedených lexém ukázalo sémantické a slovotvorné paralely, ako aj rozdiely. Paralelne sú vo všetkých troch jazykoch tvorené adjektíva *kapesní*, *kieszonkowy*, *vrečkový* a *kapsovitý*, *kieszonkowy*, *vrečkovity*, substantíva *kapesné*, *kieszonkowe*, *vrečkové* a *kapsárství*, *kieszonkostwo* a *vrečkářstvo*. Zhodné v jednom význame, ale s rozdielmi pri ďalších významoch sú substantíva *kapsář*, *kieszonkowiec*, *vrečkár*. Rozdiely v obsadení slovotvorných hniezd dokumentujú najmä v poľštine, kde je väčšia produktivita deminutíva *kieszonka* ako základného výrazu *kieszeń*, a tiež aj to, že poľština niektoré deriváty netvorí od týchto základov (napr. bojówki – čes. a slov. kapsáče, slov. vreckáče a chustka – čes. kapesník, slov. vreckovka). Špecifickým javom v slovenčine je, že v niektorých prípadoch dochádza k napätiu medzi bohemizmom a výrazom z domáceho základu, napr. pri výrazoch *kapsáče* – *vreckáče* a *kapsovina* – *vreckovina*.

S uvedeným spektrom otázok týkajúcich sa medzijazykovej ekvivalencie sa pri zameraní na západoslovanské jazyky vynára širšia problematika medzijazykových paralel a aj osobitná problematika medzijazykovej homonymie, ktorá pri týchto výrazoch vyplýva zo skutočnosti, že v jednotlivých jazykoch nefunguje len jedno, ale aj ďalšie z trojice slov, a to v odlišnom význame alebo s odlišným postavením v jazyku ako celku.

Kritika prekladu románu *Večerný akt* od Pavla Pavličića

Daniela Kurucová

Katedra slavistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Kritika prekladu v slovenskom literárnom živote vo veľkej miere absentuje, hoci práve ona spája teóriu o preklade a samotnú prekladateľskú prax. Snaha aspoň čiastočne zaplniť biele miesta v prekladovej kritike bola hlavným podnetom pre vznik nášho príspevku. Na základe analýzy výrazových posunov sme sa pokúsili vypracovať kritiku prekladu románu *Večerný akt* (v origináli *Večernji akt*) autora Pavla Pavličića. Naše rozhodnutie ovplyvnil najmä fakt, že je nám blízka súčasná chorvátska literatúra, a to predovšetkým tvorba spomínaného autora, a rovnako aj skutočnosť, že román *Večerný akt* je nielen jeho najúspešnejším dielom, ale aj jedným z najpopulárnejších chorvátskych románov osemdesiatych rokov. Preklad je počínom jedného z našich najvýznamnejších prekladateľov chorvátskej literatúry – Jána Jankoviča, ktorý má na svojom prekladateľskom konte desiatky preložených chorvátskych diel.

V úvode príspevku stručne približujeme tvorbu Pavla Pavličića, pretože tento literát, ktorý je už takmer štyridsať rokov na literárnej scéne, je pre chorvátsku literatúru dôležitý z niekoľkých hľadísk. Začiatkom sedemdesiatych rokov uviedol do chorvátskej literatúry nové literárne postupy a formy, tzv. postmodernu. V priebehu osemdesiatych rokov dopomohol k emancipácii tzv. nízkych literárnych žánrov. Okrem toho dal chorvátskej literatúre mnoho významných diel. V samostatnej kapitole predstavíme román *Večerný akt*. Pre potreby analýzy bol pre nás dôležitý nielen samotný text originálu a prekladu, ale aj teoretické poznatky o umeleckom preklade a kritike umeleckého prekladu. Zameriavame sa najmä na charakteristiku zmien, ku ktorým dochádza vo výrazovej štruktúre textu, ale približujeme aj päť zásad slovenskej prekladateľskej školy. Následne predstavujeme našu analýzu prekladu, v ktorej sme sledovali, či prekladateľ zachoval invariantný význam originálu a či sa riadil princípom stylistickej ekvivalencie, ktorý v slovenskom umeleckom preklade zaviedol Anton Popovič.

Na základe tejto analýzy sme sa pokúsili zhodnotiť prekladateľovu koncepciu prekladu, adekvátnosť reprodukcie originálneho textu a spôsob prenesenia tohto textu do slovenského kultúrneho časopriestoru.

Determinátory ako súčasť frazeologických jednotiek v typologicky odlišných jazykoch

Marta Lacková

Katedra anglického jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Žilinská univerzita, Žilina

Príspevok sa zaoberá aplikáciou determinátorov vo frazeologických jednotkách obsahujúcich označenie častí ľudského tela ako heslové slovo v typologicky odlišných jazykoch – v anglickom a nemeckom jazyku (analytický typ jazyka) a ruskom a slovenskom jazyku (syntetický typ jazyka).

Vychádzame zo všeobecnej charakteristiky a klasifikácie kategórie determinácie z hľadiska jej formálneho vyjadrenia. Ďalej všeobecne definujeme a zaraďujeme do skupín prostriedky vyjadrenia tejto kategórie v typologicky rôznych jazykoch.

Existuje niekoľko faktorov, ktoré ovplyvňujú výber determinátora v analyzovaných frazeologických jednotkách. Sémantika a komunikačné ciele predstavujú aspekty, ktoré v prvom pláne určujú tento výber. Ďalším východiskom je frekvencia – čím frekventovanejšie podstatné meno berieme do úvahy, tým petrifikovanejšie frazeologické jednotky ponúka a tým viac konštrukcií, ktoré porušujú základné pravidlá o používaní determinátorov, môžeme pozorovať.

Vo frazeologických jednotkách, ktoré obsahujú označenie častí ľudského tela, sa vyskytuje iba limitovaný počet determinátorov. V anglickom jazyku sú to: určitý, neurčitý a nulový člen, privlastňovacie zámeno, základná a radová číslovka, kvantifikátor, kataforická referencia; v nemeckom jazyku sú to: určitý, neurčitý a nulový člen, privlastňovacie zámeno, základná, radová a skupinová číslovka; v slovenskom jazyku sú to: osobné privlastňovacie, zvrtné privlastňovacie a neurčité zámeno, základná, radová a skupinová číslovka, nulový determinátor; v ruskom jazyku sú to: osobné privlastňovacie, zvrtné privlastňovacie, určovacie, ukazovacie, opytovacie a neurčité zámeno, základná, radová a skupinová číslovka, nulový determinátor.

Na druhej strane násobné číslovky a vzťažné zámená sa nevyskytujú ani v jednom zo sledovaných jazykov.

Študovali sme 720 frazeologických jednotiek a hoci ide o ustálené spojenia, iba 1,36 % z nich predstavujú výnimky zo všeobecne akceptovaných pravidiel o použití determinátorov.

Približne 15 % študovaných determinátorov dovoľuje určitú variáciu v použití determinátora, ktorý obsahujú. V týchto prípadoch možno rovnocenne použiť nulový determinátor, určitý člen, neurčitý člen a privlastňovacie zámeno, pričom sa môže objaviť nevýrazná zmena v sémantike frazeologizmu.

V anglickom jazyku v približne 2 % prípadov pozorujeme kombináciu dvoch determinátorov pred jedným substantívom, napr. *all my, the one*.

Špecifikom ruských determinátorov v rámci skúmanej skupiny frazeologizmov je, že existujú frazeologické jednotky, v ktorých sa determinátor nachádza v postpozícii k určovanému menu.

Na vyzdvihnutie rozdielov medzi analytickým a syntetickým typom jazyka a formálnymi výrazovými prostriedkami kategórie determinácie, ktoré sa v nich vyskytujú, je štatisticky vyjadrené ich explicitné a implicitné zastúpenie.

Slovenčina na začiatku mladšieho predpisovného obdobia (15. – 16. storočie): Keď ani viac dát nestačí

Mark Richard Lauersdorf

University of Kentucky, USA

Príspevok ponúka stručnú diskusiu dôvodov využitia elektronických nástrojov a metód v skúmaní slovenského jazyka začiatku mladšieho predpisovného obdobia a podáva prehľad možných aplikácií takýchto digitálnych nástrojov a metód.

Viaceri jazykovedci predpokladajú, že písomný jazyk používaný na Slovensku v 16. storočí má už relatívne ustálenú jazykovú formu. Mohli by sme povedať, že hovoria o normalizácii istého typu slovenského jazyka v 16. storočí. Ak chceme ukázať, že tento historický slovenský jazykový útvar je normalizovaný, musíme hľadať normalizáciu vo všetkých jazykových rovinách. Ideálne by bolo, keby sme mali všetky známe slovenské texty zo 16. storočia k dispozícii v jednom veľkom korpuse, aby sme mohli porovnávať všetky dostupné fonologické, morfológické, syntaktické a lexikologické údaje z toho obdobia. Ručné spracovanie takého množstva dát by však bolo takmer nemožné. Na takéto analýzy je potrebný *digitálny historický korpus* slovenského jazyka a *počítačové spracovanie dát*.

Digitálny korpus slovenských historických textov v elektronickej databáze s anotáciou úplného súboru prvkov (aj lingvistických, aj sociohistorických) nám poskytne účinný nástroj, ktorým môžeme robiť analýzy s veľkým počtom skúmaných parametrov a komplexne spracovávať veľké množstvá dát. Elektronická databáza umožní aj komplexnú geografickú a chronologickú vizualizáciu a interpretáciu celého spektra historických lingvistických údajov, pretože pomocou softvérových nástrojov na mapovanie (akými sú geografické informačné systémy) môžeme priamo z textovej databázy vytvárať geopriestorové prezentácie špecifických údajov. Geopriestorové obrázky sa dajú zaradiť podľa chronologických období, čo nám umožní sledovať diachrónne zmeny v jazykových štruktúrach.

Prostredníctvom takýchto metód a vizualizačných nástrojov budeme môcť vyhľadávať a vyhodnocovať historické lingvistické údaje novým spôsobom umožňujúcim nové interpretácie existujúcich dát a nové výskumy s čoraz väčšími súbormi dát. Digitálny prístup ponúka nové uhly pohľadu na sledované otázky a príslub nových informácií, ktoré by mohli prispieť k vyjasneniu zložitej jazykovej situácie v slovenských textoch zo začiatku mladšieho predpisovného obdobia.

Matica lexikálno-sémantického poľa ako forma prezentácie vzťahu medzi slovom a jeho významami

Eva Leláková

Katedra anglického jazyka a literatúry,
Fakulta humanitných vied, Žilinská univerzita, Žilina

Maticy sú v lineárnej algebre definované ako množiny matematických objektov, usporiadané do pravidelných riadkov a stĺpcov vytvárajúcich dvojrozmerné tabuľky, ktoré slúžia na efektívny a prehľadný zápis systémov lineárnych rovníc a reprezentujú lineárne zobrazenia.

Ak chápeme význam slova ako odrazovú kategóriu a odraz skutočnosti vo vedomí človeka charakterizujeme formou lexémy, a ak na rovine jazykového systému pracujeme so sémantickými príznakmi ako s komponentmi lexikálneho významu, zobrazovanie vzťahov medzi jednotlivými jednotkami jazyka môže byť veľmi efektívne práve použitím matice upravenej na daný účel.

Lingvistický výskum, ktorého dôležitou súčasťou je využitie matice, je založený na skúmaní jedného výseku anglickej a jemu zodpovedajúcemu výseku slovenskej slovnej zásoby – lexikálno-sémantického poľa slova *happiness*, resp. *šťastie*. Dvojrozmerná matica s dvoma pretínajúcimi sa osami – vertikálnou a horizontálnou – v našom prípade formálne predstavuje sémantiku podstatných mien vyjadrujúcich šťastie.

Lexémy, konkrétne podstatné mená, získané kompletnou analýzou výkladového slovníka OED (Oxford English Dictionary) pre anglickú časť výskumu a Krátkeho slovníka slovenského jazyka pre slovenskú časť výskumu sú usporiadané zostupne ako súčasť vertikálnej osi matice predstavujúcej lexikálny sklad skúmaného poľa. Sémy získané komponentovou analýzou tvoria horizontálnu os matice predstavujúcej sémantický sklad.

Takto vytvorená matica umožňuje detailnú kvantitatívnu a kvalitatívnu analýzu logicky zoradeného skúmaného jazykového materiálu a štúdium vzťahov nielen medzi danou lexémou a jej významom/významami, ale aj vzťahov medzi jej jednotlivými významami a vzťahov medzi významami iných lexém daného lexikálno-sémantického poľa.

Jednotlivé segmenty matice môžu byť vyplnené alebo prázdne. Vyplnené segmenty predstavujú mnohoaspektové sémantické vzťahy medzi jednotlivými lexémami, prázdne segmenty logicky znamenajú nulový sémantický prienik. Z hustoty vyplnených segmentov vybraného výseku matice môžeme tiež dedukovať vysokú alebo nízku tendenciu slov spájať sa s inými slovami poľa.

Z matice je ďalej evidentné, že rôzne významy polysémických slov majú rôznu komponentovú štruktúru a že medzi lexémami a sémami existuje vzťah $1 : x$ pre $x > 1$ (x predstavuje počet sém). Jedinou výnimkou je v našom výskume prípad monosémických slov, kde medzi lexémami a sémami platí vzťah $1 : 1$.

Nespornou výhodou matice je možnosť jej aktualizovania; jej obsah môže byť prestavený bez rizika rozpadu celého existujúceho systému. Keďže anglická a slovenská slovná zásoba je v neustálom pohybe a vývoji, pozície lexém a sém v nej sa tiež priebežne menia. Niektoré významy sa stávajú zastaranými alebo archaickými, iné naopak populárnejšími a hovorovejšími ako kedykoľvek predtým. Správne skonštruovaná matica, pri ktorej sa uplatňuje matematická metóda váhovania, pomáha reagovať na tieto zmeny. Váhovaním bude každému prvku sémantického skladu pridelená iná váha; váhu skúmaného slova vypočítame ako súčet váh jej významov. Čím viac sa význam nachádza vľavo na horizontálnej osi, tým nižšia je jeho váha. To znamená, že ak sa zmení počet alebo dôležitosť významov slova alebo dokonca ak slovo prestane byť zaujímavé pre výskum, matica môže byť okamžite znova nastavená a pripravená na prácu s aktualizovanými dátami.

Z matíc ďalej možno dedukovať a posudzovať aj funkčnosť sém, to znamená ich viac alebo menej početný výskyt v lexikálnych významoch slov skúmaného poľa. Pre potreby komparatívnej analýzy môžu byť matice rozdelené na sektory a jazykový materiál analyzovaný a porovnávaný v rámci tohto vymedzenia.

Farba ako motívant v toponymii

Lucia Luptáková

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Príspevok sa venuje problematike „farebnej“ motivácie v slovenskej toponymii, t. j. skúma využitie farby ako pomenovacieho motívu v toponymii. Všeobecne hovorí o fenoméne farby a jej vplyve na život človeka. Spomína obrovský informačný a estetický potenciál farieb, ich využitie v doprave, reklame, architektúre, umení a pod.

Jadro príspevku tvorí analýza motivačného vzťahu farby a toponyma, konkrétne sa pozornosť sústreďuje na dva typy motivantov, ktoré vychádzajú z pomenovania farby. Prvý typ motivanta predstavuje pomenovanie základnej farby (*biely* – *Biely potok* pomenovaný podľa bielej spenenej vody alebo bieleho podložia toku tvoreného vápencom). Druhý typ motivanta predstavuje pomenovanie inej farby ako základnej, t. j. pomenovanie farebného odtieňa, vyjadrené vzťahovým adjektívom (*červený* – *Železný potok* podľa oxidov železa sfarbujuúcich vodu dočervena) alebo pomenovanie farebného odtieňa vyjadrené farbou v prenesenom význame (*čierny* – *Peklo* podľa čiernej farby pôdy v dôsledku pálenia pri výrobe dreveného uhlia).

Pri hľadaní „farebnej“ motivácie má výskumník k dispozícii viaceré alternatívy, preto je nevyhnutné, aby verifikoval svoje tvrdenia relevantnými argumentmi a realizovať dôsledný terénny výskum.

Lexikum staré a střední češtiny v diachronním pohledu (na příkladu variant *kopa – kópa – kuopa – kůpa – kupa*)*

František Martínek

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Úvod

Hlavním impulsem pro vznik tohoto článku byly nedostatečný lexikografický popis větší části staročeské slovní zásoby a chybějící lexikografické zpracování slovní zásoby češtiny doby střední. Cílem článku je pak poukázat na potíže, které se při budoucím zpracování vybraných lexémů mohou vyskytnout. Článek přibližuje formu a význam lexikálních jednotek uvedených v nadpisu ve staré a střední češtině. Postupuje podle formálních a sémantických kritérií a vychází jak ze slovníkových definic, tak z dostupných jazykových dokladů. Upozorňuje na lexikologicky relevantní vztahy mezi těmito jednotkami slovní zásoby, na polysémii, homonymii a paronymii.

Ke krátkému *o* a dlouhému *ó* se vážou dvě následující upozornění: 1. Vzhledem ke způsobu zaznamenávání samohláskové kvantity ve staročeských textech nelze z většiny stč. dokladů poznat, zda je v dokladovém slově krátká, nebo dlouhá samohláska. 2. Řetězce hlásek zapisované jako *kopa*, *kópa*, *kuopa* a *kůpa* se liší samohláskou. Historicky původní je alternace krátkého *o* a dlouhého *ó*, které se ve staročeském období mění na dvojhlásku *uo*, to posléze na dlouhé *ú* zapisované jako *ú*. V různých fázích vývoje češtiny nacházíme několik základních projevů této nejprve kvantitativní, pak kvalitativní hláskové alternace.

U podob *kopa*, *kópa* atd., není zcela jasné, v kterých obdobích vývoje češtiny dochází k realizaci kterých alternací, přesněji řečeno, kdy vedle sebe existují dublety v celém paradigmatu a kdy se omezují jen na některé tvary.

Podle etymologických slovníků je psl. **kopa* postverbální útvar od **kopati* s původním významem „hromada nakopané země“, psl. **kupa* pak pochází, stejně jako např. něm. *Haufen*, z ide. **kou-p-* s významem „hromada“ z **keu-* s významem „ohýbat, klenout“.

Substantivum *kopa/kópa* ve staré češtině

Vývoj významů stč. substantiva *kopa/kópa* od významu „hromady“ přes význam „určitý počet kusů, určité množství“ k „určitému obnosu, určité částce n. jednotce“ je načrtnut v *GbSlov*. S významy daného stč. substantiva problémy nejsou; jinak je tomu s formou. Jak se projevuje výše zmíněná al-

---

* Tento text vznikl v rámci projektů GA ČR č. P406/10/1153 *Slovní zásoba staré češtiny a její lexikografické zpracování* a č. P406/10/1165 *Česká slovní zásoba v období humanismu a baroka: vývojové aspekty*.

ternace *o – ó?* M. Nedvědová (s. a., s. 42) píše o tom, že u některých dvojslabičných feminin existovaly dublety lišící se v kvantitě samohlásky a že se zde hojněji než dnes uplatňovala délka. Článek uvádí příklady stč. zápisů, jež toto tvrzení dokládají.

Formální a významová rozmanitost ve střední češtině

Významová stránka lexému se ve střední češtině znepřehledňuje. Nacházíme expresivní užití dosavadních významů i významy zcela nové, např. „šibal, vychytralý člověk“ (v souslovích jako *veliká kopa*; patrně nesouvisí s přejímkou *kumpán*) a „rány na zadek“.

Další lexikální jednotky se stejnou formou

Historické slovníky nabízejí ještě dvě homonyma s formou *kupa*: a) lexém *kupa* ve významu „kád“, (větší) nádoba“, popř. s významem „nádoba užívaná jako míra“; dostupné staročeské doklady však zachycují citátové, nikoliv české slovo – *kupa* ve významu „nádoba“ tedy není ve staré češtině doložena; b) středněčeský lexém *kupa* coby stavitelský termín s významem „klenutá kopule chrámu“; jedná se o zcela periferní lexikální jednotku, o jejímž užití nemáme jiný doklad než z Rohnova slovníku; nabízí se zde vliv lexému *kupole/kopule*.

Závěr

Článek ukazuje formální a významový vývoj slov *kopa* a *kópa* (s varianty *kuopa*, *kůpa*; *kupa*) ve staré a střední češtině a vedle toho pojednává o dvou homonymech *kupa*_{1,2}. Otvírá zároveň otázku, zda a v jaké fázi vývoje češtiny lze slova *kopa* a *kupa* s významem „hromada“ považovat za dvě varianty polysémního lexému.

Formy komunikácie v prostredí internetu

Eva Matejková

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Náš príspevok sa sústreďuje na pozorovanie komunikačných foriem, s ktorými sa môžeme stretnúť v prostredí internetu, predovšetkým v online žurnalizme. Na základe vlastnosti interaktivity a možnosti neobmedzenej komunikácie, ktoré sú hlavnými znakmi internetovej komunikácie, rozlišuje Gabrielle Hooffacker (2010) interaktívne a komunikačné formy v prostredí internetu. O interaktívnych formách pritom hovorí preto, lebo používateľ interaguje pri surfovaní prostredníctvom hypertextu so serverom. Komunikačné formy sú charakteristické tým, že dochádza ku komunikácii najmenej dvoch používateľov.

Interaktívne formy

Charakteristickým znakom interaktívnych foriem je skutočnosť, že používateľ si zostavuje výsledný komunikát sám podľa svojich individuálnych potrieb. Východiskový text má teda v internetových časopisoch odlišné postavenie, pretože sa prezentuje pomocou hypertextu, ktorý sprostredkúva informácie vo forme blokov.

Keďže sa na internete stretávame so všetkými žánrami publicistického štýlu, môžeme interaktívne formy ďalej rozdeliť podľa ich hlavných funkcií na:

- a) spravodajské,
- b) analytické,
- c) beletristické.

G. Hooffacker delí interaktívne formy na informujúce a analyzujúce, pričom medzi informujúce zahŕňa aj niektoré beletristické žánre, a okrem toho spomína ešte aj tretiu podskupinu interaktívnych foriem, ktorú nazýva servisné príspevky. Domnievame sa však, že túto úlohu spĺňajú fóra, ktoré zaradujeme ku komunikatívnym formám, a preto je vhodnejšie nami zvolené rozdelenie.

Spravodajské interaktívne formy

Hlavnou úlohou žurnalistu je v tomto prípade informovať a nie súdiť. Základom sú fakty a nie komentáre či vlastný názor žurnalistu. Zaradujeme sem príspevky internetových časopisov a periodík, ktoré sa sústreďujú na sprostredkovanie informácií o aktuálnych udalostiach a využívajú predovšetkým informačný slohový postup. Základným spravodajským žánrom je správa, ktorá má prinášať aktuálne informácie.

Analytické interaktívne formy

Základným analyzujúcim žánrom v prostredí online žurnalistiky sú komentáre. Sú viac ako len jednoduchým vyjadrením názoru. Prinášajú názor autora

a uvádzajú aj protiargumenty. Ich hlavnou úlohou je analyzovať situáciu a vysvetľovať súvislosti. Znakom dobrého komentára je, že vyzýva komunikantov zaujať postoj k téme.

Beletristické interaktívne formy

Pri reportáži žurnalista nevyjadruje svoj názor na aktuálnu problematiku, ale zachytáva postrehy z pozície tretej osoby a necháva na samotného príjemcu, aby si vytvoril vlastné závery. Pre internetové prostredie je typická tzv. sieťová reportáž, pri ktorej sa poskytuje prehľad o informáciách k určitej téme. Tento formát často využívajú blogy. Sieťová reportáž obsahuje mnoho textových linkov, pričom sa používateľovi zdôrazňuje, čo nájde, ak klikne na ponúknuté linky.

Komunikatívne formy

G. Hooffacker (2010) nazýva komunikatívnymi formami také formy, pri ktorých je v popredí komunikácia s inými používateľmi. Zaraďujeme sem emaily, skype, chat, blogy a ostatné služby, ktoré umožňujú spojenie textu so spätnou väzbou. Pre online žurnalistiku sú zaujímavé predovšetkým e-diskusie, ktoré sú integrované do celkového mediálneho formátu ako súčasť príspevkov a vďaka reakciám publika usmerňujú líniu online časopisov.

Komunikatívne formy môžeme tiež rozdeliť na tri podskupiny:

1. individuálna komunikácia,
2. blogy, fóra,
3. sociálne siete.

Naším cieľom bolo podať prehľad o formách, s ktorými sa stretávame v prostredí internetu, a zadeliť ich do skupín na základe ich charakteristických funkcií a vlastností. Okrem toho sme sa snažili uviesť výhody, ktoré majú tieto formy na internete, a tiež prvky, ktoré ich odlišujú od mediálnych foriem klasických médií.

Sémantika slovíes s predponami *pred-*, *pre-* a *pro-* v chorvátčine a ich ekvivalenty v slovenčine

Michala Mračka

Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

V našom príspevku konfrontačne skúmame sémantiku slovesných predpôn *pred-*, *pre-* a *pro-* v chorvátčine a ich ekvivalenty v slovenčine. Uvedené slovesné predpony sú pomerne frekventované v oboch skúmaných jazykoch.

Skôr ako pristúpime k samotnému konfrontačnému skúmaniu daných predpôn, bližšie si predstavíme slovotvorný postup, do ktorého sú zapojené. Tvorenie slov predponami je slovotvorný postup, ktorého podstata spočíva v tom, že sa pred slovo, ktoré je základom nového slova, pridáva predpona. Predpona (prefix) sa so slovotvorným základom spája oveľa voľnejšie ako prípona (sufix).

Prefixácia je základným spôsobom tvorenia slovíes, ale je produktívna aj pri podstatných a prídavných menách, pre ktoré je charakteristická sufixácia. Verbálna prefixácia je v slovanských jazykoch typickým slovotvorným postupom, pomocou ktorého sa rozširuje slovná zásoba jednotlivých jazykov a predstavuje najfrekventovanejší spôsob tvorenia slovíes v slovenčine aj chorvátčine. Viac ako polovica všetkých slovíes v slovenčine a chorvátčine je vytvorená pomocou verbálnej prefixácie.

Predpona *pred-* sa v slovenčine aj chorvátčine zvukovo i formálne zhoduje s predložkou *pred*. Predložka *pred* sa v chorvátčine aj slovenčine viaže s **A** a **I**. Predpony *pro-* a *pre-* v chorvátčine nemajú svoju paralelu v predložkách. Ako sme už spomenuli, slovenská predložka *pre* významovo nesúvisí s predponou *pre-*.

Slovesná predpona bližšie určuje priebeh a spôsob slovesného deja. Pôsobí na lexikálny význam základového slovesa. Každá predpona obsahuje súbor významov. Avšak pri spojení s určitým typom slovesa sa aktivizuje iba niekoľko z nich. Významy predpôn analyzujeme na základe priebehu slovesného deja, ktorý je označovaný spôsobom slovesného deja. Základné sémy, ktoré rozčleňujú celý komplex spôsobov slovesného deja sú *lokalizovanosť*, *temporálnosť* a *modalitosť* slovesného deja.

Na základe uvedených dokladov sme dospeli k záveru, že chorvátska a slovenská predpona *pred-* sú si v oboch uvedených významoch („smerovanie deja do popredia, pred niekoho alebo niečo“ a „predchádzanie deja v čase“) ekvivalentné. Rozdiely sledujeme len na úrovni jednotlivých predponových slovíes.

Slovenská predpona *pre-* je vo väčšine významov ekvivalentom chorvátskych predpôn *pre-* i *pro-*. V našej analýze sme sa zamerali na detailné preskúmanie významov týchto dvoch chorvátskych predpôn.

Predpona *pro-* v chorvátčine v spojení so slovesom má významy: „smerovanie deja z jednej strany niečoho na druhú“, „rozdeliť objekt napoly alebo na

časti“, „vykonanie deja nad mieru“ a „vykonanie deja znovu“. Predpona **pro-** v chorvátčine v spojení so slovesom má významy: „smerovanie deja cez niečo“, „smerovanie deja mimo niečoho“, „prudký začiatok a narastanie deja“, „dôkladné vykonanie deja“ a „vykonanie deja mimo, pomýlenie sa pri vykonávaní deja“. Obe tieto predpony vyjadrujú v chorvátčine význam „strávenie určeného času označenou činnosťou“. V slovenčine predpona **pre-** nevyjadruje „prudký začiatok a narastanie deja“. Zatiaľ čo v chorvátčine vyjadrujú celú paletu uvedených významov dve predpony, ekvivalentom oboch je vo väčšine významov len jedna slovenská predpona **pre-**.

Atribút implicitnosti vo vzťahu k postulátom komunikácie (princípu kooperácie H. P. Gricea)

Jana Oriješčíková

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

V úvode príspevku uvádza autorka východiská a parametre, o ktoré sa koncipovanie príspevku i z hľadiska extenzie pojmu implicitnosť opiera, pričom naznačuje širší diapazón tohto fenoménu v spojitosti s jeho terminologickým rozptátím a odhalením príbuzných pojmov. Poukazuje na potrebu uvedomenia si, že tento fenomén sa nespája len s jazykovými javmi, ale aj s javmi nejazykovej povahy (mimojazykovými, pragmatickými faktormi, ako sú kontext či kognitívne schopnosti a danosti komunikantov). Práve dávaním implicitnosti do súvislosti s kooperačným princípom H. P. Gricea, konkrétne maximami/postulátmi komunikácie (uvádzame ilustračne tri postuláty), sa snažíme objasniť, že atribút implicitnosti sa nemusí orientovať len na (pomerne frekventované) nepriame, metaforické alebo iné viacznačné figúry slovesného umeleckého textu; na tento fenomén nazeráme cez prizmu bežnej jazykovej komunikácie v každodenných komunikačných situáciách, hoci si realizáciu variabilnosti implicitnosti používateľa jazyka často ani neuvedomujú.

V jadre príspevku sa reflektuje snaha usúvzťažniť tendenciu uplatnenia implicitného vyjadrovania sa interaktantov v bežnom sociálnom styku so známymi postulátmi komunikácie z kooperačnej koncepcie H. P. Gricea. Táto koncepcia predstavuje známe pravidlá, ktorými by sa mala riadiť jazyková komunikácia a ktoré sú výsledkom Griceovho pozorovania skutočnej sociálnej interakcie. Koncipovanie príspevku tak môže reflektovať niektoré z aspektov každodenného diskurzu, ktorý je popri mnohých iných aspektoch aj „(...) formou sociálnej interakcie (ako je konverzácia), sociálnou praktikou (...)“ (T. A. van Dijk, podľa Dolník – Orgoňová, 2010, s. 63).

Poukázaním na súvislosti implicitnosti so zásadou kvantity, spôsobu i relevancie Griceovho princípu v jadre príspevku (s ilustračnými exemplifikáciami) sa snažíme poukázať na možnosti tohto fenoménu vo verbálnej komunikácii a interakcii, a to nielen v zmysle „úspornosti“ (jazykovej, časovej či artikulačnej). Počítať s vlastnosťou jazyka implikovať význam je v komunikácii nevyhnutné. Výhody implicitnosti, pravdepodobne, zatieňujú zdanlivé nevýhody, pretože umožňuje regulovať vzťah medzi potrebami komunikácie a možnosťami komunikujúcich.

Modálnosť právnych textov

Katarína Pekaríková

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

Jazyk právnych textov nie je totožný s jazykom, s ktorým sa stretávame v textoch umeleckej a odbornej literatúry či v publicistike. Právny jazyk si požíčiava veľkú časť výrazov zo slovníka prirodzeného jazyka, čím sa stáva čitateľný pre každého používateľa disponujúceho jazykovou kompetenciou v oblasti národného jazyka, na základe ktorého je vybudovaný daný právny text. Prirodzený jazyk je však vo veľkej miere elastický a najmä predpokladá polysémiu jazykových prostriedkov. Texty vznikajúce na báze prirodzeného jazyka sa vyznačujú otvorenosťou, ktorá môže spôsobiť problémy v recepcii právnych textov. Od práva sa očakáva jasnosť, precíznosť, jednoznačnosť, odstránenie emocionálnosti, informatívnosť, pričom všetky tieto vlastnosti vedú k základným právnym hodnotám: stabilite, istote a právnej bezpečnosti. Právny jazyk možno teda charakterizovať ako systém znakov so špecifickými syntaktickými a sémantickými pravidlami. Racionálny a logický aspekt právnych textov sa najvýraznejšie prejavuje v syntaxi. Ako ukázala Čulenovej analýza (2008), vety v slovenských zákonoch nie sú konštruované podľa pravidiel slovenskej štylistiky a syntaxe, nemožno ich preto posudzovať podľa pravidiel jazykovej správnosti a v prevažnej miere ich nemožno ani upravovať, pretože ich syntagmatické usporiadanie je dôležité pri recepcii významu konkrétneho zákona.

Očakávalo by sa, že takto vyznačené právne texty, ktoré sú zbavené subjektívnosti a zdôrazňuje sa v nich normatívnosť a logickosť, sú modálne bezpríznakové. Viacerí lingvisti (napr. Ďurovič, 1956; Běličková, 1983) však považujú za modálnu každú vetu, výpoveď, a preto aj právne texty nemôžu byť nemoďálne. Obsahujú všetky relevantné jazykové prostriedky, prostredníctvom ktorých sa prejavuje komplexný postoj zákonodarcov k právnej skutočnosti.

Cieľom príspevku je preto na základe frekvenčnej analýzy zistiť dominantný modálny prostriedok, pomocou ktorého rozpoznáme komplexný postoj právnych inštitúcií k obsahu právnych textov, ktorý je špecifický v tom, že v mimojazykovej skutočnosti vyvoláva isté reakcie a mení dovtedajší stav skutočnosti. Ak teda skúmame modálnosť právnych textov, spoznávame jazykom formalizované postoje kompetentných orgánov, ktoré vyvolali nejaké reakcie, odpovede v jazykovej i mimojazykovej skutočnosti. Metóda výskumu je namierená od analýzy modálnosti (modálnych prostriedkov) v právnych zákonoch k charakterizovaniu samotnej modálnosti právnych zákonov.

Modálnosť sa v právnom texte môže realizovať prostredníctvom obligátnych i fakultatívnych indikátorov. Pri obligátnej modálnosti sa pomocou intonačných (melodéμου) a morfológických (modom slovesa) jazykových prostriedkov

utvára základná štruktúra viet, napr. oznamovacích, opytovacích, rozkazovacích, ktoré vyjadrujú intenciu hovoriaceho, a teda pragmatické či ilokučné podmienky. V zákonoch z obchodného a občianskeho práva a súvisiacich predpisoch platných k 1. 1. 2008 a zákone č. 311/2001 Z. z. Zákonníka práce, ktoré sú predmetom našej analýzy, sa bez výnimky stretávame s oznamovacím modálnym typom, tzn. so slovesným indikatívom a klesavou (príp. stúpavo-klesavou) kadenciou. Vzhľadom na komunikačno-pragmatickú koncepciu sa oznamovací modálny typ izolovaných vetných jednotiek môže v skúmaných právnych textoch lepšie vysvetliť prostredníctvom troch komunikačných funkcií výpovedí, t. j. asertívnej, direktívnej a deklaratívnej komunikačnej funkcie, ktoré vyplývajú z povahy zákonov ako normatívnych štátnych dokumentov.

Pri analýze fakultatívnej modálnosti sme sa zamerali predovšetkým na frekvenciu základných modálnych slovíes, ktoré sú polysémické. V zákonoch ako právnych textoch sme sa pri frekvenčnej analýze stretli s epistemicou modálnosťou vo výrazne eliminovanej kvantite (takmer nulovej). Spomínané polysémické modálne slovesá sa neuplatňujú v rámci epistemickej modálnej kategórie. Pri deontických významoch modálnych prostriedkov označujúcich význam možnosť alebo nutnosť (povinnosť) majú najvyššie zastúpenia základné modálne slovesá *môcť* (39,4 %), *musieť* (16,3 %) a adverbium *možno* (12,5 %). Možnosť reprezentovaná modálnym slovesom *môcť* je z frekvenčného hľadiska dominantná, hoci s opačným pomerom možnosti a nutnosti sa stretávame pri záporoch slovíes, t. j. v slovesách *nemôcť* (10,6 %) = *musieť* a *nemusieť* (0,8 %) = *môcť*. Táto štatisticky vyjadrená konfúzia vo frekvenčnom pomere *môcť* – *musieť* a *nemôcť* – *nemusieť* nám napomáha charakterizovať modálnosť právnych textov ako dynamickú expanziu možnosti (reprezentovanej modálnym slovesom *môcť*), ktorá sa prejavuje v rámci nutnosti, normatívnosti ako typického znaku zákonov (*musieť*). Zmena kvantitatívneho pomeru slovíes *nemôcť* a *nemusieť* vnáša do právnych komunikátov paradox a súčasne komplementárnosť medzi príkazom a slobodným konaním (inými slovami: právo vždy so sebou prináša aj povinnosť).

Substantívne operátory *kto* a *čo* ako prostriedky rozvíjania a rozširovania výpovede*

Katarína Podhajecká

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

Pojem operátory ako „prostriedky rozvíjania a rozširovania vety“ uviedol do slovenskej lingvistiky J. Dolník (2005, s. 209) pri tvorbe koncepcie novej morfológie slovenského jazyka. Považujeme za ne jazykové prostriedky s primárnou alebo sekundárnou spájacou funkciou (Kesselová, 2005, s. 129). Medzi operátory patria spojky, relatíva, korelatíva a spojkové výrazy.

Relatíva a korelatíva sú zámená, ktoré z hľadiska slovných druhov patria medzi slová s najširšou komunikačnou platnosťou. Okrem schopnosti zastupovať iné „mená“, ukazovať, odkazovať a pýtať sa, plnia sekundárne aj spájaciu funkciu. Relatíva sú vzťažné slová, korelatíva vznikajú kombináciou ukazovacích zámen v nadradenej vete a relatíva alebo spojky v podradenej vete. Podľa širšieho chápania korelatívnosti sa však medzi odkazovacie výrazy zahŕňajú aj vymedzovacie a neurčité zámená, čím vznikajú korelatíva (Komárek, 1986, s. 220). V našej práci členíme relatíva a korelatíva na substantívne, adjektívne, adverbialne a numerálne, nadväzujúc na klasifikáciu opytovacích zámen podľa J. Šikru na základe lexikálno-sémantických a gramatických vlastností¹.

V príspevku sledujeme substantívne opytovacie zámená *čo* a *kto* v spájacej funkcii. Pozorujeme ich kontextové okolie a aj to, akým spôsobom mení operátor sémantiku okolia, ale aj naopak, či a do akej miery vplýva kontextové okolie na výber operátora, t. j. ako komunikačná situácia a kontext ovplyvňujú výber operátora a ako sa jeho použitím komunikačná funkcia výpovede modifikuje. V ďalších kapitolách postupne preskúmame adjektívne, adverbialne a numerálne operátory, pričom najprv budeme pozorovať vzťahy medzi operátormi v jednej skupine a nakoniec usúvzťazňovať konkurenčné spájacie prostriedky aj v rámci iných skupín.

Výpovede s operátormi *kto* a *čo* vykazujú niekoľko spoločných znakov (vytvárajú podobné ľavostranné kolokácie s verbami i pronominami, dokážu vyjadrovať personálnu deixu, pripájajú vety s podobnou sémantikou alebo komunikačnou funkciou), na druhej strane sa však môžu odlišovať štylisticky i sémanticky. Okrem toho bezrodový operátor *čo* má širšie komunikačné využitie (vyjadruje časovú deixu, odkazuje aj na osoby ženského rodu).

* Príspevok predstavuje prvú kapitolu korpusového výskumu relatív a korelatív ako spájacích prostriedkov a je súčasťou grantového projektu VEGA 1/0169/09 *Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede*.

¹ Keďže J. Šikra člení opytovacie zámená na substantívne, adjektívne, adverbialne a numerálne a tie sa v spájacej funkcii stávajú operátormi, predpokladáme, že túto klasifikáciu môžeme použiť aj na relatíva a korelatíva.

Substantívne operátory sú prostriedky na vyjadrovanie vzťahov medzi vetami a keďže sa z hľadiska syntaktickej funkcie zaraďujú k hypotaktickým spojкам, slúžia na rozvíjanie výpovede. Z tohto rámca sa však vymyká relatívum *čo*, ktoré okrem rozvíjania výpovedí aj rozširuje.

Česko-srbský frazeologický slovník a srbské elektronické zdroje

Snežana Popović

Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha
Filologická fakulta, Univerzita v Bělehradě, Bělehrad

Výzkum komparativní frazeologie v českém a srbském jazykovém areálu zatím v srbské lingvistice nepatří k dominantním tématům. Příčinu tohoto stavu se pokusíme nastínit v závěru této práce, jejímž úkolem je představit aktuální stav srbských elektronických zdrojů, jejich dostupnost, přednosti a možnosti využití. Tato práce navazuje na studii *Možnosti a hranice česko-srbského frazeologického slovníku*, ve které jsme se snažili ukázat na překonání některých nejasností ve výstavbě překladového frazeologického slovníku s tím, že zatím neexistuje speciální česko-srbský frazeologický slovník, a pokud je nám známo, jeho vydání se ani nepřipravuje.

Pomineme-li korpusy vzniklé v rámci jiných výzkumů a mimo území Srbska – zde máme na mysli jak korpus chorvátského jazyka, tak třeba některé paralelní korpusy vzniklé v rámci Českého národního korpusu, – elektronické zdroje srbského jazyka v současnosti činí:

- a) korpus současného srbského jazyka (pozůstává ze 100 milionů slov), přičemž veřejně jsou přístupné tyto subkorpusy:
  - netagovaný korpus srbského jazyka (22 226 437 slov),
  - Henningův korpus (701 672 slov),
  - volební krize roku 2000 (1 355 783 slov),
  - tagovaný korpus srbského jazyka (434 684 slov),
  - netagovaný korpus Karadžićových přísloví (56 798 slov);
- b) korpus srbského jazyka Đorđe Kostiće (11 milionů slov), který se skládá z těchto subkorpusů:
  - subkorpus srbského jazyka I (památky XII. až XVII. století, asi 500 000 slov),
  - subkorpus srbského jazyka II (literatura XVIII. století, asi 1 000 000 slov),
  - subkorpus srbského jazyka III (dílo Vuka S. Karadžiće, asi 1 600 000 slov),
  - subkorpus srbského jazyka IV (texty z 2. pol. XIX. století, asi 1 000 000 slov),
  - subkorpus srbského jazyka V („současný“ srbský jazyk, kolem 7 000 000 slov);
- c) srbský elektronický slovník Milorada Simiće.

Vzhledem k existenci tří na sobě nezávislých korpusů, přičemž pouze první z nich je veřejně přístupný, je jeho využití v současné lingvistice, a tedy i dopad na kvantitativní analýzu srbštiny minimální. K 21. 1. 2011 bylo registrováno

pouze 217 uživatelů a zaznamenáno 147 507 přístupů. Na rozdíl od komfortu Českého národního korpusu jsou omezené i možnosti analýzy přímo v rámci korpusového vyhledávání. Určité omezení vyplývá i z textové databáze, která ve velké většině vychází ze starších textů; současný jazyk je zastoupen jen minimálně, mluvený jazyk není zastoupen vůbec. Důsledkem tohoto stavu je fakt, že při jakémkoliv komparativním lexikografickém výzkumu není možné využívat český a srbský korpus bez omezení a že nejméně v nejbližších letech bude nutné opírat se i nadále o tištěné zdroje; v případě vytváření frazeologického česko-srbského slovníku se jedná o dvě největší lexikografické příručky, tedy o *Srbocharvátsko-český slovník* z roku 1982 a *Česko-srbský slovník* z roku 2000.

Příbuzenské terminologie v jazycích světa

Eliška Pospíšilová

Ústav etnologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Předkládaný článek si klade za cíl seznámit čtenáře s nepříliš známým oborem etnolingvistiky, konkrétně se studiem příbuzenství. A ještě konkrétněji, s typologií příbuzenských termínů.

Příbuzenská terminologie pro daný jazyk je tedy souhrnem všech pojmenování pro členy určité, pokrevně či afinně svázané sociální skupiny. Užití termínů pak přiřazuje jednotlivých členům jejich specifickou sociální roli z pohledu mluvčího, který jim tuto roli přisuzuje právě užitím konkrétního termínu. Dalším důležitým faktorem je shoda a konzistence těchto termínů v rámci jednoho jazyka, což vyřadí nejrůznější hypokoristika, případné (těžko zachytitelné) regionální varianty, novotvary atd. Získaný soubor termínů se pak nejčastěji zobrazuje ve formě genealogického stromu, jen místo konkrétních nacionálí se uvádějí termíny obecné, použité z pohledu ega, tedy mluvčího. Pro tento článek jsou uvedeny tři konkrétní příklady pro češtinu, polštinu a hindštinu.

Pokusy o typologizaci těchto terminologií rozhodně nejsou novinkou. Článek stručně seznamuje s historií typologizací a navrhuje jeden možný aspekt ke zkoumání – totiž morfologickou typologizaci, odvozenost jednotlivých termínů v rámci celého souboru. Záměrem disertační práce je získat vzorek příbuzenských terminologií, aby vznikl typologicky přijatelný vzorek s rovnoměrným zastoupením. Minimální velikost vzorku by se měla pohybovat kolem padesáti jazyků z pěti areálů, ale to je skutečně minimální hranice. Ke každému jazyku a příbuzenské terminologii by měly být uvedeny základní charakteristiky (počet mluvčích, jazyková rodina, areál...), ale i morfologické charakteristiky (míra kumulace/fúze, základní slovosled, počet rodů v daném jazyce apod.). Ideálním výsledkem by bylo nalezení alespoň několika statisticky významných korelací.

Článek je tedy nastíněním možné problematiky a uvedením do jinak téměř neznámého oboru etnolingvistiky.

Onymá Ἀρδάγαστος – Radogost – Radhošť z akcentologického hľadiska

Martin Pukanec

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

Cieľom tohto článku je poukázať na vzťah moravského oronyma *Radhošť* a slovanských antropónym *Ἀρδάγαστος* a *Radogost*.

Toponymický materiál

Naším toponymickým materiálom, s ktorým budeme pracovať sú tvary: *Radhošť* (Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982, s. 253): *Mons Radhost* (1627), *Radgost*, *Rádihost* (1663), *Radosszcz* (1702), *Radagost* (1720), *Radhoschtz* (1810), *Radost* (1818), *Radgost* (1820), *Radhost*, *Radošť*, *Radhost* i *Radhošť* (19. storočie).

Spomedzi starobyklých názvov sú tiež známe tvary (Niederle, 1924, s. 133 – 134; ESSJ 32, 2005, s. 147 – 148): *Radogost* v Lübecku (1186), *Radegast* v Lüneburgu a v Anhalte, južne od Dessau, *Rategasth* v Dolnom Rakúsku (1080), stčes. *Radogosc* pri Vysokom Mýte (1226), stpol. *Radogoszcz* (1397), pol. *Radogoszcz*, *Radogoszczy*, stbulh. *Radogošča* (1330), s./ch. *Radogošta*, pod *Radogoštu*, ďalej *Radagost aqua* (1188) v severnom Nemecku (Jachnow, 1997, s. 74) či vsl. hydronymum *Radogošćb*, no a, samozrejme, ešte aspoň slávny *urbs Riedigost* v kronike Thietmara z Merseburgu (1012–1018), kde sa ctí boh rovnakého mena *Redigast* (Adam z Brém), *Redigast*, *Radigast* (Helmold), *Redegast*, *Redegost* (Saxo Grammaticus).

Tradičná interpretácia toponymického materiálu

Vo všeobecnosti sa usudzuje, že uvedené toponymá sú odvodené od antropónyma *Radogost* doloženého v minulosti.

Antroponymický materiál

Pred konkrétnym etymologickým výkladom vybraných oným treba uviesť najmä významného vodcu Slovanov v 6. storočí menom *Ardágastos*, ďalej Slovana menom *Radogost* v Korutánsku približne z roku 975 (Léger, 2009, s. 150) a bosenského biskupa menom *Radagost* z 12. storočia (Žáček, 1975, s. 44), poľské osobné meno *Radgost* a staroruské *Radogostъ* (ESSJ 32, 2005, s. 148).

Vzťah antropónym *Ardágastos* a *Radogost*

Rozdiel výskytu vokálov *o/a* v menách *Ardágastos* a *Radogost* nepredstavuje problém, problémom je však prízvuk. Ak chceme dať do súvislosti tieto dve mená, musíme počítať s metatézou likvid na začiatku slov. Tá sa mohla udiat' buď v slabike *ar-* s akútom, alebo bez akútu. Grécky zápis však ukazuje, že meno prízvuk na slabike *ar-* nemalo, malo ho na slabike *da-*. Tento prízvuk sa nemohol neskôr posunúť na prvú slabiku cez hypotetickú laryngálu v sú-

lade s Hirtovým pravidlom, pretože toto pravidlo už dávno nefungovalo. Po Meilletovom pravidle boli v praslovančine už len tri typy prízvuku:

1. ustálený prízvuk na slabike s akútom,
2. ustálený prízvuk na slabike bez akútu (tu sa potom neskôr podľa Dybovho pravidla mohol posúvať na nasledujúcu slabiku),
3. pohyblivý prízvuk medzi koreňom bez akútu a koncovkou.

Na základe uvedených skutočností musíme rekonštruovať *Ardagostos bez akútu v prvej slabike, čo by dávalo južnoslovanské a stredoslovenské *Radogost*, ale severoslovanské *R̄odogost*. Z tohto vyplýva, že antroponymá *Ardāgastos* a *Radogost* spolu, zrejme, nesúvisia.

Kniha Daniel v nejstarším českém biblickém překladu*

Markéta Pytlíková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i. Praha

Biblická kniha Daniel, popisující příhody několika zbožných Židů v byzantském zajetí i prorocká vidění o pádu starověkých říší, byla do češtiny poprvé přeložena v rámci úplného biblického překladu z latinské Vulgáty zřejmě v polovině 14. století. Její nejstarší znění zachycuje rukopis Bible drážďanské (kol. 1360) a rukopis Proroků rožmberských (kol. 1390). Podle Vladimíra Kyase byl autorem tohoto převodu překladatel, který svým stylem zapadá do překladatelské skupiny tlumočící *sacerdos* jako *kněz* (dále skupina K). (Druhý překladatelský styl přítomný v nejstarším českém překladu, skupina P, překládá *sacerdos* jako *pop*). Tento překladatel měl přeložit i ostatní prorocké knihy nejstarší české bible a nic jiného. Pozdější průzkumy ovšem naznačily, že minimálně v rámci části biblických knih skupiny K jsou překladatelské postupy a ekvivalenty natolik blízké, že je problematické z tohoto týmu vydělit na základě osobitých překladatelských idiolektů jednotlivé Kyasem předpokládané osobnosti. Cílem tohoto článku je podívat se pod tímto úhlem pohledu na knihu Daniel a porovnat ji jednak s prorockou knihou Izaiáš, jednak s dalšími biblickými knihami přeloženými skupinou K (a s kontrolním vzorkem knih, přeložených skupinou P). Zajímá nás, zda kniha Daniel zapadá svým překladatelským stylem obecně do skupiny K a zda v porovnání s knihou Izaiáš neobjevíme nějaké rysy, kterými by si byly tyto dvě knihy blízké a které by tedy mohly ukazovat na individuální osobnost jejich překladatele.

1. Kniha Daniel v rámci skupiny K

Vzhledem ke dvěma znakům typickým pro skupinu K – již zmíněném překladu latinského *sacerdos* jako *kněz* (oproti *pop* skupiny P) a překladu genitivu *Domini* jako *boží* (oproti *hospodinův* skupiny P) – je Daniel tradičním zástupcem skupiny K. Příslušných ekvivalentů užívá téměř bez výjimky.

2. Kniha Daniel v porovnání s knihou Izaiáš

Zajímavá je situace u neplnovýznamových či gramatických slov. Tato slova byla vybrána již při průzkumu v roce 2002 jako vhodné příklady, na kterých by se snad v rámci překladatelské skupiny K mohly projevit individuální styly jednotlivých překladatelů díky relativně vysoké frekvenci latinských předloh a vysoké variabilitě překladových ekvivalentů.

---

* Tento příspěvek vznikl za podpory projektů GA ČR č. P406/10/1140 *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálůvých bázi)* a GA ČR č. P406/10/1153 *Slovní zásoba staré češtiny a její lexikografické zpracování*.

2.1 Překlad latinského *ecce* v přímé řeči

Jako jeden z charakteristických rozlišovacích znaků byl určen překladový ekvivalent za latinské *ecce* uvozující přímou řeč a odpovídající zhruba novověskému *hle*. Zatímco srovnávací vzorek textů ze skupiny P překládal tuto částici převážně výrazy začínajícími slovem *tot'*, knihy skupiny K překládaly *ecce* ve většině případů výrazy začínajícími slovem *aj*. Kniha Izaiáš i kniha Daniel zapadají v tomto ohledu do skupiny K a nijak se od ní neliší. Obě v nadpolovičním počtu případů překládají *ecce* jako *aj* a výrazů s počátečním *tot'* vůbec neuvívají.

2.2 Dublety *řka* a *a řka* za latinské *dicens* uvozující přímou řeč

Dublety *řka* a *a řka* za latinské *dicens* (bez předcházejícího *et*) uvozující přímou řeč se ukázaly jako další charakteristický znak odlišující skupinu K a skupinu P. Texty skupiny K překládají *dicens* téměř soustavně jako *a řka*. Texty skupiny P užívají v případě knih Paralipomenon celkem hojně obou dublet a evangelní texty dávají soustavně přednost dubletě *řka*. Knihy Izaiáš i Daniel se typem dublety hlásí ke skupině K. Výsledek knihy Daniel je ovšem nutné brát s rezervou, protože vzhledem k jejímu omezenému rozsahu i žánrové specifčnosti je zde výskyt *dicens* velmi nízký (objevuje se pouze dvakrát).

2.3 Dublety *tehda* a *tehdy* za různé latinské spojovací výrazy

Dalším rozlišovacím znakem je užívání dublet *tehda* versus *tehdy* za různé latinské spojovací výrazy. Zkoumané texty skupiny K a skupiny P se totiž v naprosté většině případů přiklánějí buď k jedné, nebo k druhé dubletě. Kniha Izaiáš i kniha Daniel, v souladu s ostatními texty skupiny K, užívají téměř stoprocentně tvaru *tehda*.

2.4 Překladové ekvivalenty za latinskou spojku *autem*

Spojka *autem* je ve většině námi zkoumaných textů zastoupena mnoha deskámkami výskytů a překládána ne jedním, ale hned několika ekvivalenty. Můžeme předpokládat, že se v této pestré mnohosti mohl projevit překladatelův specifický styl. Porovnáme-li ovšem dva nejčastější překladové ekvivalenty za *autem* ve všech zkoumaných biblických knihách, zjistíme, že i v tomto případě se nám vzorek jasně rozpadá na texty skupiny K a texty skupiny P. Zřetelně je to vidět především na nejfrekventovaněji užívaném překladovém ekvivalentu za *autem* – v knihách skupiny K je to až na jednu výjimku *a*, v knihách skupiny P *i* nebo *(a) pak*.

3. Závěr

Ze zkoumaných překladatelských znaků vyplynulo, že kniha Daniel jednoznačně spadá do překladatelské skupiny K. Neprokázalo se, že by tvořila spolu s knihou Izaiáš nějakou „překladatelskou podskupinu“, z které by bylo možné usuzovat na jedinečný styl překladatele knih prorockých. Případné odchylky v knize Daniel je nutno přičíst v první řadě nízké frekvenci zkoumaných překladatelských znaků v textu, která souvisí s žánrovou odlišností části knihy Daniel a pravděpodobně také s jejím nepříliš velkým rozsahem.

Chápanie chrapľavej fonácie v slovenčine

Ľubomír Rendár

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

V štúdiu predstavujeme špecifický typ fonácie, ktorý je v slovenčine frekventovaný aj v bežnej reči.

Termín **chrapľavá fonácia** je v slovenskej lingvistike nový. Vznikol na základe potreby pomenovať špecifický typ hlasu alebo fonácie, s ktorým sme sa stretli pri fonetickom výskume reči (Rendár, 2009a). V slovenskej foniatrii sa na opis uvedeného typu hlasu používa termín *chrapľavosť* (Frič, 2004). V českej lingvistike tento typ fonácie autori Palková – Veroňková – Volín – Skarnitzl (2004, s. 65 – 74) definujú ako *třepeňá fonace*. Po dôkladnej akusticko-percepčnej analýze zvukového materiálu sme sa rozhodli tento typ fonácie nazvať *chrapľavá fonácia*.

Fyziologická charakteristika *chrapľavej fonácie*. Chrapľavú fonáciu zaraďujeme medzi tzv. znelé fonačné typy, ako je napr. neutrálna, dyšná, drsná fonácia či falzet, pri ktorých sa tvorí základný tón F_0 , ktorý je daný aktívnou činnosťou hlasiviek (vzniká fonácia). Do chrapľavej fonácie sa začleňuje *chrapot* a *chrapľavý hlas*. Jednoduchý fonačný typ **chrapot** môžeme produkovať miernymi vibráciami hlasiviek, ktorý je podobný tvoreniu raz tvrdých hlasových začiatkov, prípadne rázov za sebou. Pri chrapote sú obidve časti krhlovej chrupky (arytænoid cartilage) a zadná časť hlasiviek (posteriórna) spojené a nevibrujú, predná časť hlasiviek vibruje veľmi pomaly. Chrapot sa môže kombinovať s hlasom, a tak sa vytvára **chrapľavý hlas**. Pri ňom zadná časť hlasiviek rýchlo vibruje, predná časť hlasiviek a časti krhlovej chrupky sa prejavujú podobne ako pri chrapote. Príčina nepravidelného kmitania môže byť funkčná (nesprávne použitie hlasotvorných orgánov) alebo organicky podmienená patológiou hlasiviek. (Porov. Frič – Havlík – Šram – Švec, 2003, s. 58.) Chrapľavá fonácia má v niektorých jazykoch (napr. jalapa mazatec) dištinktívnu platnosť.

Pri typoch fonácie treba rozlišovať aj patologický a nepatologický hlas. Funkčne sa môže chrapľavá fonácia využívať ako špeciálna hlasová technika niektorých umeleckých smerov alebo speváckych techník.

Akustická charakteristika *chrapľavej fonácie*. Chrapľavá fonácia sa z akustického hľadiska prejavuje ako roztrhaná, rozštiepená amplitúda hlasivkového cyklu artikulácie vokálu. Často sa objavuje nielen na začiatku slova ako typ výslovnosti vokálu, ale aj vnútri alebo na konci slova – v závislosti od pozície vokálu v slove. M. Frič (2004, s. 52) ďalej uvádza, že s chrapľavosťou súvisia najmä hlboké frekvenčné oblasti, a to tak, že pri nej sa hodnoty šumového pozadia zvyšujú, ale nemenia amplitúdu zložiek spektra hlbokých spektrálnych

oblastí. Vo fonetickej transkripcii sa pre chrapľavú fonáciu používa znak $\_$, napr. chrapľavá fonácia vokálu *e*: *ě*.

Chrapľavý hlasový začiatok bezprostredne súvisí s chrapľavou fonáciou. Chrapľavý hlasový začiatok je vlastne chrapľavá fonácia vokálu, ktorým sa začína slovo; často sa vyskytuje aj vo viazanej výslovnosti.

Chrapľavá fonácia – či hovoríme o chrapote, chrapľavom hlase alebo chrapľavom hlasovom začiatku – je bežnou súčasťou slovenčiny, o čom svedčí aj náš výskum, ktorý dokazuje, že chrapľavá fonácia sa po neutrálnej fonácii vyskytuje najčastejšie. Bežná, nepatologická chrapľavá fonácia je, pravdepodobne, daná individuálnymi charakteristikami hlasu expedienta, napr. čím je položený mužský hlas nižšie, tým hlasivky kmitajú s nižšou frekvenciou a čím je nižšia frekvencia, tým je vyššia pravdepodobnosť výskytu chrapľavej výslovnosti a pod.

K německým přejímkám v češtině doby střední*

Kateřina Rysová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Zaměříme se na slova s původem v němčině, která byla přejata do češtiny a již byla (alespoň do určité míry) začleněna do českého jazykového systému jako součást domácí středněčeské slovní zásoby. Jejich hlásková podoba není vždy ustálena, řada z nich kolísá mezi několika variantami. Pozornost bude zaměřena na slova s dvojhláskou *aj/ej* (*glajt/glejt*), a to zejména na jejich stav v období střední češtiny (1500 – 1780).

V *Lexikální databázi humanistické a barokní češtiny* najdeme několik desítek od původu německých slov, jejichž podoba kolísá mezi variantou s *aj* a *ej*.

Příčinu tohoto kolísání můžeme u velkého množství případů hledat již v předávajícím jazyce. Ve střední horní němčině (1050 – 1350) totiž postupně začalo u diftongů docházet k hláskové změně. Výslovnost dvojhlásky *ei* se začala měnit a postupně se otvírala do *ai*. Pro ranou novou horní němčinu (1350 – 1650) už je více méně typická otevřená výslovnost, tedy *ai* (v grafické podobě se v dnešní němčině pro zachycení vyslovovaného *ai* používá zpravidla *ei*). Ne na celém území však k této změně došlo ve stejnou dobu a stejným způsobem.

Pro podobu slov s *aj/ej* v češtině tak může být rozhodující doba jejich převzetí, ale také geografická oblast, ze které dané slovo přišlo¹.

Mnoho německých výpůjček kolísajících mezi podobou s *aj/ej* má však tak rozrůzněnou podobu, že je těžké spolehlivě určit, jak bylo slovo přejato. Některá slova mohla být navíc přejata i vícekrát (z různých jazykových oblastí nebo v různých obdobích).

Například slovo *cejch* se objevuje už ve staré češtině a v podstatě od začátku svého doložení také kolísá. První doklad (*cajch*; psáno *czaych*²) najdeme v KlarGlosA³ na konci 14. století. Podle S. Newerkly se jedná o přejímku ze střhn. *zeichen*. Vedle podoby *cajch* se ve staré češtině vyskytuje i *cejch*, ale také *cích*, *cých*, *cěch*, *cech* (srov. J. Gebauer: *Slovník staročeský*). Dá se předpokládat, že z mluvené němčiny mohlo být slovo přejato s otevřeným diftongem, tedy jako *cajch*. Zároveň je ale možné, že kromě jeho předpokládané výslovnostní podoby zde hrála roli i grafická podoba (díky tzv. Leseausssprache), a objevila

---

* Tento příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR č. P406/10/1165 *Česká slovní zásoba v období humanismu a baroka: vývojové aspekty*.

¹ Vliv může mít ale také např. původ dvojhlásky, zde se však zabýváme jen tou částí slovní zásoby, u které v němčině změna *ei* > *ai* někdy proběhla.

² Předpokládáme čtení *cajch*, ale není vyloučeno, že se tento zápis mohl číst i *cejch*.

³ Zkratky staročeských památek uvádíme v souladu se *Staročeským slovníkem*, zkratky středněčeských památek v souladu s *Lexikální databází humanistické a barokní češtiny*.

se tak i varianta *cejch* (není to ale jediný možný způsob pro objasnění této podoby, srov. dále). Obecně lze ale předpokládat, že většina slov byla z němčiny přejata spíše v mluvené formě než v psané. Ostatní podoby pak mohly vzniknout zjednodušenou nebo zkomolenou výslovností, ale není vyloučeno ani působení nářečních vlivů. Ve střední češtině se však objevuje hlavně *cejch*. Zde si můžeme klást otázku, zda se do vývoje nepromítla i česká změna *aj* v *ej*.

Je zajímavé, že v češtině i v němčině ve vývoji hláskosloví někdy nacházíme velmi podobné tendence – v obou jazycích např. proběhla monoftongizace *ie* v dlouhé *i* i diftongizace dlouhého *i* v *ie*, resp. *y* v *ej* (srov. Newerkla 2004: 24). V případě dvojhlásek *aj* a *ej* ale nacházíme tendence protikladné. Zatímco v němčině došlo k otevření *ei* na *ai*, v češtině se tautosylabické *aj* změnilo na *ej*.

Někdy se do podoby slova v češtině promítly i německé nářeční vlivy. Např. ve východostředobavorské (rakouské) části německého území proběhla monoftongizace *ei* v dlouhé *a*. Proto u některých českých slov nacházíme kromě kolísání mezi *ej/aj* ještě variantu s *á*. Např. slovo *šťráf* bylo do češtiny přejato z bavorsko-rakouského *šťráf* (v rané nové horní němčině *streif*) – srov. Newerkla 2004: 343. V *Lexikální databázi humanistické a barokní češtiny* zcela převažuje varianta *šťráf*, jednou ale v databázi najdeme *štreify z tlusté ryby* (ZíbrtKuch). Obdobné kolísání – mezi *á* a *aj* – najdeme např. u slova *fišpán*. To bylo podle Neweršky přejato do staré češtiny z rané nové horní němčiny, ze slova *fischbein*. Už ve staré češtině se setkáme s kolísáním mezi *fišpán/fišpajn* (doloženy jsou i varianty s *-b-*). Stejná je i situace v češtině doby střední.

Při kolísání slov s *ej* a *aj* (jako např. u zmíněného *cejchu*) si můžeme klást otázku, zda se v podobě daného slova odrazila podoba výslovnostní (výslovnost *ej* nebo *aj*), nebo grafická (digraf *ei*), popř. do určité míry obě. Při kolísání mezi monoftongem *á* a podobami s dvojhláskou už vlivem grafické podoby na českou výslovnost můžeme hůře argumentovat – dva grafické znaky (*ei*) by se v češtině v těchto případech těžko četly jako monoftong (*á*). Zde je tedy pravděpodobnější, že slova byla přejata do češtiny víckrát a v různých podobách.

Nářeční rozkolísanost slova v němčině je častou příčinou rozkolísanosti přejatého slova v české slovní zásobě. Do češtiny se mohly některé výpůjčky dostávat jednak duplicitně v různých obdobích (a tedy v různém stadiu hláskového vývoje němčiny), jednak z různých nářečních oblastí (srov. hláskově odlišné výskyty téhož slova v *Lexikální databázi humanistické a barokní češtiny*: *kurfürst* – *churfürst*, *kupfrštyk* – *kupfrštych*, *pilír* – *filír*, *járgelt* – *jörkelt*, *strožok* – *štrožok*, *štrosok* aj.).

Podobně tedy i slova s *aj/ej/á* mohla být do češtiny převzata několikrát v různých obdobích a z různých jazykových oblastí. Jejich kolísání je tedy primárně zapříčiněno rozrůzněností v (mluvené) předávající němčině. Jak již bylo naznačeno, je třeba počítat i s vlivy, které na přejatá původně německá slova měla čeština (v našem případě změna *aj* v *ej*). Její možné působení však předpokládáme spíše u slov, která byla v systému češtiny zakotvena pevně

a dlouhodobě. Těžko lze podobu původem německých slov s *ej* beze zbytku vysvětlit českou změnou diftongů. Rozrůzněnost podob těchto slov je značná, a jak jsme ukázali, nekolísají jenom mezi *aj* a *ej*, ale objevují se i v jiných formách. I v dnešní češtině někdy tato slova, resp. slovní základy (pokud se v ní udržely) nacházíme rozrůzněná – srov. např. dnešní *cejch* a *vycajchnovat se*.

Deväť trojkou do Petržalky, rýchlo a ľahko: Sonda do slangového tvorenia číselných podstatných mien označujúcich linky MHD v Bratislave

Lucia Satinská

Ústav slavistických a východoevropských štúdií,
Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Príspevok predkladá výsledky výskumnej sondy zameranej na alternatívne pomenúvanie liniek MHD v Bratislave. Impulzom pre daný výskum bolo zachytenie nového číselného pomenovania typu *deväť trojka* ako označenia autobusu č. 93 v bežnej komunikácii. Jeho cieľom bolo zistiť, či má tento typ pomenovania svoje miesto v súčasnom pomenúvaní mestskej dopravy. Výskum prebiehal pomocou dotazníkovej metódy cez sociálnu sieť Facebook, skúmanú vzorku predstavovalo 32 ľudí. Respondenti vpisovali do dotazníkov pomenovania rôznych spojov MHD.

Pre Bratislavu je charakteristické, že jednotlivé typy dopravných prostriedkov sú označované rozdielne: električkové linky jednociferné, len zopár dvoj-ciferné; autobusy takmer vždy dvojciferné (tie sú zároveň najrozšírenejšou dopravou v meste) a trolejbusy trojciferné. Táto skutočnosť sa premieta aj do alternatívnych pomenovaní, ako to ukazujú výsledky výskumu.

Tendencia ekonomicky skracať pomenovania spojov MHD sa ukázala najproduktívnejšia pri označovaní autobusov, kde sa pomenovania typu *deväť trojka*, *deväť deviatka*, *deväť devina*, *osem osmička*, *osem osma*, *osem osmina* vyskytovali veľmi často. Možno trochu nečakane sa však vyskytli analogické pomenovania aj pri električkách a trolejbusoch (*jedna štvorka*, *jedna štyrka*, *jedna jednotka*, *dva nula päťka*, *dve desina*, *dva dvanásťka* a pod.).

Možno predpokladať, že pomenovania typu *deväť trojka* vznikli v slangu používateľov MHD primárne na zefektívnenie komunikácie vynechaním komunikačne významovo prebytočnej časti „-desiat-“ v číselnom pomenovaní typu *deväťdesiattrojka*. Tento spôsob tvorenia označení spojov MHD sa presunul aj tam, kde jeho funkcia už nie je ekonomická (pri električkách a trolejbusoch tieto pomenovania nie sú oproti spisovným kratšie), ale skôr zábavná a ozvlášťňujúca.

Analýza gestiky trénera vo volejbalových zápasoch*

Terézia Slančová – Peter Kačúr

Katedra športovej humanistiky a kinantropológie, Fakulta športu,
Prešovská univerzita, Prešov

Z celkového množstva špecifických aspektov neverbálneho prejavu sa autori zamerali na analýzu gestiky trénera ako jednej z najvýznamnejších zložiek neverbálnej komunikácie. Gestiku chápu ako pohyby hornými a dolnými končatinami, celým telom, resp. ich kombináciu. Analýza bola zameraná na rozdelenie gest, ich výskyt a následné porovnanie v prejave trénera v rámci jeho komunikácie s hráčmi volejbalu staršieho školského veku v priebehu dvoch zápasov s rozdielnym výsledkom (výhra a prehra). Zároveň autori hodnotili gestá podľa ich emočného ladenia v spektre pozitívny verzus negatívny. Východiskom analýzy sa stal video- a audiozáznam dvoch volejbalových zápasov a následná transkripčia a kódovanie neverbálneho prejavu trénera pomocou vlastného systému kódovania.

Kľúčové slová: gestá, neverbálna komunikácia, tréner, volejbal

---

* Príspevok je súčasťou grantovej úlohy VEGA č. 1/0455/08 *Komunikácia medzi trénerom a hráčmi loptových hier staršieho školského veku.*

Prezývkové obyvateľské mená na Orave

Gabriela Slezáková

Katedra slovanských jazykov, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

V súčasnej onomastike sa pozornosť bádateľov nevenuje iba samotnému vlastnému menu či etymológii apelatív, ale najmä jeho fungovaniu a postaveniu v rámci spoločenskej komunikácie. V našom príspevku sa zameriame na osobitnú skupinu neúradných vlastných mien, ktoré však na rozdiel od väčšiny ostatných nepomenúvajú jednotlivcov, ale menšie či väčšie kolektívy. Poukážeme teda na charakteristické vlastnosti a znaky prezývkových obyvateľských mien na Orave, na ich motiváciu a funkciu v spoločenskej komunikácii. Problematike prezývkových obyvateľských mien na Orave sa vo svojej práci venoval aj A. Habovštiak. Neobsiahol však celý región Oravy, my preto na účely nášho príspevku dopĺňame jeho zozbieraný materiál zo zostávajúcich 25 obcí a ich prezývkami, ktoré sme zozbierali vďaka informátorom rôznych vekových kategórií.

Terminológia na označenie tohto druhu prezývky sa ustalovala v procese vývinu českej a slovenskej onomastiky postupne. Základná sústava a terminológia slovanskej onomastiky (Svoboda, 1973) uvádza tri termíny na označenie tejto prezývky, a to: **1. skupinové antroponymum** – vlastné meno skupiny ľudí, ktorí tvoria isté spoločenstvo, **2. prezývkové vlastné meno** – doplnkové, neúradné vlastné meno, ktoré väčšinou charakterizuje osoby, miesta alebo veci a vzťahuje sa napr. na povolanie, vlastnosť či pôvod nositeľa mena; môže, ale nemusí obsahovať pozitívne alebo negatívne hodnotenie, **3. posmešné vlastné meno** – žartovné, často i pejoratívna prezývka osoby, miesta alebo veci. V našom príspevku sa budeme pridržiavať termínu **prezývkové vlastné (obyvateľské) meno**, nakoľko podľa nášho názoru najlepšie vystihuje pomenovanie skupiny obyvateľov jednotlivých obcí.

Charakteristickými vlastnosťami prezývkových vlastných mien sú kolektívnosť, neoficiálnosť (neštandardizovanosť), expresívnosť a nárečivosť. Uplatňujú sa najmä v hovorovej komunikácii, z čoho vyplýva ich neoficiálnosť a tiež fakt, že sú známe len určitej skupine ľudí. To znamená, že obyvatelia jednej obce poznajú prezývky okolitých obcí, avšak prezývkové mená vzdialenejších obcí im už nie sú známe. Na rozdiel od ojkonom, ktorých základom je topografický názov, prezývkové obyvateľské mená nesú aj ďalší sémantický príznak. Prevažná väčšina prezývok má silné citové zafarbenie a mnohokrát ide dokonca o pejoratíva, ktorých komunikačným zámerom bolo v minulosti vyvolanie humornej situácie, provokácia, používali sa ako prostriedky vtípu a žartu. Ako uvádza J. Krško (1999), rozdiel medzi úradným názvom obce, ojkonomom a prezývkovým obyvateľským menom spočíva v tom, že ojkonymum môže

existovať samostatne, jeho sémantická hodnota je nízka, avšak jeho identifikačná a lokalizačná funkcia je silná, akčný rádius závisí od veľkosti a spoločenskej dôležitosti pomenovanej obce, zatiaľ čo prezývkové obyvateľské meno je charakteristické vysokou dávkou expresivity a lokalizačnú funkciu plní iba čiastočne, akčný rádius je omnoho nižší.

Skúmaniu prezývkových obyvateľských mien pomáha najmä jeho motivácia, teda na základe čoho dané prezývkové obyvateľské meno vzniklo, od čoho je odvodené. Nie vždy je však motivácia známa (nepamätajú si ju ani najstarší obyvatelia obce), preto sa možno iba pokúsiť odvodiť ju z lexikálneho významu apelatíva, ktoré je základom danej prezývky. Časť prezývkových obyvateľských mien na Orave je motivovaná zamestnaním alebo remeslom, ktoré obyvatelia obce vykonávali a ktorým boli známi v širšom okolí (tieto prezývky nevykazujú vysoký stupeň expresivity). Veľmi rozšíreným motivantom boli pri vzniku prezývkových obyvateľských mien duševné a telesné vlastnosti obyvateľov obce, ktoré pokladali občania iných dedín za charakteristické. A. Habovštiak (1968) vo svojej práci o prezývkach oravských dedín vyčleňuje aj skupiny prezývok, ktorých motiváciou sa stal vzťah obyvateľov k jedlu.

Viacere prezývky vznikli na základe nárečových charakteristík, ktoré sa objavili v niektorej obci, pričom v inej sa daný jav nevyskytoval. Motiváciou vzniku prezývkových obyvateľských mien mohla byť aj udalosť, ktorá sa stala iba raz a viac sa nezopakovala, prípadne udalosť, ktorá sa opakovala pravidelne. Pri skúmaní prezývkových obyvateľských mien sme sa však stretli aj s prípadom, keď mali obyvatelia obce prezývku s dvomi motiváciami, z ktorých jedna bola daná na základe opakovanej a jedna na základe jednorazovej udalosti.

Z formálneho hľadiska majú prezývkové obyvateľské mená najčastejšie tvar apelatív, zriedkavejšie predstavuje prezývku proprium či združené pomenovanie. Viacere prezývkové obyvateľské mená na Orave majú tvar citoslovca a sú určené priamo na pokrik, pokiaľ sa v blízkosti nachádza obyvateľ danej obce.

Na záver príspevku vyjadrujeme presvedčenie, že problematika bádania tohto druhu osobných mien je z onomastického hľadiska nanajvýš zaujímavá a zasluhuje si pozornosť jazykovedcov aj z toho dôvodu, že postupom času bude jej skúmanie vzhľadom na postupné zanikanie prezývkových obyvateľských mien čoraz ťažšie.

Štylistické aspekty Kollárových Pamätí z mladších rokov života

Lenka Szentesiová

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy,
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Predkladaný príspevok sa zaoberá analýzou vybraných štylistických kategórií v autobiografii Jána Kollára. Vychádza z kategórie autenticity výpovede, predstavujúcej základný kompozičný atribút biografických diel, na základe ktorého následne analyzuje lexikálnu a syntaktickú štruktúru diela. Zároveň si všíma otázku funkcie autenticity v umeleckých textoch, ktorá sa v zásade chápe ako prvok štylizácie výpovede (teda ako súčasť autorskej koncepcie).

V prvých kapitolách príspevku je (vychádzajúc z výrazovej koncepcie štýlu Františka Miku) vyčlenených niekoľko základných výrazových štylistických vlastností daného textu (napr. subjektívnosť, emocionálnosť, markantnosť, intelektuálnosť), v ďalšej časti ide o ich konkrétnu demonštráciu na príkladoch. Príspevok si všíma najmä tie štylistické vlastnosti textu, ktoré sú umelecky príznakové a z hľadiska štruktúry diela relevantné. V rovine lexiky je to napríklad miera obraznosti, funkcia biblizmov, využívanie knižných lexikálnych prostriedkov, ale aj multilingvizmus a makarónsky jazykový prejav. V rovine syntaxe ide najmä o inverzný vetný slovosled, funkciu zvolacích viet a prechodníkových väzieb a výskyt rečníckych otázok.

Cieľom príspevku je upozorniť na jazykovedné charakteristiky Kollárovho textu a zároveň tak naznačiť možnosti interdisciplinárneho výskumu jeho diela.

K intertextovým vztahům *Zprávy písma slovenského* Tobiáše Masníka: prameny *Zprávy*, *Zpráva* jako pramen*

Štěpán Šimek

Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky, v. v. i. Praha

Příspěvek se zaměřuje na pravopisně-gramatickou příručku Tobiáše Masníka-Masníka *Zpráva písma slovenského, jak se má správně čísti, psáti i tisknouti* z roku 1696. Soustředí se na intertextové vztahy mezi tímto textem a texty jiných jazykových příruček: snaží se poněkud detailněji a přesněji popsat zdroje, příp. vzory, z nichž Masník čerpal nebo jimiž se inspiroval; v závěru také klade otázku, zda se text *Zprávy* nestal pretextem mladších gramatických prací.

Z analýzy srovnávající text *Zprávy* s texty starších mluvnic a jazykových příruček zabývajících se především češtinou vyplývá, že jedním z hlavních Masníkových zdrojů byla kromě tzv. *Žáčka* M. V. Štejera (jež je již popsáno ve starší odborné literatuře) i mluvnice *Grammaticae Bohemicae, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numrisque illustratae ac distinctae, libri duo* (1603) Vavřince Benedikta z Nudožer – od něj Masník přebírá pojednání o neohybých slovních druzích kromě interjekcí. Oddíl věnovaný citoslovcím (neobsažený u Štejera a zcela jinak zpracovaný v Nudožerinově gramatice) srovnáváme s dalšími, především barokními mluvnicemi (Drachovského, Konstance, Rosy a Komenského).

Ze zjištěných skutečností si dovoluujeme učinit závěr, že dříve uveřejněný názor o Masníkově inspiraci *Čechořečností* Václava Jana Rosy není tedy zcela podložený.

Při zkoumání, jestli a do jaké míry mohl být text *Zprávy*, ať zprostředkovaně, či přímo, pretextem mladších gramatických prací, se soustředíme především na mluvnici Pavla Doležala.

---

* Příspěvek vznikl v rámci projektů GA ČR č. P406/10/1140 *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálovýchází)*, GA ČR č. P406/10/1153 *Slovní zásoba staré češtiny a její lexikografické zpracování* a za podpory Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny č. LC 546.

Slovesá vyjadrujúce manuálne činnosti v slovenčine

Ivan Štancel

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Predmetom analýzy je prienik do problematiky slovtvornej motivácie, pričom sa sústreďíme na sémantickú štruktúru skupiny slovík vyjadrujúcich manuálnu činnosť. Pri analýze boli nosné práce J. Furdíka (2004), K. Buzássyovej (1974), J. Horeckého (1971) a E. Sekaninovej (1980).

Na vzorke slovtvorných hniezd manuálnych slovík (slovtvorne nemotivovaných: *brúsiť*, *hnieť*, *krojiť/krájať*, *lámať*, *miesiť*, *miešať*, *rezať*, *rúbať*, *sekať*, *strúhať*, *ťahať*, *vrtáť*; desubstantív: *frézovať*, *rýľovať*, *veslovať*; deadjektív: *čistiť*, *bieliť*, *riediť*, *sladiť*; deinterjektíva *pichat'*) sme skúmali rôzne faktory – každý derivát sme zaradili do príslušnej onomaziologickej kategórie a slovtvorného typu.

Pri substantívnych derivátoch sme brali do úvahy transpozičné kategórie spredmetnenia deja (produktívne typy napr. na sufix *-nie/-tie*: *brúsenie*, *sekanie*, *čistenie*, *seknutie*; transflexné *rez-ø*, *výsek-ø*) a spredmetnenia vlastnosti (aj tu je najproduktívnejší slovtvorný formant sufix *-osť*: *lámavosť*).

Modifikáciu významu vidíme pri deminutívach (*seker-ka*) a feminatívach (*rezbár-ka*).

Ďalej sme sledovali mutačné kategórie činiteľských názvov (najproduktívnejší typ na sufix *-č*: *brusi-č*, *čisti-č*, *ruba-č*), názvov nositeľa deja (*ŕažeň*), prostriedkov činnosti (silný typ na sufix *-dlo*: *bieli-dlo*, *brúsi-dlo*, *strúha-dlo*), miesta deja (sufixy *-áreň/-iareň/-areň*: *čist-iareň*, *fréz-areň*; *-isko*: *rúban-isko*), objektov činnosti (*-anka*: *strúh-anka*), názvov odborov ľudskej činnosti (patria k typu s formantom *-stvo/-tvo*: *krajčírstvo*, *rezbárstvo*) a najobsažnejšiu kategóriu názvov výsledkov činnosti (najviac derivátov vzniká transflexne, napr. *rez-ø*, *nárez-ø*).

Adjektívne deriváty určujeme v našom prípade v rámci kategórií mutačného a transpozičného typu.

V rámci mutačného typu onomaziologickej kategórie registrujeme medzi derivátmi slov našej vzorky vzťahové a vzťahovo-akostné ododeniny, ktorých motivantom je sloveso (*rezať* → *reza-cí*) alebo substantívum (*rezať* → *pre-rezať* → *prierez-ø* → *prierez-ový*). Medzi desubstantívami a deadverbiami prevažujú, vzhľadom na slovný druh nami zvolených východiskových slov celkom pochopiteľne, adjektíva s významom deja.

Typ transpozičnej kategórie pokrývajú deverbátiva ododené z činných i trpných prítáčstí (*očisťujúci*, *brúsený*).

Slovesné deriváty (okrem desubstantív a deadjektív) nami vybraných hniezd spadajú výlučne do modifikačnej kategórie, čo má súvis s obmenou významu slovík pri zmene vidu a spôsobe slovesného deja.

Perfektivizácia slovies predstavuje oblasť, kde má bohaté uplatnenie prefixálny systém. Ten modifikuje väčšinou východiskové sloveso a prináša množstvo nových významov vyjadrujúcich rozličné spôsoby slovesného deja, ktoré E. Seikaninová (1980) rozdeľuje na lokalizovanosť (sledujeme určenie pozície a smerovania deja v priestore), napr. *vmiešať*, temporálnosť (časové zaradenie: začiatok deja, koniec deja, jednorazovosť deja, strávenie času dejom a pod.), napr. *dočistiť*, a modalitosť (rôzne spôsoby priebehu deja: malá a veľká miera deja, postupnosť, dodatočné vykonanie a pod.), napr. *nasekať*.

Imperfektivizácia sa ako opačný proces často realizuje prostredníctvom sufexácie. Výsledkom tohto procesu sú druhotné nedokonavé slovesá (sekundárne imperfektíva). Množstvo jestvujúcich sufexov je síce malé, no aj s použitím sufexu sa v našej vzorke tvorí viac ako sto derivátov. Zachytili sme tieto typy motivátov: *mieš-avať*, *obrus-ovať*, *odsek-úvať*. Transflexne sa utvorila lexéma *dosládz-at'*.

Tvorenie nových slov pridaním reflexivizačného komponentu *sa/si* je tiež dôležitým slovotvorným postupom v intraverbálnej slovotvorbe, napr. deriváty *miešať sa*, *tahať sa*, *vrtieť sa*. Použitie komponentu *sa/si* ako derivačnej morfémy v spojení s afixom so sebou často prináša modifikáciu spôsobu slovesného deja.

Pri príslovkových derivátoch sme sa v priestore našej vzorky sústredili na deadjektíva a deverbatíva v transpozičných kategóriách „prechodu vlastnosti na okolnosť“ a „prechodu deja na okolnosť“. Našli sme niekoľko motivátov v druhej z kategórií: *láman-e*, *nezlomn-e*; a v podobe kompozít: *krkolomný* → *krkolomne*.

Samotné kompozitá tu majú niektorý zo slovotvorných základov slovesný. Radia sa do kategórií modifikačného typu a mutačného typu.

Okrem uvedenej klasifikácie sme pozorovali aj iné dôležité javy – v prípade slovesa vidíme tiež častú polysémiu a súbežne s ňou prelínanie sémantických skupín a onomaziologických kategórií. Pozorujeme aj pomerne hojný výskyt slovnodruhových prechodov alebo pohyb významov derivátom medzi abstraktnosťou a konkrétnosťou a sémantickú iradiáciu. Motivačný potenciál lexém ovplyvňuje aj frekvencia používania danej lexémy v jazyku a odraz reálnej povahy samotnej činnosti vo významovej štruktúre slovesa.

Vidíme teda, ako sa všeobecne bohaté možnosti slovotvorby môžu uplatniť v užšom priestore konkrétnej, špecifickej sémantickej skupiny lexém.

K interpretaci toponyma *Kocanda*

Pavel Štěpán

Oddělení onomastiky, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

České toponymum *Kocanda* patří mezi jména, na jejichž výklad dosud nejsou jednotné názory. Toto zeměpisné jméno je v Čechách (i na Moravě a ve Slezsku) relativně velmi časté. V Abecedním generálním katalogu pomístních jmen z území Čech zahrnuje lexikální jednotka *KOCANDA* více než 120 dokladů.

Zpracovatelé soupisů pomístních jmen v naprosté většině případů uvádějí, že v místech zvaných *Kocanda* nebo *Na Kocandě* stávala stará (často zájezdní, formanská) hospoda. Význam „předměstská hospoda, obyčejně za vsí“ uvádí u apelativa *kocanda* kupř. *Příruční slovník jazyka českého*. Jméno *Kocanda* jakožto častý název hospod byl v minulosti vykládán mj. ze slovesa *kocat* „kecat, tlachat“ (srov. Bartoš, 1906, s. 148).

Podle I. Vávry (1968) byla u mnoha hospod nesoucích jméno *Kocanda* nápadná jejich výrazná stavební dispozice: jednalo se o hostince s velkou místností určenou pro lidové zábavy. Vávra na základě tohoto zjištění spojoval jméno *Kocanda* se slovesem *kocati se* ve významu „mazlit se“. Výklad z tohoto slovesa, který se objevoval již dříve, odmítá V. Machek s odůvodněním, že tento výraz „se užívá jen o mazlení s dětmi“; v Lexikálním archivu Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., však nacházíme i doklady jiné.

V. Machek (1947) podává obsáhlý výklad, v němž dochází k závěru, že výraz *kocanda* byl vytvořen z německého plurálu *Kotsassen*, dolnoněmecky *kotsaten*, který označoval lidi „pocházející ze synů mnohočlenných rodin, kteří nemohli zdědit rodinný statek, z levobočků, osamostatnělých čeledínů apod.“. Jakkoli se tento často přijímaný výklad může jevit jako pravděpodobný, kloníme se spíše k výkladu jinému.

Při výkladu lexikální jednotky *KOCANDA* se jeví jako vhodné vycházet z toponymického kontextu. U českých toponym (a to zvláště názvů místních částí) se často setkáváme s tvořením sufixem *-nda* od expresivních sloves. V Abecedním generálním katalogu pomístních jmen z území Čech (který zahrnuje i jména místních částí) jsou zaznamenány lexikální jednotky *HÁDANDA*, *HAFANDA*, *RAFANDA*, *ČURANDA*, *DUPANDA*, *KLEPANDA*, *ŠTĚKANDA*, odvozené od expresivních sloves *hádat (se)*, *hafat*, *rafat*, *štěkat*, *čurat*, *dupat*, *klepat* (ve významu „pomlouvat“). Tento typ toponym nad ostatními takto zakončenými zeměpisnými jmény početně výrazně převažuje. Jeví se proto jako pravděpodobné, že i lexikální jednotka *KOCANDA* byla vytvořena od expresivního slovesa.

Mimo jiné i z tohoto důvodu se přikláníme k již citovanému výkladu F. Bartoše (1906), který vykládá lexikální jednotku *KOCANDA* ze slovesa *kocat*

„tlachat“. Jedna z častěji uváděných námitek proti tomuto výkladu je založena na skutečnosti, že sloveso *kocati* je pouze západomoravské. Přestože V. Machek patří mezi autory, kteří výklad výrazu *KOCANDA* ze slovesa *kocat* odmítají, nacházíme v jeho příspěvku argumenty svědčící ve prospěch této interpretace.

Sloveso „kecat“ má podle V. Machka (1947, s. 89) význam „kapati, stříkati, pleskati nějakou hustou tekutinou, blátem, vlhkým sněhem apod.“; jedná se zjevně o sloveso expresivní, které je obecně užíváno „přeneseně pro hloupé a neužitečné tlachání, klábosení, žvanění. Slova expresivní se vyznačují tím, že jejich hlásková stavba není zcela pevná, kolísají v nich jak souhlásky, tak samohlásky. [...] Pro nás je důležité to, že na západní Moravě pro přenesený význam „tlachati“ je *kocat* (Bartoš). Toto moravské *kocat* je zřejmě totéž co české *kecati*.“ Machek (1947, s. 89) dále konstatuje, že v Čechách sice v tomto slovese *-o-* doloženo není, avšak v případech často značně variabilních expresivních slov to není podstatné. Domnívá se proto, že slovo *kocanda* s významem „šťáva vytékající ze švestek při sušení“, doložené z Rakovnícka, bylo utvořeno právě od slovesa *kocat*, které „patrně bylo kdysi [...] i na Rakovnícku“ (Machek 1947, s. 89). Pokud však připustíme, že tam, kde je doloženo jen *kecati*, mohlo existovat i sloveso *kocati* ve významu „kapati, stříkati, pleskati apod.“, mohlo by tam být jistě užíváno i v přeneseném významu „tlachati“. Toponymum *Kocanda* (které je s apelvativem *kocanda* „šťáva vytékající ze švestek při sušení“ homonymní) mohlo tedy být utvořeno od expresivního slovesa *kocati* „tlachati“ i tam, kde toto sloveso není přímo doloženo. Namítá-li tedy Machek u Bartošova výkladu, že „by se *kocanda* nehodila do Čech, neboť v Čechách „tlachati“ nezni *kocati*, ale všude jen *kecati*“ (Machek 1947, s. 92), sám si tím odporuje.

Přílišnou váhu nemá ani již citovaná Machkova námitka, že jméno *Kocanda* patří i jiným samotám, než jsou hospody. Pokud v Bartošově výkladu „místnost, kde se kocá, tlachá“ nahradíme slovo „místnost“ obecnějším výrazem „místo“, je tento výklad bez obtíží aplikovatelný na jakoukoli místní část. Lze nepochybně souhlasit s Machkovým tvrzením, že lexikální jednotku *KOCANDA* nelze dávat do souvislosti výhradně s hospodami, neboť existuje celá řada míst zvaných *Kocanda*, kde hospoda patrně nikdy nestála. Domníváme se však, že jméno *Kocanda* mohlo označovat jakoukoli místní část, samotu, domek apod., kde se kocalo, tlachalo.

Korpus řečových vzorů*

Veronika Štěpánová

Oddělení jazykové kultury, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i. Praha
Ústav českého jazyka a teorie komunikace,
Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

V současné době neprobíhá žádný rozsáhlejší výzkum, který by se týkal zvukové podoby češtiny v médiích a systematicky se věnoval analýze jednotlivých výslovnostních jevů. Na toto téma bylo dosud publikováno několik dílčích článků, zpravidla se však nejedná o rozsáhlejší a detailnější studie. Jediným pracovištěm, které se v současnosti zabývá výslovností v médiích (alespoň doplňkově k mnohým dalším povinnostem a tématům), je Fonetický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. V Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR bylo fonetické oddělení zrušeno na konci roku 1992; v oddělení jazykové kultury nyní nepatří ortoepická problematika mezi hlavní úkoly. Ani ve Fonetickém ústavu však dosud není k dispozici ucelenější korpus nahrávek profesionálních mluvčích, z něhož by se dalo při fonetických analýzách vycházet.

Mluvěcí v médiích působí mimo jiné na posluchače jako tzv. řečové vzory. Termín řečový vzor nemá jen pozitivní význam. Za řečový vzor je považován každý mluvčí, který svým (pravidelným) vystupováním působí (tak či onak) na širokou veřejnost, nejčastěji tedy prostřednictvím médií.

Tento příspěvek představuje projekt s názvem **Korpus nahrávek českých řečových vzorů**, který je podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy. Prvotním cílem projektu je vybudování korpusu nahrávek rozhlasových moderátorů. Tento korpus bude následně sloužit jako zdroj materiálu k analýze vybraných výslovnostních jevů. Předpokládá se však další a širší možné používání ostatními lingvisty zabývajícími se současným jazykem v médiích. Hlavním cílem projektu tedy není pouhé shromáždění materiálu, ale především jeho odpovídající vědecké využití, na něž lze v budoucnu dále navazovat.

Hlavním cílem projektu je vytvoření korpusu nahrávek s jejich prepisy, který poslouží jako zdroj výzkumu výslovnostní normy (eventuálně v budoucnu i jako jeden ze zdrojů při možné tvorbě nové kodifikace výslovnosti spisovné češtiny). Jedná se o monologické nahrávky profesionálních mluvčích z veřejnoprávního Českého rozhlasu. Tito moderátoři a hlasatelé působí jako tzv. řečové vzory, jejichž rozlučené projevy se považují za jeden z významných zdrojů při výzkumu ortoepické normy. Materiál je získáván ze zvukového archivu Českého rozhlasu, z něhož lze volně stahovat záznamy mnoha rozhlaso-

---

* Příspěvek vznikl s podporou projektu *Korpus nahrávek českých řečových vzorů* financovaného pod číslem 0264/2010 Grantovou agenturou UK a v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu *Slovo, jazyk, smysl* (číslo 261103).

vých pořadů v dobré kvalitě (vzorkovací frekvence 44 100 Hz). Vybírání jsou ti mluvčí, od nichž je k dispozici větší množství delších nahrávek, aby bylo pravděpodobné, že se v nich vyskytnou sledované jevy v dostatečném počtu.

Projekt zahrnuje i testování všech vybraných mluvčích pomocí poslechových testů řečových vzorů. Poslechové testy typu „řečový vzor“ slouží k mapování podoby mluvených projevů u současných mluvčích v rozhlasu nebo v televizi. Při hodnocení daného mluvčího v těchto testech jde především o zaznamenání subjektivního spontánního pocitu, ne o detailní fonetickou analýzu. Posluchači jsou proto instruováni, aby brali v potaz nejen správnou a zřetelnou výslovnost, ale i například mluvní tempo, umístění nádechů, hlasitost projevu a celkové působení mluvčího (příjemnou výšku a barvu hlasu atd.).

Do korpusu však budou zařazeni nejen ti mluvčí, kteří na jejich základě budou ohodnoceni pozitivně (tj. jsou posluchači hodnoceni jako dobří mluvčí a jejich promluvy by tedy mohly být jedním ze zdrojů při zjišťování spisovné normy). Negativně hodnocené projevy mohou sloužit jako vhodný srovnávací materiál.

Představovaný projekt má 3 hlavní fáze:

1. Výběr mluvčích do korpusu. Materiál je vybrán tak, aby obsahoval jen takové promluvy, které budou po stránce lexikální, morfologické i syntaktické odpovídat spisovnému standardu. V takových případech lze předpokládat, že se profesionální mluvčí snaží dodržet i ortoepické zásady. Zařazeny nebudou např. situace, v nichž se moderátor přizpůsobí nespisovně mluvě svého hosta. Mluvčí jsou voleni rovněž s důrazem na vyváženost pohlaví a sledován je rovněž regionální původ mluvčích atp. Předběžně se předpokládá výběr nejméně dvaceti mluvčích, od nichž se získá několik desítek hodin nahrávek.

2. Přepis vybraných nahrávek. Po předchozích zkušenostech s vyhledáváním v korpusech mluveného jazyka (např. v Pražském fonetickém korpusu) byl vybrán ortografický způsob přepisu nahrávek. Detailní fonetický přepis by vyhledávání příliš neusnadnil (někdy spíše zkomplikoval), navíc by se kvůli časové i odborné náročnosti transkripce neúměrně navýšil rozpočet celého projektu. Během letošního roku byla navázána spolupráce s Ústavem formální a aplikované lingvistiky Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, kde se právě připravuje webové rozhraní, které bude mimo jiné umožňovat registrovaným uživatelům v korpusu vyhledávat, nalezené nahrávky přehrávat a analyzovat.

3. Analýza vybraných výslovnostních jevů. Až bude korpus českých řečových vzorů obsahovat dostatečný počet nahrávek, bude využit při analýze vybraných výslovnostních jevů, která by měla ověřit, zda je u těchto jevů v mluvní praxi dodržována jejich kodifikovaná podoba. Bude se jednat mimo jiné o asimilaci znělosti před hláskou „v“, asimilaci znělosti před jedinečnými konsonanty a dále například o problematiku tzv. rázu, zjednodušování některých souhláskových skupin. Získané poznatky tak mimo jiné doplní jazykovědná zkoumání řeči v médiích.

Celý projekt by měl kromě jiného přispět k vyvolání většího zájmu mezi odbornou a pokud možno i laickou veřejností o problematiku české výslovnosti.

Filozofické východiská pri vytváraní modelu vyučovania proprií v primárnej škole

Mária Tkáčová

Katedra komunikačnej a literárnej výchovy,
Pedagogická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

V príspevku sme sa zamerali na predstavenie základných filozofických atribútov realizovaného výskumu spojeného s vytváraním modelu vyučovania vlastných podstatných mien na prvom stupni základných škôl. Na tému vytvárania modelu sme sa sústredili predovšetkým preto, lebo učivo o vlastných podstatných menách je v súčasnosti najčastejšie späté s pravopisným nácvikom na úkor obsahovej stránky.

Štruktúra príspevku pozostáva z troch častí. V úvodnej stati predkladáme čitateľovi hlavné stimuly, ktoré nás viedli k výberu tejto témy. Obsahom druhej časti sú filozofické aspekty práce. V závere stručne charakterizujeme jednotlivé fázy vyučovacieho procesu, a teda konkrétne projekty modelu vyučovania proprií.

Kľúčové slová: vlastné podstatné meno, filozofické aspekty práce, model vyučovania proprií, integrovaný vyučovací projekt

O areálové lingvistice a středoevropském jazykovém areálu

Tamás Tölgyesi

Ústav slavistiky a středoevropských studií,
Filozofická fakulta, Katolická univerzita Petra Pázmánye, Maďarsko

Za duchovního otce areální typologie je právem považován zakládající člen Pražského lingvistického kroužku Nikolaj Sergejevič Trubeckoj. Ten na Prvém mezinárodním sjezdu lingvistickém v Haagu v roce 1928 – zjevně v souvislosti s bezmála stoletým (B. Kopitar, 1829) neutuchajícím zájmem evropských učenců o porozumění atypické povaze jazyků Balkánu – přišel s myšlenkou rozdělit studovaná jazyková seskupení na dva typy, jazykové svazy (*Sprachbünde*; nový termín), navzájem si podobné svou syntaktickou, morfologickou či fonologickou strukturou, a jazykové rodiny (*Sprachfamilien*), charakterizované především týmiž základními gramatickými morfémy a touž základní slovní zásobou. (Srov. JC49.353; viz Vachek, 2005, s. 84 – 85.) V rychlém sledu následovalo několik dalších studií, v jejichž názvu bylo „jazykový svaz“. Jejich analýze i otázce pojmu jazykový svaz viz A. Vašek (2006). Další vědci, mj. i můj školitel prof. Antonín Vašek, se soustředili na karpatský jazykový areál. Výsledkem rozsáhlého mezinárodního projektu je Karpatský jazykový atlas (7 svazků mapových, 3 svazky pomocné), který vycházel mezi lety 1981 – 2003. Najdeme v něm karpatismy jako např. *baganče, brynza, fujara, salaš, valach* ap. (viz k tomu Vašek, 2001, s. 131).

Vladimír Skalička zahrnuje do tzv. dunajského jazykového svazu vedle maďarštiny, češtiny, slovenštiny také srbochorvátštinu a němčinu (1968, s. 1). Harald Haarmann řadí ve své studii *Aspekte der Arealtypologie* (1976, s. 97) k tzv. areálnímu typu dunajských jazyků kromě němčiny, češtiny, slovenštiny a maďarštiny ještě srbochorvátštinu jako přechodný článek k balkánskému svazu. Podle pražské lingvistky Heleny Kurzové tvoří středoevropský jazykový areál němčina, maďarština, čeština a slovenština jako centrální jazyky, polština a slovinština jako jazyky marginální (1996, s. 58).

Vzájemné působení kontaktních jazyků probíhá v různých jazykových plánech, tj. v plánu foneticko-fonologickém, morfologickém, syntaktickém a lexikálně-sémantickém. Ve své disertační práci (Tölgyesi, 2009a) a dosavadních článcích (Tölgyesi, 2009b, 2009c, 2010a, 2010b) jsem se zabýval lexikálně-sémantickou rovinou a zkoumal přejímání slov z němčiny do českého, slovenského a maďarského jazyka.

V tomto příspěvku jsem chtěl stručně ukázat, že kromě shod lexikálně-sémantických dokazují společné foneticko-fonologické, morfologické i syntaktické jevy existenci středoevropského jazykového areálu, i když některé rysy nejsou charakteristické pro všechny jazyky tohoto území, např. slk. /ä/, nemá

svůj protějšek ve vokalickém systému; maďarština nezná ztrátu znělosti na konci slova.

Při příležitosti tohoto jubilejního kolokvia mi, prosím, dovoluete pár vzpomínek na dřívější konference. V roce 2005 jsem na Mezinárodním setkání mladých lingvistů v Olomouci poznal kolegyně Alexandru Gerlákovou (nyní Chomovou) a Annu Gálisovou, které mě laskavě pozvaly do Tajova na XV. kolokvium. Od té doby jezdím na kolokvia, kde jsem mohl nejen přednášet své příspěvky a vyslechnout si cenné referáty ostatních, ale každý rok jsem také získal nezapomenutelné zážitky a nové kamarády. Z upřímného srdce přeji slovenskému a maďarskému národu, aby v budoucnosti pěstovaly tak dobrý vztah, jaký mám já se svými slovenskými přáteli.

Priestorové metafory v jazykovom diskurze*

Jasna Uhláriková

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta, Univerzita v Novom Sade, Srbsko

Teória o podmienenosti typov jazykovej štruktúry životným prostredím jemu prislúchajúcich predstaviteľov a používateľov jazyka nie je nová. Kategória priestoru má dôležité miesto v početných prírodných a spoločenských vedách, od ktorých nie je menej dôležitý ani lingvistický prístup k tejto problematike. Početné lingvistické výskumy v posledných desaťročiach zdôrazňovali vplyv charakteru životného prostredia na jazykový priestor. Mnohí bádatelia problematiku vzťahu medzi jazykom a priestorom odvodzujú zo samotného vzťahu medzi človekom a priestorom. Srbský lingvista Predrag Piper (1997) to objasňuje ako vrodenu ľudskú potrebu, aby sa autolokalizoval v prvom rade fyzicky cez centrum rovnováhy. Všetko to, s čím sa v jazyku stretáme, nepatrí iba samotnému jazyku, jednotlivé zákonitosti fungovania jazykového systému sa môžu pozorovať ako manifestácia všeobecnejších zákonitostí v ľudskom univerze. To znamená, že potreba človeka definovať priestor okolo seba vytvára potrebu vyjadriť tento priestor a vzťahy v ňom aj pomocou jazyka.

Náš výskum je zameraný na spôsoby vyjadrovania priestorových vzťahov v slovenskom jazyku s dôrazom na výskyt priestorových metafor. V práci sa opierame o niektoré výskumy srbského lingvistu Predraga Pipera, uverejnené v práci *Jezik i prostor (Jazyk a priestor)*, v ktorej autor rozvíja tzv. **teóriu sémantickej lokalizácie**. Podľa Pipera je úlohou teórie sémantickej lokalizácie predovšetkým vytvoriť kompaktný terminologický systém, pričom podáva aj konkrétny návrh a ozrejmjuje ho. Zaoberá sa lokalizátormi (v najväčšej miere miestnymi a časovými) v srbskom, ruskom a macedónskom jazyku, základnými elementmi jazykových výrazov so sémantikou priestorových vzťahov a nakoniec aj priestorovými metaforami v jazyku (srbskom, ruskom a macedónskom). V súlade s jeho tvrdením o veľkej podobnosti slovanských jazykov, pokiaľ ide o vyjadrovanie priestorových vzťahov, pokúsili sme sa niektoré Piperove teórie uplatniť v rámci slovenského jazykového diskurzu. Ako základ výskumu priestorových vzťahov Piper uvádza základné elementy tvoriace jazykové výrazy a konštrukcie, ktorými sa vyjadrujú priestorové významy. Je to trojčlenný model, ktorý tvoria objekt lokalizácie, lokalizátor (prostriedok lokalizácie) a orientátor (konkretizátor vzťahu medzi objektom lokalizácie a lokalizátorom). Spolu tvoria konkrétnu situáciu, napr.: *Knihá je v taške*. (*knihá* = objekt lokalizácie, *taška* = lokalizátor, predložka *v* = orientátor). Všetky tri elementy nie sú vždy explicitne vyjadrené.

---

* Príspevok je súčasťou projektu *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi*, 178017, ktorý financuje Ministerstvo pre vedu a technologický rozvoj Republiky Srbsko.

Vyjadrovanie priestorových významov, čiže použitie istých jazykových prostriedkov na vyjadrenie priestorových vzťahov súvisí s jednotlivými druhmi vzťahov medzi objektom lokalizácie, resp. orientátorom a lokalizátorom. Vyčleňujeme nasledujúce druhy vzťahov medzi nimi: intralokalizácia a extralokalizácia, statickosť (lokativnosť) a dynamickosť (ablativnosť, adlativnosť a perlativnosť), vertikálna a horizontálna os, dištantnosť a proximálnosť, direktivnosť, kvantifikácia.

Priestorové metafory existujú v rozličných funkčných štýloch a rozličných žánroch. V každodennej komunikácii sú také časté a zvyčajné, že si ani nevšimame ich metaforickosť a priestorovú motivovanosť. Priestorová metafora, jej tvary a stupeň abstrakcie sú v lingvistike predmetom výskumu už dlhšie, takže neexistuje potreba redefinovania metafory ako takej, ale naša pozornosť bude upriamená na sémantiku konkrétnych metafor v slovenskom jazykovom diskurze, čiže na otázku, aké nepriestorové významy sa používajú v jazykovom prehovore, utvorené z jazykových prostriedkov so sémantikou primárne priestorovou.

Priestorová metafora vzniká metaforizáciou priestorových relácií, čiže transponovaním kritérií na označovanie priestorových vzťahov (*odskočiť od podlahy*) do vzťahov s inou sémantikou (temporálnosť: *čakať od soboty*, kauzálnosť: *rozplakať sa od radosti*, *oženiť sa z lásky*, kvalifikatívna: *kľúč od auta*, vlastníctvo: *láska v nás ešte žije*, spôsob: *ofarbiť stenu na zeleno* atď.). Priestorové metafory umožňujú konkretizáciu abstraktných obsahov, lebo sú poznačené obraznosťou a živosťou a ľahké na zapamätanie, keďže sú utvorené z jazykových prostriedkov dobre známych používateľom jazyka.

Priestorovou metaforou sa teda nazýva použitie jazykových znakov s primárne priestorovým významom vo funkcii označovania vzťahov, ktoré nie sú priestorového, ale abstraktnejšieho charakteru, no podľa niečoho sú analogické priestorovému vzťahu, a to tomu, či jazykový výraz preberajú (podľa: Piper, 1997, s. 38). Napr.: *prejsť cez rozum*, *dať na vedomie*, *žiť v láske*, *chytiť sa do roboty*, *ceny odišli hore*, *vláda vyniesla zákony*, *on zbytočne vniesol nervozitu do zápasu*.

Kvalitatívna modulácia reči v slovenčine

Lucia Vaľová

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

V práci vychádzame z toho, že v slovenčine väčšinou uvažujeme o silovej, tónovej a časovej modulácii reči. Odborná literatúra uvádza aj kvalitatívnu moduláciu, avšak nevenuje jej rovnakú mieru pozornosti ako ostatným typom modulácie. Nazdávame sa, že kvalitatívna modulácia je komplex faktorov podieľajúcich sa na výslednom efekte komunikácie.

Túto úvahu opierame o vedomosť, že v rečovej komunikácii platí obojstranný vplyv hovoriaceho na počúvajúceho a naopak. Na výslednom efekte sa potom podieľa hlasový timbre a jeho zmeny a v súčinnosti s tým zmeny na suprasegmentálnej úrovni. Kvalitatívna modulácia teda nemá iba prozodický charakter, ale presahuje všetky úrovne intrakomunikačných prostriedkov (intra-, extra- aj paralingválneho) reči, nakoľko zasahuje priamo jadro fóny, a to bez akéhokoľvek vzťahu k dištinktívnym vlastnostiam definujúcim fonémy (dištinktívne vlastnosti foném definuje v syntetickej fonologickej teórii J. Sabol, 1989).

Úvahu o kvalitatívnej modulácii reči preto treba rozdeliť na dve časti: timbre a suprasegmenty.

Timbre, alebo tiež farbu hlasu, určuje jeho spektrálna charakteristika, konfigurácia vyšších harmonických. Umožňuje odlišenie dvoch rovnako vysokých aj rovnako silných hlasov. Timbre hlasu je charakteristika jemu vlastná, ale mení sa vplyvom viacerých okolností: vekom, pohlavím, životným štýlom, dlhodobým zdravotným stavom, povahou, aktuálnym psychosomatickým stavom hovoriaceho.

Vzhľadom na tieto faktory potom uvažujeme o niekoľkých timbrových typoch. Uvažujeme o nich v opozícii k normálnemu hlasu. Za normálny považujeme nie patologický hlas, neutrálny hlas, ktorý znie samotnému hovoriacemu prirodzene a počúvajúcí sa nad ním nepozastavujú, neupútava ich pozornosť viac ako obsah rečového prejavu. Rozdiel v jednotlivých odtieňoch farby hlasu z fyziologického hľadiska spôsobuje rozdielna aktivita hlasoviek, rozdielna kondícia hlasoviek aj posuny v konfigurácii artikulačných dutín. V konečnom dôsledku potom môžeme uvažovať o viacerých podobách hlasu. Odborná literatúra dosiaľ len málo definuje alebo opisuje uvedené skutočnosti. Preto v práci navrhujeme východiskovú systematiku kvalitatívnej modulácie hlasu. V tomto štádiu výskumu sa sústreďujeme na rozdiely vyplývajúce z rozdielnej aktivity hlasoviek a zo zdravotnej (predovšetkých somatickej) kondície hovoriaceho.

Hovoríme tak o hlase, ktorý je chrapľavý, zastretý, drsný, dutý, laryngalizovaný, opisujeme fistulu, neznelý hlas, šepot, dyšný hlas, prídych, nedbanlivý hlas, ostrý tón, nosový hlas, tremor, diplofonický hlas a jódlovanie.

Ukazuje sa, že uvedení systematiku hlasov možno rozdeliť do niekoľkých skupín podľa stupňa obmeny hlasu. Rozdiely sú v rezonancii (nosový hlas vs. nenosový hlas), vo veľkosti hrdlovej dutiny (drsný hlas vznikajúci v zúženej dutine vs. dutý hlas vznikajúci v zväčšenej hrdlovej dutine), veľkosti hlasivkovej štrbiny (dychový hlas vznikajúci pri zúženej hlasivkovej štrbine vs. nedbanlivý vznikajúci pri rozšírenej hlasivkovej štrbine), variáciách či v nasadení výšky (fistula ako extrémne vysoký hlas vs. laryngalizovaný hlas ako extrémne nízky hlas), vo variáciách sily hlasu (tremor vs. hlasy bez variácií amplitúdy), v znelosti (šepot vs. modálny hlas).

Vzhľadom na to, že uvažujeme o kvalitatívnej modulácii reči, uvádzame nielen patologické hlasy, ale aj nie bežné spôsoby fonácie (jódlovanie), resp. aj poruchy reči (nazalizácia), nielen poruchy hlasu. Oba prípady však uvádzame zámerne, lebo ovplyvňujú aj výsledné vyznenie hlasového prejavu, a teda podieľajú sa na kvalitatívnej modulácii.

Z hľadiska suprasegmentov možno o kvalite rečového prejavu uvažovať na dvoch úrovniach: suprasegmenty, ktoré majú delimitačnú, dištinktívnu a gramatickú funkciu a fungujú ako súčasť odovzdávanej informácie v procese komunikácie (melódia odlišujúca oznamováciu a opytováciu vetu, prízvuk odlišujúci slová a slovné spojenia či kvantita odlišujúca význam) a na ďalšej úrovni suprasegmenty charakterizujúce hovoriaceho. A to opäť v dvoch smeroch: odkazujú na pôvod hovoriaceho (prízvuk typický napr. pre východné Slovensko, melódia charakterizujúca Horehroncov či kombinácia prízvuku, kvantity a melódie špecifických pre prostredie hlavného mesta) a suprasegmenty, ktoré odkazujú na momentálny psychický stav hovoriaceho. V práci tiež naznačujeme zmenu suprasegmentov pod vplyvom aktuálnej zmeny nálady.

Bertold Brecht: Zadržateľný vzostup Artura Uiho

Hana Vančová

Katedra anglického jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Bertold Brecht je nepochybne jedným z najlepších nemeckých dramatikov 20. storočia. Jeho dramatické dielo v minulosti zaujalo a aj v súčasnosti zaujíma mnoho literárnych teoretikov. Stal sa známym nielen pre svoje divadelné hry, ako sú *Žobrácka opera* (1928), *Život Galileiho* (1938), *Matka Guráž a jej deti* (1939), *Kaukazský kriedový kruh* (1945) či dramatisácia Gorkého románu *Matka*. Venoval sa aj literárnej teórii a stal sa zakladateľom takzvaného *epického divadla*. Naším cieľom je predstaviť dielo Bertolda Brechta tak, ako ho videl Theodor Adorno vo svojej eseji, a tiež niekoľko hlavných záverov z nej a najst' ich v Brechtovej hre *Zadržateľný vzostup Artura Uiho* (1941).

Dramatik, prozaik a režisér Bertold Brecht sa počas svojej kariéry sústredil nielen na prácu v oblasti umenia, ale ako literárny teoretik založil takzvané *epické divadlo*, ktoré definoval ako druh dramatického umenia, ktorého hlavným cieľom bolo stimulovať publikum nielen emocionálne, ale prinútiť ho aj roz-mýšľať. V súlade s Brechtovou teóriou, že publikum by malo byť stimulované, aby sa odpútalo a odcudzilo od samotného deja, diváci sa takisto nemali identifikovať so žiadnou z postáv.

V období 2. svetovej vojny sa svet literatúry a svet politiky navzájom priblížili, umelecké diela tvorili ľudia s vlastným politickým presvedčením, ktoré sa v ich tvorbe odrážalo. Svoje politické presvedčenie brali vážne, verili v jeho správnosť a nikto nepochyboval o tom, že ak sa umelec vyjadrí vo svojom diele politicky, nerobí to s cieľom umelecky dielo znehodnotiť. Toto nie je Brechtov prípad. Svoje nesúhlasné názory na vtedajšiu spoločensko-politickú situáciu a vlastné myšlienky zaobalil do mnohých náznakov a môže ich objaviť iba bližšie čítanie.

Brechtove hry sú tiež zaujímavé z toho dôvodu, že autenticky opisovali ešte živé udalosti, ktoré sa aktuálne diali v čase ich písania. Neexistoval pri nich žiadny časový posun alebo odstup, ktorý by Brechta chránil od idealizácie alebo zveličovania tohto obdobia.

Bertold Brecht bol jedným z najplodnejších nemeckých autorov a dramatikov a jeho dielo nám dáva mnoho príležitostí na hlbší pohľad do vnútra spoločnosti a ľudskej duše. Jeho diela sú stále aktuálne a relevantné, čo dokázali aj mnohé adaptácie a predstavenia v divadlách na celom svete.

Instruktivní text a jeho komický potenciál

Martina Vohralíková

Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Článek se zabývá dvěma žánry instruktivních textů: návodem a kuchařským receptem, jež obvykle vyhledáváme, chceme-li se poučit, jak něco vyrobit, uvařit či s něčím manipulovat. S obvyklou kompozicí i standardními jazykovými prostředky takových textů se seznamujeme už na základní škole v hodinách českého jazyka, kde se tyto žánry dokonce učíme sami vytvářet. Důraz je vždy kladen na stručné, jasné a výstižné vyjadřování. A je třeba přihlížet i k předpokládanému adresátovi takového textu – u návodu a receptu se to týká zvláště podrobnosti zachyceného pracovního postupu (zkušený kuchař vs. začátečník).

Ustálené a široce známé žánry jsou obecně dobrým materiálem pro parodii, neboť její komický efekt dokáže ocenit jenom ten, kdo má povědomí o rysech výchozí předlohy. A to je příklad i návodu a receptu, jež lze parodovat obecně dvěma základními způsoby. Buď se jedná o **parodii formy** (rozpor mezi zdánlivou funkcí a formou textu; obsah je zachován), nebo o **parodii obsahu** (rozpor mezi zdánlivou funkcí a obsahem textu; forma je zachována) – přičemž funkcí klasického instruktivního textu je sloužit adresátovi jako poučení, jak něco vyrobit, uvařit či jak něco používat; formou myslíme především sled citově nezabarvených výpovědí ve tvaru 1. os. pl. indikativu (*nakrájíme*), nebo 2. os. pl. imperativu (*vařte, přimontujte*); a pod pojmem obsah instruktivního textu uvažujeme výhradně soubor informací, které adresát nezná a rád by se o nich poučil.

Jako příklad parodií formy uvádíme písňové texty z CD „Písničky z hrnce – Vaříme (a zpíváme) s Apetýtem“, v němž je kuchařskému obsahu dáována podoba poetických komických textů inspirovaných regionem původu daného pokrmu.

Parodie obsahu jsme si na základě textů, které se nám podařilo shromáždit, rozdělili do čtyř skupin: návody k vykonávání společensky nežádoucích činností (jak dát facku žákovi, jak se ostatním zdát jako šílenec apod.), elementární návody (veršovaný návod na použití WC, přehnaně opatrná bezpečnostní upozornění na zahraničních výrobcích), návody/recepty pro karikovanou skupinu adresátů (kuchařský recept pro inženýry, návod pro ženy) a pracovní postupy, které se nedaří.

Doklady pro parodie instruktivních textů jsme čerpali z různých internetových zdrojů až na jednu výjimku („Písničky z hrnce“), čímž rozhodně nechceme naznačovat, že jsou specifické jen pro toto mediální prostředí. Právě zde se však mohou velmi jednoduše a rychle šířit a dochází i k jejich překládání do dalších jazyků. Zároveň také naznačenou klasifikaci parodických textů nepovažujeme za jakkoliv definitivní, nýbrž pouze pracovní a vyvolanou potřebou utřídit rozmanité komické návody a recepty, s nimiž jsme se při studiu klasických (nezábavných) instruktivních textů setkali.

Priezviská v slovenskom posunkovom jazyku

Veronika Vojtechovská

Myslím – centrum kultúry Nepočujúcich*, Bratislava

Článok prináša teoreticko-empirické poznatky o priezviskách v slovenskom posunkovom jazyku. Výskum sme realizovali v rámci našej diplomovej práce na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Nasnímaním priezvisk v slovenskom posunkovom jazyku 289 Nepočujúcimi rôznej vekovej kategórie sme sa pokúsili urobiť ich analýzu. Na základe analýzy sme sa pokúšali zistiť súvislosť medzi princípmi tvorenia priezvisk a kategóriami priezvisk v slovenskom posunkovom jazyku – menných posunkov v slovenskom posunkovom jazyku a v posunkových jazykoch v zahraničí.

V článku sa na začiatku venujeme spôsobu tvorenia menných posunkov ako jedného z kultúrnych zvykov komunity nepočujúcich nielen na Slovensku, ale i vo svete.

V empirickej časti porovnávame získané poznatky s výskumom. Ukazujeme, že klasifikácia priezvisk v slovenskom posunkovom jazyku je početná. Dokazujeme, že v komunite Nepočujúcich sa menné posunky vytvárajú úplne prirodzene tak, ako sa prirodzene dávajú mená a priezviská v hovorenom jazyku. Je to jeden z faktorov, ktoré robia posunkový jazyk prirodzený a plnohodnotný.

Kľúčové slová: posunkový jazyk, priezviská v slovenskom posunkovom jazyku, menné posunky, klasifikácia menných posunkov, nepočujúci respondenti, výskum

---

* Pri písaní veľkých písmen v slove Nepočujúci rešpektujeme zámer autorky.

Nepriame pomenovania v slovenskom posunkovom jazyku

Roman Vojtechovský

Myslím – centrum kultúry Nepočujúcich*, Bratislava

Autor poukazuje na výskyt nepriamych pomenovaní v slovenskom posunkovom jazyku a slovne uvádza niektoré príklady preneseného významu posunkov. Hodnotil výsledky komparácie zhodných lexikálnych významov nepriamych pomenovaní medzi českým a slovenským posunkovým jazykom.

Kľúčové slová: slovenský posunkový jazyk, nepriame pomenovanie v slovenskom posunkovom jazyku, výskum

---

* Pri písaní veľkých písmen v slove Nepočujúci rešpektujeme zámer autora.

K slovenskému prekladu proprií v dielach B. Viana II.*

Daniel Vojtek

Inštitút románskych a klasických filológií, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita, Prešov

V súčasnosti evidujeme na Slovensku sedem knižných prekladov literárnych diel Borisa Viana (1920 – 1959). Štyri romány, jedna zbierka poviedok a dve divadelné hry výraznou mierou prispeli k bližšiemu zoznámeniu sa slovenskej čitateľskej verejnosti s týmto originálnym autorom. Špecifickosť Vianovho jazyka posúva do popredia viacero translátologických problémov, z ktorých sme sa v minulosti detailnejšie venovali prekladu novotvarov, vlastných mien a knižných názvov. Podnetom vrátiť sa k už čiastočne preskúmanej problematike (p. Varia XVIII, Varia XIX) bolo vydanie slovenského prekladu *Trhač srdca* (*L'Arrache-cœur*) od Michaely Jurovskej na sklonku roku 2009, ktorým sme si u nás pripomenuli 50. výročie úmrtia autora. Hoci o kvalite slovenského prekladu ako celku niet pochýb, prekladateľkin výber ekvivalentov vlastných mien vzbudzuje polemiku. Navyše pri porovnaní s českými, o desať rokov staršími riešeniami Stanislava Jirsu možno poodhaliť dve diametrálne odlišné metódy prekladateľov.

V oboch prekladoch románu *L'Arrache-cœur* došlo k pomerne výraznej naturalizácii, ktorú nemožno prehliadnúť ani na úrovni prekladania vlastných mien. České mená postáv sú hravé, sršia iróniou a humorom, ktorý však nie vždy odráža humor B. Viana a často sa mení na český humor, čo je prirodzené a pochopiteľné. Aj slovenské ekvivalenty svedčia o viditeľnej voľnosti prekladateľky M. Jurovskej, ktorá Vianove mená z románu neprehliadnuteľne poslovenčila. Na rozdiel od Stanislava Jirsu, Michaela Jurovská zachováva v prekladaných menách väčšiu časť pôvodného významu, čo možno považovať za prospešné. Ani Jirsova hypertextovosť, ani Jurovskej systémové nahrádzanie autorovej hry svojou vlastnou sa nezdájú ideálne. Z hľadiska úzu i zrozumiteľnosti by bolo preto vhodné pouvažovať nad ponechaním pôvodných mien v preklade, a to najmä vzhľadom na máťuce výsledky prehnanej prekladateľskej aktivity oboch prekladajúcich subjektov.

---

* Táto publikácia bola vytvorená realizáciou projektu *Dobudovanie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnickeho centra* na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

K staročeským výrazům *bú* a *blázn**

Kateřina Voleková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český,
Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Tento příspěvek se zabývá problematikou překladu cizojazyčných výrazů pocházejících z biblického textu do staré češtiny, ilustrovanou na staročeských překladech *blázn* za latinský výraz *fatuus* a *bú* za původně aramejský výraz *racha*, v klasické latině *raca*, z 22. verše páté kapitoly Matoušova evangelia (*Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit concilio. Qui autem dixerit fatue, reus erit gehennae ignis.*). Tento verš patří do úryvku z evangelia (Mt 5,20 – 24), který se četl o šesté neděli po svátku svaté Trojice, a proto jej často nalezneme i v jiných středověkých písemných památkách, zvl. ve staročeských kázáních.

Latinské adjektivum *fatuus*, související s latinským slovesem *fari* „mluvit“, mělo v bohemikálních biblických a obecně náboženských textech 14. a 15. století ustálený český ekvivalent *blázn* s významem „blázen, pošetilý, nemoudrý, nerozumný člověk“, jež souvisí se staroslověnským výrazem *blaznъ* „chyba omyl; pokušení, pohoršení“. Naopak latinský výraz *racha* náleží mezi aramejská slova (např. *amen, alleluia, hosanna*), která byla převzata do řeckého textu Nového zákona a znamená zřejmě „prázdný“. Jako citátové slovo zůstává *racha* nepřeloženo ve většině redakcí staročeských překladů bible, např. v Bibli boskovické: *A kto die bratru svému „racha“, vinen bude odsúzenie. A kto die „blázne“, vinen bude pekelnieho ohně.*

V jiných náboženských textech, kázáních a slovnících tento výraz středověcí překladatelé, teologové a kazatelé vysvětlují a překládají na základě biblických komentářů a slovníků, nejčastěji pomocí substantiva nebo adjektiva, např. *bezmozhy, bez mozku, prázdny* podle latinských ekvivalentů *absque cerebro, vacuus* ap. z latinských výkladů. Protože komentáře hodnotí výraz *racha* jako interjekci vyjadřující rozhořčení a hněv, je ojediněle překládán do češtiny také interjekcemi. Mezi ně patří výraz *bú* ve spisu Tomáše ze Štítného a v kázáních Mistra Jana Husa, Petra Chelčického a Matěje, řeholníka hradištského kláštera. Tomáš ze Štítného překládá biblický verš nezávisle na jiných staročeských překladech: *Nebo psáno jest: „Ktož se hněvá na svého bratra, bude súdem vinen. A kto die svému bratru „racha“, jako by řekl český „bú!“; vinen bude potaza. A kto die bratru svému „blázne!“; vinen bude ohni pekelnému.“*

Interjekci *bú* považuje Gebauer za zkomoleninu z překladu latinského *fatue* a řeckého *μωπέ* do staroslověnštiny adjektivem *bui* „pošetilý, hloupý, bláhový“.

* Tento příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR č. P406/10/1153 *Slovní zásoba staré češtiny a její lexikografické zpracování* a za podpory Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny č. LC 546.

Pravděpodobnější je však čistě onomatopoeický původ interjekce, napodobující hlas býka. Užitím této interjekce přirovnává mluvčí adresáta k tupému hospodářskému zvířeti, a tak *bú* vyjadřuje rozhořčení a hněv mluvčího nepřímo skrze posměch vůči adresátovi.

Motivačné vzťahy pri pomenovaní budov v angličtine a slovenčine

David Weber

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Jednou z pomerne často pertraktovaných tém súčasnej kognitívnej lingvistiky je otázka motivácie jazykového systému. Pozornosť štúdie sa upriamuje na slovenskú lingvistickú produkciu, špeciálne na dielo Juraja Furdíka, ktorý veľkú časť svojej vedeckej práce zasvätil práve otázke motivácie v lexikálnej zásobe. Furdík vo svojej teórii spochybňuje základy štrukturalistickej „dogmy“ o arbitrárnosti jazykového znaku. Upozorňuje, že pri skúmaní motivácie sa nemôžeme pýtať „Čo znamená daná lexikálna jednotka?“, ale „Prečo sa daná lexikálna jednotka volá tak, ako sa volá?“. Pri takto položenej otázke sa rozsah pojmu motivácie rozširuje na celú lexikálnu zásobu. Vymedzuje pritom niekoľko motivačných typov, pričom všetky delí do troch skupín – základné, nadstavbové a kontaktové. Základné motivačné typy sa vzťahujú na lexikálnu zásobu ako celok. Nadstavbové motivačné typy sa týkajú iba časti lexikálnej zásoby a často sú späté so základnými. Na rozdiel od základných sú oveľa abstraktnejšie a vzťahujú sa na parole. Kontaktové motivácie vyčleňuje ako osobitnú skupinu, pretože na rozdiel od nadstavbových sú súčasťou abstraktného jazykového systému. Cieľom práce je aplikácia Furdíkovej teórie motivácie na sémantické pole budov v angličtine a slovenčine a ich komparatívna analýza. Záverom, ktoré štúdia prináša, predchádzala detailná analýza viac ako 274 anglických a 136 slovenských pomenovaní budov. Autor systematicky aplikuje jednotlivé Furdíkom vymedzené motivačné typy na skúmaný lexikálny materiál, všima si paralelné a odlišné motivačné tendencie, ako aj ďalšie sémantické rozdiely zaujímavé z komparatívneho hľadiska.

Každá lexikálna jednotka v rámci sémantického poľa budov je nevyhnutne paradigmaticky motivovaná. Pri bližšom pohľade zistíme, že ide dokonca o dvojnásobnú paradigmatickú motiváciu. V najširšom zmysle slova je to prislusnosťou k otvorenej makroparadigme podstatných mien, v rámci ktorej môžeme potom rozlíšiť čiastkovú paradigmu vymedzenú sémantickým poľom budov. Sémantické pole budov sa zároveň stáva makroparadigmou vo vzťahu k ďalším mikroparadigmám, ktoré môžeme v rámci tohto sémantického poľa vymedziť. Štruktúra týchto paradigiem sa však už medzi oboma jazykmi líši. Najfrekvencovanejšími mikroparadigmami v rámci sémantického poľa budov sú synonymické rady. Okrem synonymických radov môžu pomenovania budov vstupovať aj do hyperonymicko-hyponymických paradigiem. Vo všeobecnosti platí, že akékoľvek pomenovanie môže nadobudnutím syntaktickej motivácie súčasne získať novú paradigmatickú motiváciu, konkrétne môže vstúpiť do hyperonymicko-hyponymickej paradigmy. Posledným paradigmatickým vzťahom do ktorého vstupujú niektoré pomenovania budov, sú homonymické rady.

Pre nami skúmané sémantické pole je charakteristická neprítomnosť antonymných a konverzných dvojíc, ktorej hlavnými príčinami sú príslušnosť všetkých pomenovaní budov k paradigme podstatných mien a súčasne špecifický charakter ich denotátov, t. j. všetky budovy sú konkrétne materiálne objekty a nie abstraktné entity.

Skutočnosť, že budovy nevydávajú žiadne pre ne charakteristické zvuky a nevytvárajú tak mimojazykové podnety, ktoré by mohli pôsobiť ako potenciálne motivanty, má za následok, že v rámci sémantického poľa budov nenájdeme žiadne fónicky motivované pomenovania. Pokiaľ ide o morfológickú motiváciu, uplatňuje sa v rámci nami zvoleného sémantického poľa len v prípade niektorých pomenovaní v anglickom jazyku. Neprítomnosť morfológickej motivácie v slovenčine je daná neprítomnosťou konverzie ako slovotvorného procesu, čo je podmienené prevažne syntetickým charakterom jej jazykového systému. Pomerne frekventovaným typom motivácie v obidvoch jazykoch je sémantická motivácia. Všetky slovotvorne motivované pomenovania budov v angličtine aj slovenčine sú zo synchronného hľadiska v kontradiktórickom vzťahu k akceptačnej motivácii. Z diachrónneho pohľadu však jednotlivé morfémy slovotvorne motivovaného slova môžu byť akceptačne motivované. V rámci sémantického poľa budov tvoria slovotvorne motivované pomenovania menšinu. Onomaziologická štruktúra najfrekventovanejšieho typu syntakticky motivovaných pomenovaní je rovnaká v angličtine aj slovenčine: onomaziologický príznak + onomaziologická báza. Systematické štúdium onymicky motivovaných pomenovaní je vďaka kvantitatívnemu rozsahu a relatívnej otvorenosti tejto skupiny pomenovaní priam nemožné. Častými motivantami sú vlastné mená významných osobností, na ktorých počesť sú pomenované, miest, v ktorých sa nachádzajú, alebo ich majiteľov. Nadstavbové motivačné typy sú abstraktnejšie a výsledky ich empirického pozorovania možno len ťažko zovšeobecniť. Týka sa to najmä individualizačnej motivácie, ktorá je jedinečná, neopakovateľná, spätá s konkrétnym momentom prehovoru a kreativitou hovoriaceho. Podobne problematickou je aj otázka stratifikačnej motivácie, nakoľko pomenovania budov sa môžu vyskytnúť vo viacerých štýloch. Väčšina z nich však neplní funkciu štýlotvorných činiteľov, čo je logickým dôsledkom ich štylistickej neutrálnosti a bezpríznakovosti. Z nadstavbových motivačných typov sa v rámci nami skúmaného sémantického poľa najčastejšie uplatňujú expresívna, temporálna a teritoriálna motivácia. Spomedzi expresívne motivovaných pomenovaní sú to najmä deminutíva a augmentatíva. V malom množstve prípadov sa uplatňuje aj ďalší typ expresívne motivovaných pomenovaní – pejoratívne pomenovania. V obidvoch nami skúmaných jazykoch je blízke prepojenie medzi stratifikačne motivovanými pomenovaniami budov na jednej strane a temporálne, expresívne alebo sociolekticky motivovanými pomenovaniami na druhej strane. Temporálnou, sociolektickou alebo expresívnou motiváciou prestáva byť dané pomenovanie budovy štylisticky neutrálne, čím sa jeho potenciálna stratifikačná motivácia obmedzuje len na nízke štýly. Temporálna,

sociolektická a expresívna motivácia sú navyše v kontradiktórickom vzťahu k terminologickej motivácii. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že nadstavbové motivačné typy vplývajú na pomenovania budov v oboch jazykoch menej ako základné a kontaktové motivačné typy. Pokiaľ ide o prvý druh kontaktovej motivačnej typy, t. j. akceptačne motivované anglické pomenovania, medzi jazyky, ktoré najviac obohatili terminológiu v rámci sémantického poľa budov patrí francúzština a latinčina, v menšej miere taliančina, španielčina, stará nórčina a hindština.

V slovenčine bola častým zdrojom motivantov nemčina, resp. horná nemčina, čeština, resp. staročeština, latinčina, francúzština, ale aj maďarčina, rumunčina či ruština. V súčasnosti je v slovenčine, ako aj v ostatných jazykoch citeľné prenikanie anglických pomenovaní. Abreviačná motivácia je v oboch jazykoch najčastejšie úzko spätá s onymickou motiváciou, pričom vznikajú skratky vlastných mien niektorých budov. V menšej miere sa vyskytujú aj abreviačne motivované pomenovania, ktoré nie sú onymicky motivované. Abreviačná motivácia pomenovaní budov sa môže vyskytovať v neformálnych písomných prejavoch súkromného charakteru. Tu však predpokladáme jej úzku spätosť s individualizačnou motiváciou.

Autor na záver konštatuje, že Furdíkova teória motivácie uspokojivo zastrešuje celé sémantické pole budov. Štúdiu sleduje dva hlavné ciele. Prvým je snaha poukázať na životaschopnosť a opodstatnenosť Furdíkovej teórie, druhým je komparatívny výskum jednotlivých motivačných tendencií v konkrétnych jazykoch. Snahou o ich explanáciu môžeme následne dospieť k hlbšiemu poznaniu faktorov, ktoré ovplyvňujú štruktúru jazyka ako takého.

O bierzmowanych, kościelnych i narzeczonych, czyli polské substantivizované výrazy označující osoby a ich slovenské ekvivalenty

Kamila Wojnar Ondicová

Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Príspevok predstavuje prácu komparatívneho charakteru, ktorá sa zaoberá problematikou prekladu substantivizovaných výrazov z poľského jazyka do slovenčiny. Zameriava sa na lexiku spojenú s rímskokatolíckym náboženstvom, konkrétne na pomenovania osôb, ktoré majú vo východiskovom jazyku, čiže v poľštine, formu prídavných mien alebo slovesných prídavných, ale plnia funkciu podstatných mien.

Príspevok pozostáva z dvoch základných častí. Prvá sa na teoretickej úrovni venuje ponímaniu substantivizácie a širšie chápanej konverzie v poľskej a slovenskej jazykovede, druhá, obširnejšia časť rozoberá konkrétne situácie, ktoré môžu nastať pri preklade substantivizovaných výrazov, a to: 1. ekvivalentom je pravé substantívum, 2. ekvivalentom je substantivizovaný výraz, 3. sú prítomné obidva typy ekvivalentov. Jednotlivé časti dopĺňajú prehľadné tabuľky ponúkajúce možné prekladateľské riešenia. V závere každej časti sú uvedené príklady výrazov daného typu z iných oblastí slovnej zásoby.

Vo vyexcerpovanom materiáli (spolu približne 55 všeobecných a 50 vlastných podstatných mien) bol zaznamenaný najvyšší počet poľských substantivizovaných výrazov, ktorých slovenské ekvivalenty tvoria pravé podstatné mená. Štyri všeobecné výrazy patriace do náboženskej lexiky sú aj stručne analyzované. Vlastné mená vybraných svätcov, ktoré majú v poľštine adjektívnu formu, sú uvedené vo dvojiciach so slovenskými ekvivalentmi. V náboženskej lexike boli najpočetnejšie zastúpené poľské substantivizované výrazy, ktoré sa do slovenského jazyka prekladajú rovnako pomocou substantivizovaných výrazov. Vo viacerých prípadoch je možný preklad do slovenčiny pomocou substantivizovaného výrazu alebo pravého substantíva, pričom sa zvyčajne preferuje druhá možnosť.

Substantívny význam výrazov, ktorými sa príspevok zaoberá, je spravidla sekundárny. Na prvom mieste majú substantivizované výrazy platnosť adjektív alebo prídavných. Avšak práve gramatická forma, ktorá je vlastná prídavným menám alebo prídavným, môže byť pre prekladateľa zradná. Platí to osobitne pre výrazy, ktoré majú v slovenčine v danom kontexte len substantívny ekvivalent a vzhľadom na formu neurčitého slovenského tvaru nie sú v prekladovom slovníku uvádzané ako samostatné heslá.

Reč orientovaná na psa

Stanislava Zajacová

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

Pes plní v živote mnohých ľudí dôležitú sociálno-psychologickú rolu, stáva sa ich spoločníkom, pomocníkom či záchrancom. Často vystupuje ako komunikačný partner človeka, a to aj napriek neschopnosti verbálne reagovať.

Sledovanie reči orientovanej na psa je súčasťou komplexnejšie zameraného výskumu disproporčnej komunikácie, v rámci ktorého sledujeme výstavbu asymetrických dialógov vo vybraných komunikačných sférach (komunikácia s ďalšími domácimi zvieratami, s postihnutým komunikantom, dialógy medzi matkou/otcom a dieťaťom, trénerom a hráčmi loptových hier staršieho školského veku, učiteľom a žiakmi 1. stupňa základnej školy).

Disproporcija medzi človekom a psom je daná ich prirodzenou nerovnocennou pozíciou v ľudskej societe, ako aj oslabenou komunikačnou kompetenciou jedného z partnerov. Hovoriaci na jednej strane používa (vedome či podvedome) verbálne a neverbálne prostriedky, ktorými zdôrazňuje svoje dominantné postavenie oproti komunikačnému partnerovi. Na druhej strane je cieľom tohto typu komunikácie prispôsobovanie sa a vyjadrenie spolupatričnosti.

Reč orientovanú na psa chápeme ako špecifický mikrosociálny komunikačný register. Cieľom príspevku je prezentovať parciálne výsledky výskumu, predstaviť metodológiu práce, vymedziť charakteristické znaky disproporcie v príslušnom komunikačnom registri a poukázať na ďalšie výskumné potencie. Pri analýze reči orientovanej na psa nachádzame popri špecifikách aj viacero paralel s rečou orientovanou na dieťa. Charakter dialógov realizujúcich sa medzi človekom a psom a medzi matkou/otcom a dieťaťom ovplyvňuje výrazná miera intimity vzťahu komunikačných partnerov, prejavujúca sa na verbálnej i neverbálnej úrovni.

Výskumný materiál, ktorý v príspevku podrobujeme analýze, bol zozbieraný formou audionahrávok v súkromnom (rodinnom) komunikačnom prostredí. Vzhľadom na obmedzený čas realizácie prehovoru adresovaného psovi, ako aj nízku prediktabilitu momentu začiatku komunikácie sme súčasne použili metódu písomných záznamov.

V príspevku vymedzujeme gramatické, lexikálne a pragmatické znaky disproporcie v reči orientovanej na psa, ktoré dokladáme konkrétnymi exemplifikáciami zo získaného korpusu nahrávok a písomných záznamov. K najfrekvencovanejším znakom patrí: symbiotický plurál, posuny v slovesnej a zámennej osobe, explicitné používanie datívnych foriem pronomín v syntaktických konštrukciách, v ktorých si neobjektové verbum nevyžaduje doplnenie pravovaleňým participantom, axiologické lexémy, eufemizácia a deminutívnosť, re-

gistrové markery authority, opakovanie lexém/celých výpovedí, konvencionalizované onomatopoje, hypertrofia výpovedí s reaktívnou komunikačnou funkciou (KF), prítomnosť KF, explikácia a konštatovanie napriek obmedzenej komunikačnej kompetencii percipienta, posilnenie kontaktovej KF.

Niektoré osadné názvy na Záhorí

Andrej Závodný

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

V našom príspevku sa zaoberáme pôvodnou motiváciou niektorých osadných názvov na Záhorí. Prácu sme rozdelili na dve časti – názvy samôt a hospodárskych dvorov a názvy obcí a miest (uvádzame aj niekoľko konkrétnych príkladov). Záhorie patrí vďaka výhodnej geografickej polohe a priaznivým klimatickým podmienkam k najstaršie osídleným územiám na Slovensku. Doterajší archeologický výskum na Záhorí potvrdil kontinuitné osídlenie v celom priebehu historického vývoja; medzi najstaršie osídlené miesta na Záhorí patrí jaskyňa Deravá skala pri Plaveckom Mikuláši a paleolitická osada pri Sološnici (SRP, 1996, s. 15). Predovšetkým terasy rieky Moravy s úrodnými humusovými pôdami sa svojimi priaznivými prírodnými podmienkami líšili od susedných oblastí súčasného záhorskeho regiónu s viatymi pieskami a štrkovými nánosmi na diluviálnych terasách. Pred vybudovaním umelej regulácie rieka Morava meandrovala, jej vody pravidelne zaplavovali priľahlé územia a výber miesta na osídlenie sa sústreďoval na polohy, ktoré boli pred záplavami chránené, ale pritom spĺňali nároky našich predkov na prírodné podmienky.

Účinkom dvoch faktorov, vody a vetra, sa usádzali masy piesku na miestach relatívne chránených a vznikali tak rozsahom i výškou rozdielne planiny nazývané duny či presypy. Duny sa v minulosti dvíhali ako ostrovy zo širokého údolia, trvalo zaliateho vodou tvoriacou rozsiahle bariny. Usadené piesky zatarasovali odtokový profil a nútili rieku Moravu hľadať si vedľajšie korytá, ktorých stopy sa dajú zistiť ešte aj dnes. Tak sa vytvoril veľký počet ostrovov nazývaných hrúdy (porov. Janšák, 1986; Majtán, 1996, s. 49), poskytujúcich prvým obyvateľom bezpečné miesta na osídlenie.

Z výhodnej polohy dokázalo Záhorie profitovať najmä v období Veľkomoľavskej ríše. Paradoxom je, že „výhodná“ geografická poloha bola pre niektoré historické udalosti tomuto územiu skôr na škodu. Nová geopolitická situácia uvrhla Záhorie do polohy hraničného, nárazníkového územia. Podľa Anonymovej kroniky bola predmetná oblasť od 10. storočia v záujmovej sfére starých Maďarov až k rieke Morave, pričom narážali na odpor domáceho obyvateľstva, ktoré si chránilo svoje sídla (porov. Múcska, 2000).

Hoci sa do záhorskej oblasti spravidla nezačleňuje myjavský región, do okruhu nášho výskumného záujmu sme začlenili aj osadné názvy tohto kopaničiarskeho regiónu. Jeho najväčším mestom je Myjava, ktoré je centrom rázovitej kopaničiarskej oblasti. V kopcovitom, v niektorých prípadoch aj ťažko dostupnom teréne sa na rozsiahlych lazoch nachádza veľké množstvo kopaničiarskych osád.

ských samôt, v ktorých však už žije prevažne iba staršie obyvateľstvo. Mladí obyvatelia sa vo veľkom počte presťahovali za prácou do miest.

Skúmaná oblasť sa rozprestiera na rovnomennej Myjavskej pahorkatine tvoriacej pomedzie medzi Slovenskom a Moravou. Obec Myjava bola založená v roku 1586 spojením viacerých kopaničiarskych osád. V minulosti prenikali do týchto oblastí okrem Turkov aj iné etnické skupiny, podobne ako do západných, prípadne v juhozápadných oblastí. Prvú kolonizáciu tvorili pred Turkami utekajúci obyvatelia z vtedajších južných častí Slovenska a následnú druhú, tzv. valašskú kolonizačnú vlnu, zasa obyvatelia z Trenčianskej a Oravskej stolice (Dugáček – Gálik, 1985, s. 38, 39).

Je veľmi pravdepodobné, že územie Záhoria obývali ešte pred prisťahovalcami Slovania, resp. starí Slováci, preto aj väčšina názvov, ak, samozrejme, existovali, nemohla byť iného ako slovanského pôvodu (s výnimkou prevzatých, pravdepodobne, neslovanských názvov (porov. *Morava* a pod.)). Nevýhodou však je, že ich nemáme písomne doložené. Ich podobnosť, prípadne odlišnosť, však môžeme porovnávať s inými slovanskými toponymami. Na druhej strane však nemožno poprieť, že viacero názvov obcí na Záhorí má neslovanský (neslovanský) pôvod. Predpokladáme, že ďalším výskumom územia sa nám podarí lepšie vysvetliť spomínané názvy a odhaľovať aj motiváciu cudzím jazykom poznačených, doteraz nejasných názvov.

Změny významové struktury některých stč. slov ze sémantického pole hněvu v průběhu vývoje jazyka

Jana Zemanová

Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Předkládaný příspěvek sleduje významovou stránku vybraných lexikálních jednotek ze sémantického pole hněvu od období staročeského do nové češtiny. Mezi staročeskými výrazy z tohoto sémantického pole lze nalézt skupinu lexémů s ie. onomatopoickým základem **reu-/ *rī-* „řvát, vydávat hlasité zvuky“, jejichž význam „hněv“, „hněvat (se)“, „hněvivý“ apod. vznikl na základě podobnosti zvuků různého původu a zvuků, jež vydává člověk při prožívání nějaké emoce. Do této skupiny patří např. stč. výrazy *rydati* (*ryd*, *rydanie*, *vzrydati sě*, *rozrydati sě*); *ruditi* (*zruditi*, *zruditi sě*, *vzruditi sě*); *rozřevniti*.

Druhá skupinka jazykových jednotek, jimž byla v příspěvku věnována pozornost, je zastoupena stč. adjektivem *plachý* a některými jeho deriváty (*plachost*, *plašný*) na jedné straně a lexémy s kořenem *-mut-* na druhé straně (např. *zámutek*, *zámutný*, *smútiti sě*, *za(r)mútiti*, *zamútiti sě* aj.). Adjektivum *plachý* vychází z ie. kořene **pol-* „strach, zneklidnění“ od **pel-* „zneklidňovat, vyrušovat“. Pro stč. slovo *plachý* a jeho deriváty (*plachost*, *plašný*, *plašě*) lze tedy předpokládat následující významový vývoj:

„zneklidnění, nepokoj“ → „divokost, prudkost“ → „prchlivost“,
→ „nerozvážnost, lehkomyšlnost“,
→ „strach, bojácnost“.

Podobný typ sémantické motivace jako u stč. adjektiva *plachý* můžeme předpokládat u stč. lexémů *zámutek*, *zámutný*, *smútiti sě*, *za(r)mútiti*, *zamútiti sě* aj., které v sobě obsahují kořen, který je v psl. slovesech **mōtiti*, **męsti* „mást, rozrušovat, uvádět ve zmatek“ a jež lze vztáhnout k ie. kořeni **ment(h)-* „míchat, kvedlat, mást“. Došlo zde tedy k podobnému sémantickému posunu a k významovému rozvětvení jako u adjektiva *plachý*, tj. asi od „míchat, kvedlat, mást“ → „znepokojit, zneklidnit, zmást“ (přeneseno na oblast duševní),
→ „rozčítit, pobouřit“,
→ „zarmoutit“.

Proces vývoje jazyka však s sebou přinesl i změnu významové struktury, takže u lexémů s kořenem *-mut-*, stejně jako u adjektiva *plachý*, některé sémémy v pozdějších vývojových fázích jazyka zanikly a uvedené výrazy už tedy v dnešní češtině do sémantického pole hněvu nenáleží.

Čitateľská gramotnosť alebo kompetencia v materinskom jazyku?

Petra Zrníková

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Čitateľská gramotnosť alebo kompetencia v materinskom jazyku? Ide o dva synonymné výrazy alebo je medzi nimi vzťah vzájomnej závislosti? Nejednotnosť terminológie v odbornej domácej a zahraničnej literatúre nás priviedla k analýze oboch pojmov. Predkladáme definície gramotnosti podľa P. Gavoru, J. Palenčárovej a iných. Prostredie slovenskej pedagogiky konfrontujeme s medzinárodnou štúdiou PISA. Dokumenty Európskej únie o vzdelávaní porovnávame so zahraničnou odbornou literatúrou z oblasti pedagogiky, aby sme ozrejmili pojem kompetencia. Na základe preštudovanej literatúry v závere príspevku vyjadrujeme osobné stanovisko k používaniu oboch termínov.

Syntaktické aspekty humoru v próze Rozmarné léto Vladislava Vančury

Renata Žiláková

Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Svébytný autorský styl Vladislava Vančury v próze *Rozmarné léto* byl již popsán z mnoha jazykovědných i literárních aspektů, avšak syntaktická výstavba textu dosud nebyla samostatně zpracována.

Cílem popisu bylo zjistit, jakým způsobem se syntaktické konstrukce podílí na konečném humorovém vyznění textu. Soustředili jsme se na analýzu a popis užité skladby, přičemž východiskem pro hodnocení se stal názor J. V. Bečky, jenž tvrdí, že syntaktické konstrukce samy o sobě komický účinek nemají, ale nabývají ho v kontrastu s užitým slohovým stylem či mimojazykovou realitou.

Analýzou skladebních prostředků jsme došli k závěru, že syntaktické prostředky tvoří v rámci autorského stylu nejbohatší složku slovního humoru, založenou na dvou základních principech, z nichž výraznějším je inspirace humanistickou češtinou projevující se v užití archaických syntaktických konstrukcí zčásti založených na analogických latinských jevech (např. slovosled aj.) a zčásti původních (pasivní transgresivní polovětné celky aj.), jež jsou v kontrastu k obsahu promluv, charakteru postav a situací, a vytváří tak podstatu jazykové komiky Vančurova autorského stylu.

Míra komického účinku není vždy stejná. Proměňuje se spolu se vztahem formy a obsahu. Čím více odpovídá vysoký knižní styl obsahu promluvy, tím více dochází k utlumení komického vyznění. Naopak čím více jazyk obsahu neodpovídá a stylově se rozchází, tím je míra komického účinku vyšší. Dochází tak k proměně interakce formy a obsahu, jež jsou realizovány i v rámci jednoho dialogu či monologu.

Analýza skladebních konstrukcí potvrdila předpoklad, že syntax tvoří v *Rozmarném létě* těžiště jazykového humoru.